

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: MHIMAS Historiedidaktikk	Vårsemesteret, 2017 Åpen
Forfatter: Anette Ask	<i>Anette Ask</i> (signatur forfatter)
Veileder: Roald Berg	
Tittel på masteroppgaven: En studie av Lindøy under Vergerådsloven, 1907-1940 Engelsk tittel: A studie of Lindøy under the guardian council law, 1907-1940	
Emneord: Barnevern Disiplin Lindøy Oppdragelsesanstalt Straff Straffeanstalt Vergerådsloven	Sidetall: 106 + vedlegg/annet: 1 Stavanger, 28.04.2017

*En studie av Lindøy under Vergerådsloven,
1907-1940*

Masteroppgave i historiedidaktikk

Anette Ask

Våren 2017

 Universitetet
i Stavanger

Forord:

Etter utallige ideer som jeg har lest om og undersøkt, fikk jeg en artikkel av min veileder ”...jeg har prøvet lit av livet siden jeg var paa Lindøen” – fortellinger fra et oppdragelsesanstalt.¹ Artikkelen er skrevet av førstearkivar Ine Fintland og professor Geir Sverre Braut. Etter å ha lest denne hadde jeg endelig funnet det jeg ville skrive en masteroppgave om. Arbeidet med denne oppgaven har vært utfordrende, lærerikt, og til tider ganske frustrerende. Det er godt å endelig si seg fornøyd med dette store arbeidet.

I arbeidet mitt med denne oppgaven er det flere personer som har hjulpet meg. Disse vil jeg gi et ekstra takk til.

Takk til Ine Fintland som var så behjelpelig på Statsarkivet i Stavanger med å finne frem til materialet jeg trengte og ga meg et kontor da lesesalen var stengt.

Takk til min arbeidsgiver for å være fleksibel med arbeidstiden min under denne prosessen.

Takk til mine kollegaer som har hørt om denne oppgaven i et år, og hjulpet meg gjennom de tidene som har virket overveldende.

Takk til Haakon som har hjulpet meg med skrivefeil som jeg hadde sett meg blind på.

Takk til mine foreldre for oppmuntring, korrekturlesing og støtte, og som stilte opp som barnevakt når det var nødvendig.

Takk til min samboer Morten for tålmodigheten og støtten.

Takk til min veileder ved Universitetet i Stavanger, Roald Berg, for gode råd og veiledning.

Og tilslutt takk til min sønn Theodor for å ha tålt at mamma til tider var distre og stresset.

¹ Fintland, Ine & Braut, Geir Sverre (2016), «...jeg har prøvd lit av livet siden jeg var paa Lindøen» - fortellinger fra et oppdragelsesanstalt. Stavanger

Sammendrag

Formålet med denne oppgaven er å se på hvilken type anstalt Lindøy var under Vergerådsloven. Da er det begrepene oppdragelsesanstalt og straffeanstalt som er diskutert, der man ønsket å finne hvilket som var mest passende for Lindøy. Målet var å finne ut hvordan det var for guttene på øyen. Hvilken intensjon lå bak Vergerådsloven og om intensjonen fungerte i praksis. Undersøkelsen er gjort i den hensikt at man skal se på oppholdet fra elevens og samfunnets side. Metoden som er brukt i denne oppgaven er arkivstudier. Ved å se på det arkivmaterialet som er fra Lindøy, vil man kunne kartlegge hvordan rutinene var. Funnene i arkivmaterialet blir knyttet opp mot litteratur og tidligere undersøkelser gjort om Lindøy. Oppgaven er bygget opp ved at det først blir gitt et historisk tilbakeblikk. Her er det fokusert på barnevernets historie og fremveksten av institusjoner. Videre blir det lagt frem hvorfor disiplin oppsto. Noe som var en følge av et samfunn i endring. Begreper staff blir presentert. Hva det legges i begrepet og ulike tanker om hvorfor vi straffes. Deretter settes fokuset på Lindøy. Hvordan var praksisen og hvilken behandling guttene mottok der. Det fremstår som at disiplineringen på Lindøy er strengere enn på fastlandet. Det foretas en sammenligning mellom oppdragelsesanstalter og fengsel. Her kommer det frem store likheter mellom de to typene institusjoner. Konklusjonen er at straffeanstalt muligens vil være det mer dekkende begrepet for Lindøy under Vergerådsloven.

Innholdsfortegnelse:

<u>Kapittel 1 innledning</u>	<u>s. 1</u>
1.1 Prolog	s. 1
1.2 Problemstilling	s. 2
1.3 Metode	s. 5
1.4 Arkivmaterialet	s. 6
1.5 Tidligere forskning og litteratur	s. 7
1.6 Kildekritikk	s. 12
1.7 Begrepsavklaring	s. 13
1.8 Vergerådsloven	s. 14
1.9 Vergerådet	s. 16
1.10 Skjema	s. 16
1.11 Hvem var de moralske og fordervede guttene?	s. 18
<u>Kapittel 2 Historisk tilbakeblikk</u>	<u>s. 20</u>
2.1 Barnevernets historie frem til 1954	s. 20
2.1.2 Redningsanstalter	s. 22
2.1.3 Vanlige og særlige oppdragelsesanstalter	s. 24
2.1.4 Strafferettslig lavalder	s. 25
2.2 Hvorfor oppsto behovet for å disiplinere barna?	s. 26
2.2.2 Endringer i samfunnet	s. 30
2.3 Hva er straff?	s. 32
2.3.2 Hvorfor straffer vi?	s. 33
2.3.3 Hvordan straffer vi?	s. 34
2.4 Vergerådsloven	s. 35
2.5 Sammenfatning	s. 39

Kapittel 3 Lindøy s. 41

- 3.1 Lindøy s. 41
- 3.2 Organisering s. 43
- 3.3 De ansatte s. 44
- 3.4 Sammenfatning s. 45

Kapittel 4 Guttene s. 46

- 4.1 Hvem var guttene s. 46
- 4.2 To gutters skjebne s. 48
- 4.3 Sammenfatning s. 51

Kapittel 5 Livet på Lindøy s. 52

- 5.1 Hva fortelles det om dagene s. 52
- 5.2 Rapport fra granskingsutvalget for barnevernsinstitusjoner i Rogaland s. 54
- 5.3 Behandlingen av guttene s. 56
- 5.4 Isolasjonen s. 58
- 5.5 Gruppementaliteten s. 62
- 5.6 Straffen s. 63
- 5.7 Omsorg s. 67
- 5.8 Sammenfatning s. 69

Kapittel 6 Oppdragelse og disiplinering s. 70

- 6.1 Oppdragelse i forhold til samfunnet s. 70
- 6.2 Stavanger-samfunnet og skolevesenet 1880-1940 s. 74
- 6.3 Sammenfatning s. 75

<u>Kapittel 7</u>	<u>Diskusjonen som følge av boken <i>Under loven</i></u>	<u>s. 76</u>
7.1	Diskusjonen	s. 76
7.2	Endringene	s. 78
<u>Kapittel 8</u>	<u>Begrepet</u>	<u>s. 80</u>
8.1	Oppdragelsesanstalt eller straffeanstalt	s. 80
8.2	Veien til Lindøy	s. 81
8.3	NOU 2008:15	s. 82
8.3.2	Sammenligning med fengsel	s. 86
8.4	Endringene fra vergerådsloven til barnevernsloven av 1953	s. 87
8.5	Sammenfatning	s. 90
<u>Kapittel 9</u>	<u>Fungerte oppdragelsesanstaltene?</u>	<u>s. 91</u>
9.1	Hvordan gikk det med guttene i ettertid?	s. 91
9.2	Sammenfatning	s. 93
<u>Kapittel 10</u>	<u>Drøftelse og konklusjon</u>	<u>s. 94</u>
10.1	Sammendrag	s. 94
10.2	Drøftelse	s. 97
10.3	Konklusjon	s. 101
10.4	Veien videre	s. 102
<u>Kilder</u>		<u>s. 103</u>

Kapittel 1 Innledning

1.1 Prolog

Ti minutter utenfor Stavanger sentrum ligger det en øy ved navn Lindøy. Denne er godt kjent for Stavangerbefolkningen og dem som bor utenfor. Denne øyen har et skremmende rykte på seg, fortjent eller ufortjent. Sammen med ryktene har det oppstått mange historier som har bygd opp et skremselsbilde av forholdene på øyen. Ikke på grunn av plassen, men på grunn av beboerne og deres opphold på anstalten. Den har nemlig i mange år vært lokasjonen til en oppdragelsesanstalt. Dette har ført til at navnet Lindøy, for mange i nærområdet, er synonymt med jævelunger. Oppdragelsesanstalten har blitt brukt for å virke avskrekkende opp gjennom årene. I tidligere tider het det at hvis man ikke var snill ville man havne på Lindøy. For den yngre generasjonen har nok ikke Lindøy den samme virkningen som tidligere. Men det er fortsatt en del historier om hvordan man havnet der og hvordan livet var der ute. Noe som kan virke skremmende på de fleste.

Jeg, som er oppvokst i Stavanger har alltid hørt masse historier om øyen. Når jeg gikk på skolen dro vi ut på besøk med klassen. Ikke for å skremme oss, men fordi det er en veldig flott øy. Vi var der ute og grillet og lekte hele dagen. Men noen småhistorier ble fortalt på veien, bare slik at vi hadde det i bakhodet under oppholdet. Vi syntes det var veldig spennende å dra ut dit, og lurte på hva som ville møte oss.

Bildet som jeg har av Lindøy fra min barndom er blandet. På den ene siden var det en skremmende plass på grunn av det som hadde blitt fortalt om stedet, og på den andre siden var det hyggelige minner. Skolebesøk og en musikkfestival, kalt Lindøy-festivalen, gjorde at jeg fikk et veldig positivt bilde av stedet. Jo eldre jeg ble jo mer leste jeg om vonde opplevelser på Lindøy med avstraffelser og omsorgssvikt. Jeg hørte historier om ting som skulle ha hendt der og mitt mentale bilde av plassen ble mørkere jo mer jeg hørte. Etter hvert forsto jeg at slik institusjonen er nå ikke er slik den alltid har vært. Jeg sitter igjen med et inntrykk at det egentlig var et ungdomsfengsel i tidligere tider. Der de som hadde gjort noe så galt at de måtte bli straffet, ble sendt. Hvis man hadde blitt plassert på øyen, så var man av verste sort ungdomsforbryter. Etter å ha lest meg opp om plassen er det tydelig at mitt inntrykk kanskje var riktig, men i sterk kontrast til intensjonen til Lindøy. Det skulle være alt annet enn et

ungdomsfengsel. Det skulle være en oppdragelsesanstalt. En oppdragelsesanstalt var en institusjon hvor barn ble sendt for å bli oppdratt til gode samfunnsborgere.

Lindøy har eksistert som en oppdragelsesanstalt siden 1888 og har derfor en lang historie. I følge litteraturen og artiklene som er utgitt om plassen er det klart at det har vært mange ulike situasjoner og opplevelser som har funnet sted der i løpet av disse årene. En historie har alltid ulike sider og vinklinger og hvilken av dem som er riktige er ikke alltid lett å finne ut av. I denne oppgaven er det ikke en konkret sannhet jeg skal forsøke å finne, for det lar seg vanskelig gjøre. Jeg skal fortelle om den opplevde sannheten om øyen, og hvilken type plass det faktisk ble oppfattet som av beboerne.

1.2 Problemstilling og oppgavens struktur

Lindøy oppdragelsesanstalt ble opprettet av Lars Oftedal, som hadde kjøpt øyen et år tidligere. Det ble kalt Lindøens redningshjem for moralsk fordervede gutter². I 1900 kjøpte Stavanger kommune Lindøy og etter forskrifter av Vergerådsloven fra 1896, ble Lindøy omgjort til en tvangsskole.³ I 1907 ble det både et skolehjem og en tvangsskole.

Det er flere ulike begreper som blir brukt om denne institusjonen. Oppdragelsesanstalt, skolehjem og tvangsskole. Oppdragelsesanstalt og skolehjem er to betegnelser på samme type institusjon, som var en institusjon for barn som opplevde omsorgssvikt eller hadde mangel på oppdragelse. Skolehjem var begrepet som ble brukt etter at vergerådsloven ble gjort gjeldende. Tvangsskole var en litt annerledes type institusjon, der man skulle ha mer fokus på de barna som hadde utfordringer med å tilpasse seg skolen enten på grunn av oppførsel eller på grunn av manglende motivasjon og evner. Denne type institusjon skulle kun motta de som ikke fungerte i skolen, og ikke kriminelle eller forsømte barn.

Jeg velger i denne oppgaven å bruke begrepene oppdragelsesanstalt og tvangsskole. Grunnen til at jeg velger begrepet oppdragelsesanstalt er at jeg finner det er det mest dekkende begrepet for den intensjonen Vergerådsloven, vedtatt av staten i 1886, hadde med guttene. Jeg bruker også begrepet tvangsskole, da dette skulle fungere som en annen type institusjon enn

² Haaland, Anders (2012), *Stavangers byhistorie bind 3. Industribyen 1890-1965*. Wigestrands forlag, Stavanger s. 180

³ Haaland 2012:185

oppdragelsesanstalt. I tillegg vil jeg bruke straffeanstalt som det begrepet jeg tenker vil være mer dekkende for beskrivelsen av Lindøy enn begrepet oppdragelsesanstalt.

Vergerådsloven hadde som hovedformål å hjelpe barn som ikke fikk god nok omsorg eller oppdragelse hjemme. Den bygget på de synspunktene at det er i barnet den spiren bor som fører til at man i voksen alder utvikler seg til en forbryter og har manglende evner til å fungere og tilpasse seg i et ordnet samfunn.⁴ Formålet med loven var å hjelpe både vanartede og forsømte barn, idet den bygget på den forutsetning at barns vanart som regel skyldes forsømt oppdragelse fra hjemmets side. Loven legger altså avgjørende vekt på omgivelsenes heldige eller uheldige innflytelse.⁵ Den presiserer tydelig at det skal ikke være en straff å havne på en oppdragelsesanstalt, men en hjelp til å endre oppførsel. Historiene som fortelles om øyen gir derimot en annen fremstilling av plassen. Der beskrives ofte opplevelsene som nærmere lik en straffeanstalt. Dette stemmer også med mitt tidligere inntrykk av plassen. Så jeg stiller meg derfor spørsmålet om det kan stemme at det var faktisk en straffeanstalt? At driften av plassen ikke klarte å følge den intensjonen som egentlig lå bak. Det er det jeg skal klargjøre i denne oppgaven, da med hovedfokus på tiden under Vergerådsloven. Min problemstilling er om Lindøy under Vergerådsloven var faktisk en oppdragelsesanstalt eller om det mer dekkende begrepet vil være en straffeanstalt.

Historien til Lindøy under Vergerådsloven er bare et lite stykke av historien til barnevernet i Norge. Det er ikke en isolert historie, men en del av den anstaltstradisjonen som var i Norge i starten av 1900 tallet. For å kunne gi et riktig bilde av livet på Lindøy må anstaltstradisjonen derfor sees og forstås i lys av denne tradisjonen. Men heller ikke anstaltstradisjonen kan sees isolert. For å forstå den tradisjonen må man videre se på utviklingstrekkene i samfunnet og hvorfor behovet for anstalter oppsto. Derfor er dette også en viktig del av denne oppgaven.⁶

Måten jeg vil gå frem på er ved å se hva Vergerådsloven sa, og hvordan den fungerte i praksis. Jeg har valgt å fokusere på tidsrommet 1907-1940. Grunnen til at jeg valgte dette tidsrommet er fordi det er fra den tiden det finnes mest arkivmateriale, dessuten er denne perioden lite belyst tidligere. De fleste tidligere arbeid har vært mest fokusert på tiden etter 2 verdenskrig. Derfor syntes jeg at det vil være interessant å ha fokus på den første tiden barnevernet eksisterte.

⁴ Fintland, Ine & Braut, Geir Sverre (2016), «...jeg har prøvd lit av livet siden jeg var paa Lindøen» - fortellinger fra et oppdragelsesanstalt. Stavanger s. 7

⁵ Ibid:8

⁶ Sorkmo, Jørgen (1993), *Beretning om Buskerud skolehjem og skolehjemstradisjonen*, Skotselv s. 7

Forhistorien som viser utviklingen til barnevernet er dårlig dekket i tidligere forskning. I tillegg så har taushetsplikten for denne tidsperioden bortfalt. Dette skjer etter 60 år, så alt før 1956 er åpent for offentligheten.⁷ Jeg har valgt denne problemstillingen fordi jeg dessuten mener det er viktig å undersøke om tidligere lover og anstalter fungerte etter den intensjonen som var ment ved opprettelsen, eller om det skjedde en endring i driften og loven man ikke hadde forutsett. Enkelt sagt om intensjonen fungerte i praksis.

For å kunne gi en mest mulig korrekt bedømmelse av hvilket begrep jeg mener er det mest dekkende, må jeg se på rammene rundt oppdragsanstalten i tillegg til å se på livet på øyen. Dette er viktig for å se om behandlingen av guttene var i strid med det som ble kalt oppdragelse i den tiden. I det tidsrommet jeg har valgt å fokusere på var det norske samfunnet i store forandringer. Både for voksne og barn. Dette er noe jeg går mer detaljert inn på i kapitlet med tittelen ”Historisk tilbakeblikk”. Her vil jeg fokusere på innføring av folkeskole, endring av syn på barnearbeid, endringen i syn på barn generelt og ikke minst de store forandringene som følge av den industrielle påvirkningen som preget landet i denne perioden.

Videre i oppgaven retter jeg mer fokus mot livet på Lindøy. Der vil jeg fokusere på å kartlegge i best mulig grad hvordan hverdagen ble opplevd på Lindøy. Metoden jeg vil bruke er å se på hvilke aktiviteter hverdagen besto av, og hvilke rutiner de hadde, hvordan ble guttene behandlet og hvem var guttene. Jeg vil også se på om den oppdragelsen de fikk på oppdragsanstalten var i overensstemmelse med den normen som barna i byen hadde. I tillegg vil jeg se hvordan miljøet var. Med miljøet mener jeg relasjonen mellom guttene, og mellom guttene og de ansatte. Grunnen til at jeg har valgt å fokusere på disse elementene er at jeg mener disse vil kunne gi svar på om Lindøy var oppdragsanstalt eller straffeanstalt. Jeg vil også ha et kapittel om hvordan det gikk med guttene i ettertid, da dette vil gi en indikasjon på om intensjonen kan sies å være vellykket eller ikke. Tilslutt vil jeg ha et kapittel der jeg fokuserer på vanlig fengsel og straff, og sammenligne prosessen og tanken bak fengsler med oppdragsanstaltene sin praksis. Begrunnelsen for min fremgangsmåte er at det vil være mest hensiktsmessig å starte med et bredt syn. Da får jeg frem de elementer som påvirket livet på Lindøy. Deretter snevrer jeg meg inn mot Lindøy og guttene. Dette vil sette oppgaven inn i et større samfunnsbilde.

⁷ Sorkmo 1993:69

1.3 Metode

Metoden jeg vil bruke i denne oppgaven er arkivstudier, der jeg bruker kvalitativ metode for å finne frem til det stoffet som jeg er ute etter. Det vil også være til dels tekstanalyse, da jeg vil analysere språkbruken i arkivmateriale for å få frem de underliggende tonene i teksten.

Metodikken er valgt på bakgrunn av at arkivmaterialet er skrevet på Lindøy. Det vil derfor gi en mer personlig stemme til opplevelsen der ute, både fra bestyreren og guttene. Jeg vil bruke materialet fra Statsarkivene i Stavanger som min hovedkilde i forsøket på å kartlegge hvordan dagene var. Deretter vil jeg binde det opp mot tidligere undersøkelser og utgitt litteratur for å danne meg et bilde av hverdagen. Det er hovedsakelig brev, elevmapper, straffeprotokoller og dagbøker jeg bruker som kilder. Jeg vil også bruke rapportene som er skrevet som følge av granskingen av oppdragelsesanstalter i Rogaland og i hele Norge. Jeg vil sammenligne litteratur skrevet om straff og fengsel med oppdragelsesanstalter for å kunne trekke frem likhetstrekkene mellom de to typer institusjoner.

Det er viktig for meg å poengtere at det er mine tolkninger som jeg trekker ut fra det som står i arkivene, supplert med det jeg har funnet ut fra rapportene og litteraturen. Andre kan ha en helt annen oppfatning av forholdene på Lindøy. Jeg velger å presentere egne tolkninger for å kunne skrive en sammenhengende tekst, og danne et bilde av opplevelsene av hverdagen på Lindøy. Mine meninger og tolkninger er nok til dels preget av mine års erfaringer som pedagog. Det gjør at jeg sammenligner driften på Lindøy med dagens moderne skole.

Jeg visste ikke på forhånd hva jeg ville finne i arkivene og hvordan dette vil kunne gi meg svar på oppgaven, men jeg håper at mine problemstillinger vil kunne besvares på en tilfredsstillende måte ved å analysere tekstene i arkivet. Arkivmaterialet som omhandler Lindøy utgjør ni hyllemeter.⁸ Dette gjør at jeg må gjøre et utvalg av materiale for å kunne gjøre mine undersøkelser uten å bli overveldet av informasjon. I arkivet er det noen perioder som mangler dokumentering, for eksempel straffeprotokoll. Dette gjør at det ikke blir et fullstendig bilde fra det tidsrommet jeg har valgt.

Jeg har plukket ut tilfeldige elevmapper fra de ulike årene, så denne oversikten vil være ufullstendig. Grunnen til dette var mengden av materialutvalg. Det ville ikke vært hensiktsmessig å gå gjennom alt til denne type problemstilling. Deler av materialet er vanskelig

⁸ Fintland & Braut 2016:8

å tyde, da alt er skrevet for hånd. Det meste er leselig, men det kan ha forekommet noen feiltolkninger.

1.4 Arkivmaterialet

Denne oppgaven bygger som nevnt på arkivmaterialet som er tilgjengelig på Statsarkivet i Stavanger. For å vise hvilken type arkivmateriale jeg har jobbet med til denne oppgaven, gir jeg her en forklaring på hva som sto i de ulike mappene og hvilken type informasjon som var og hente fra det.

Dagbøkene er skrevet av bestyreren på hjemmet, kalt Nordvik. Nordvik var det største huset på Lindøy. I disse bøkene beskrives aktivitetene som er gjort i løpet av dagene. Her gis det beskrivelser av hvilket arbeid som var utført og om det var skole. Turer inn til byen, da oftest utført av bestyrer eller andre ansatte. Hvem av de ansatte som hadde tilsynet den gjeldende dagen. Hvis noen av ungene var syke, eller hvis det hadde hendt noe spesielt på oppdragelsesanstalten den dagen ble det også notert. I tillegg ble oppførselen til guttene notert, og hvis det hadde vært en spesiell hendelse eller markeringsdager, fortelles det gjerne mer detaljert om disse. En morsom detalj er at hver dag avsluttes med å beskrive været.

Det er ikke hensiktsmessig for meg å gjengi alle dagene som er dokumentert i dagboken, jeg har valgt meg ut noen spesielle hendelser og aktiviteter for å kunne kartlegge litt hvordan dagene gikk.

Elevmappene var det arkivmateriale som var mest omfattende. Det er en elevmappe til hver av guttene som har vært på Lindøy. I disse elevmappene er det fylt ut et skjema som jeg viser innholdet til i et senere delkapittel med tittelen: skjema. I tillegg så er det vedlagt rapporter og andre relevante skriv som omhandler den aktuelle gutten. I noen av mappene er det også brev som er skrevet av enkelte gutter etter de har blitt utskrevet. Disse er da adressert til bestyreren.

Elevprotokollene er en slags oppsummerende informasjon om elevene som har vært boende på oppdragelsesanstalten. Der oppgis grunn til innsettelse og hvilken dato de ble innsatt. Videre står det når de ble konfirmert, når de ble utskrevet og hvor de drar etter utskrivelsen. Det var i tillegg avsatt plass, der bestyrer kunne fylle inn informasjon om hvordan det gikk med guttene

etter utskrivelsen. Her var det ofte avisutklipp og noteringer om informasjon som bestyrer hadde fått fra bekjente av guttene eller politiet.

Det er også en bok, som har tittel ”om guttene.” I denne boken har bestyreren skrevet litt om hver av guttene. Her blir det notert hvis det er noe ugagn de har funnet på, eller andre spesielle hendelser. Den virker til dels ufullstendig, og er fra årene 1937-1948. Jeg legger ikke så stor vekt på denne.

Det er flere brev som er blitt arkivert. Dette er korrespondanse som har kommet inn til Lindøy. Her er det brev fra foreldre, tidligere elever og en del korrespondanse med Vergerådet. Brevene som er sendt fra Lindøy tar opp alt fra det operative på Lindøy og til brev fra gutter. Det er noen brevtvekslinger jeg vil trekke frem som jeg fant ekstra interessante i forbindelse med min problemstilling. Dette kommer jeg tilbake til senere i oppgaven.

Straffeprotokollen må nevnes særskilt. Her står det skrevet hvilken ugagn guttene har funnet på, og hvilken straff de har blitt tildelt. Det var satt av en side til hver gutt. Denne er meget ufullstendig, da de kun dekker noen få år av driften på Lindøy. Årene som blir dekket er 1911-1912, og 1941-1956. Det er årene 1911-1912 som er mest aktuell for meg i denne oppgaven.

1.5 Tidligere forskning og litteratur

Det er utgitt en del litteratur tidligere om oppdragelsesanstalter, og hvordan oppholdet var der. Det er også skrevet en del bøker og artikler om Lindøy. Jeg vil her trekke frem de som er mest relevant for min oppgave, og deres funn.

Artikkelen som ga meg inspirasjon til å skrive om Lindøy er skrevet av Ine Fintland og Geir Sverre Braut. Den har tittelen *...jeg har prøvet lit av livet siden jeg var paa Lindøen» - fortellinger fra et oppdragelsesanstalt*. Den ble utgitt i 2016.

Artikkelen handler om å få frem guttenes opplevelse av oppholdet på Lindøy ut i fra arkivstudier. Det sies i artikkelen at ”Det er ikke mulig å gjenskape et objektivt og uomtvistelig bilde av hvordan elevene på Lindøy egentlig hadde det.”⁹ Denne påstanden er jeg helt enig i, men jeg vil forsøke å danne meg et enda tydeligere inntrykk av hvordan det var på Lindøy ut i fra arkivmateriale enn det som ble gjort i denne artikkelen.

⁹ Fintland & Braut 2016: 73

En forfatter som allerede har vært innom det temaet jeg tar for meg i denne oppgaven er sosionomen Gerd Hagen. Hun ga i 2001 ut boken *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. Århundret*.¹⁰ Denne boken tar for seg diskusjonen om den dårlige behandling av barn i det offentlige systemet i før – og etterkrigstiden. Der stiller hun spørsmål om dette er personsbetinget eller om de ansatte fulgte det som ble sagt i loven. Hun setter et spesielt fokus på Vergerådsloven og har mest fokus på de negative sidene.

Boken, *Djeveløya i Oslofjorden, historien om Bastøy og andre straffeanstalter for slemme gutter*¹¹ skrevet av litteraturforskeren Yngvar Ustvedt, er nok den av disse bøkene som blir mest relevant for min problemstilling i denne oppgaven. I boken viser forfatteren at han ser likhetstrekk mellom fengsel og oppdragelsesanstalter. Han forteller historier om de ulike oppdragelsesanstaltene rundt om i landet, og trekker frem oppholdet på disse anstaltene som ganske vonde. På første siden av boken gis det beskrivelser av innholdet, en av dem er som følger:

”Historien om norske skolehjem er uhyggelig lesning. Den handler om en tilnærmet fengselstilværelse med overfylte sovesaler, elendig kost og de mest uhyrlige avstraffelsesmetoder, der pisking, så blodet rant, var dagligdags kost for de mest bagatellmessige forseelser. Men verst av alt var kanskje hvordan torturen ble blandet med religiøsitet, hvordan tro på pisk og tro på Jesus gikk hånd i hånd i oppdragelsen av barna. Her finnes eksempler på uforstand og brutalitet fra personalets side som man nesten ikke kan forestille seg, og som begikk langt inn på 50-tallet.”¹²

I boken til jurist Tove Stang Dahl, *Barnevern og samfunnsvern*,¹³ utgitt i 1992, skriver hun om hvorfor barnevernet ble opprettet, og om det var for barnas beste eller om det var for å skjerme samfunnet. Hun diskuterer også oppdragelsesanstalter. Spørsmålet hun stiller i boken er om grunnen til at oppdragelsesanstaltene ble plassert isolert fra samfunnet, mer var for å skjerme samfunnet, enn og virkelig hjelpe barna. Et velfundert spørsmål som jeg også stiller meg.

¹⁰ Hagen, Gerd (2001), *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. Århundret*, Skien

¹¹ Ustvedt, Yngvar (2000), *Djeveløya i Oslofjorden, Historien om Bastøy og andre straffeanstalter for slemme gutter*, Gjøvik

¹² Ustvedt 2000

¹³ Dahl, Tove Stang (1992), *Barnevern og samfunnsvern*, Oslo

Det er utgitt en del bøker om livet på Lindøy og andre oppdragelsesanstalter. Disse bøkene kan være nyttige i denne oppgaven for å kunne gi inntrykk av hvordan livet ble opplevd på øyen av ulike personer. En av bøkene er journalisten Karsten Rødder sin bok *Knus ikke en elendig i porten*, som først ble utgitt i 1937.¹⁴ Rødder levde selv på Lindøy i årene 1912-14, og valgte flere år etter han hadde forlatt øyen å skrive en bok om oppholdet.¹⁵ Denne boken er en selvbiografi som gjør at jeg kun benytter den for å vise hvilke minner han sitter igjen med fra sin opplevelse på øyen. En annen bok som har vært nyttig for meg for å oppnå et mer dekkende inntrykk av de meningene og fortellingene som ble og blir fortalt om Lindøy er journalisten Kjell Gjerset sin bok *Hvis du ikke er snill. Historier om Lindøy*.¹⁶

I boken til Ustvedt omtales boken *Under loven*. Det er en bok som er utgitt av en tidligere lærer og midlertidig bestyrer på Bastøy, Bjørn Evje, under pseudonymet Mikael Stolpe. Den handler om to gutter i en alder på 13 år som ikke vil tilpasse seg slik bestyreren vil, og får en vanskelig tid på oppdragelsesanstalten. Oppholdet på Bastøy blir omtalt i et dystert bilde, med grusomme avstraffelser og forferdelige boforhold. Toftes gave er den plassen som blir beskrevet som verst av de to nevnte oppdragelsesanstaltene.¹⁷ Forfatteren skrev denne boken for å vise offentligheten hvordan tilstandene var på oppdragelsesanstaltene, og for å få en forandring på måten skolene ble drevet på. Etter denne boken kom ut ble påtalemyndighetene koblet inn, og det ble iverksatt undersøkelser. Senere i oppgaven gjennomgår jeg hva som ble diskutert under stortingsforhandlingene som følge av denne bokens utgivelse.

Disse bøkene er veldig nyttige for meg i min oppgave, for selv om det er selvbiografier og skjønnlitteratur, så gir de et innblikk om opplevelsene forskjellige gutter og ansatte satt igjen med etter oppholdet på oppdragelsesanstaltene. Felles for disse bøkene er at de har en veldig kritisk mot oppdragelsesanstaltene, selv om det også finnes noen lyspunkt.

I tillegg til den faglige litteraturen, og de selvbiografiske bøkene jeg har hatt nytte av, så er det tre rapporter som jeg spesielt vil nevne, fordi de er relevant for min oppgave, selv om de dekker langt senere tidsperioder.

¹⁴ Rødder, Karsten(1936/1998), *Knus ikke en elendig i porten*, Dreyer forlag, Stavanger

¹⁵ Ustvedt 2000: 166

¹⁶ Gjerset, Kjell (2005), *Hvis du ikke er snill, historier om Lindøy*, Stavanger

¹⁷ Stolpe, Mikael (Bjørn Evje)(1907), *Under loven*, Kristiania

Rapporten som ble avgitt i 2005 med tittel *Rapport fra Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Rogaland*,¹⁸ omhandler, som tittelen tilsier en granskning av barnevernsinstitusjoner i Rogaland. Granskningsrapporten var en undersøkelse av ureglementerte forhold ved kommunale og private barnevernsinstitusjoner i perioden 1954-1993, blant annet Lindøy. Denne rapporten viser tilstandene som var på institusjonene i denne tidsperioden. Dette kan gjøre det mulig for meg å trekke begrunnede konklusjoner om tilstanden i de tidligere årene, da det kan tenkes at det ikke har skjedd noen stor forandring i de påfølgende årene. I det minste er rapporten, uten å gi noen ”fasit” om forholdene på oppdragsanstalten, svært relevant å drøfte forholdene.

En utredning fra et utvalg oppnevnt av Barne- og familiedepartementet avgitt i 2004 med tittel *Barnehjem og spesialskoler under lupen, nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980*,¹⁹ foretar også en granskning av barnevernsinstitusjoner. Mandatet var å fremskaffe kunnskap om omsorgssvikt og overgrep i institusjoner i tidsrommet 1945-80.²⁰ Denne undersøkelsen gjelder på landsbasis, mens mitt interesseområde vil være på Lindøy. Den vil gjøre det mulig for meg å sammenligne funnene med rapporten som ble avgitt i 2005, som omhandler barnevernsinstitusjoner i Rogaland. Det vil gjøre det lettere for meg å trekke begrunnede konklusjoner om tilstanden på Lindøy i tidligere perioder.

En annen utredning i 2008 med tittel *Barn og straff*²¹, hadde som mandat å vurdere hvordan samfunnet kunne redusere bruken av fengselsstraff overfor ungdommer mellom 15-18 år, og hvordan straffen kunne bli bedre tilpasset den gruppen hvis fengselsstraff ikke var å unngå. Denne er nyttig for meg for å sammenligne deres funn opp mot praksisen på Lindøy under vergerådsloven.

Disse utredningene er utgitt i serien Norges offentlige utredning (NOU) og er utredninger eller rapporter som publiseres av utvalg eller arbeidsgrupper nedsatt av regjeringen eller et departement, der de greier ut om ulike forhold i samfunnet.²²

¹⁸ Rapport fra Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Rogaland. Rapport fra utvalg oppnevnt av Fylkesmannen i Rogaland 27. Januar 2005. Rapport avgitt 30. JUNI 2006

¹⁹ NOU, Norges offentlige utredning 2004:23, *Barnehjem og spesialskoler under lupen, nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980*. Statens forvaltningstjeneste, Oslo

²⁰ NOU 2004:23 s. 9

²¹ NOU, Norges offentlige utredning 2008:15, *Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll*, Statens forvaltningstjeneste, Oslo

²² Regjeringen Stoltenberg II, NOU-ar, <https://www.regjeringen.no/no/dokument/nou-ar/id1767/> (lokalisert 16.12.2016)

Jeg har også sett en del på stortingsforhandlingene fra 1908, del 7a. 57, *Indstilling fra socialkomiteen ang. Bevilgning til oppdragelsesanstalt for forsømte børn*. Forhandlinger 8. og 9. Mai 1908²³ Her diskuterer stortinget forholdene på oppdragelsesanstaltene. Dette gir meg noen inntrykk av politikernes meninger om forholdene fra den tiden.

For å kunne si noe om tiden etter oppholdet på oppdragelsesanstalten, så har jeg hatt stor nytte av bøkene: *Norsk straffeprosess*, skrevet av juristen Johs Andenæs²⁴, og *Hvordan går det våre vergerådsbarn*, skrevet av statistikeren Signy Arctander,²⁵ samt artikkelen ”fengselsstraffen”, skrevet av kriminalsjefen Magnar Aukrust.²⁶ Frode Ulvund sin hovedoppgaven, *Byens utskudd? Ein studie av karrierar som innsett i tvangsarbeid og straffeanstalter i Bergen ca. 1850 – 1875*²⁷ har vært analysert. Og tilslutt mener jeg boken *Unge norske lovovertredere*, skrevet av sosiologen Nils Christie har vært svært opplysende.²⁸ Disse inneholder undersøkelser om hvordan det har gått med barn som havnet inn under Vergerådsloven, i tillegg forteller de om fengselssystemet i Norge.

Andre bøker som har vært relevante for å kunne fortelle om veien frem til opphavet av Vergerådsloven og barnevernet under denne tiden er: *Barnevernet i Norge*, skrevet av journalisten Gerd Benneche;²⁹ *Det er forskjell på folk – nå som før: om kjønn og andre kriterier for sosial differensiering*, skrevet av historikeren, Ida Blom;³⁰ *Stavangers byhistorie, Industribyen 1890-1965*, skrevet av historikeren Anders Haaland,³¹ *Norges oppdragesanstalt: deres oprindelse og utvikling: en kortfattet utsigt*, skrevet av Chr. Hagen.³² Dessuten må ”Lov om forsømte barn”³³ nevnes.

For å kunne uttrykke mer om barnets rolle i samfunnet i den aktuelle perioden har jeg gjort godt nytte av bøkene: *Oppdragelse i helhetspedagogisk perspektiv*, skrevet av pedagogen Reidar Myhre³⁴, *Barndomshistorie*, skrevet av historikeren Ellen Schrupf³⁵, *Barn av sin tid*:

²³ Stortingstiende 1908, del 7a stortingsforhandlinger. 57, *Indstilling fra socialkomiteen ang. Bevilgning til oppdragelsesanstalt for forsømte børn*. Forhandlinger 8. og 9. Mai 1908

²⁴ Andenæs, Johs (1994), *Norsk straffeprosess. B. 1* (2.utg.) Oslo

²⁵ Arctander, Signy (1932), *Hvordan går det våre vergerådsbarn?* Oslo

²⁶ Aukrust, Magnar, fengsel – fengselsstraffen. Utgitt 14.02.2009 (lokalisert 22.10.16)

<https://snl.no/fengsel%2Ffengselsstraffen>

²⁷ Ulvund, Frode. (2002), *Byens utskudd? Ein studie av karrierar som innsett i tvangsarbeid og straffeanstalter i Bergen ca. 1850 – 1875*. Bergen: Universitetet i Bergen

²⁸ Christie, Nils (1960), *Unge norske lovovertredere*. Oslo

²⁹ Benneche, Gerd (1983), *Barnevernet i Norge*, Drammen

³⁰ Blom, Ida (1994), *Det er forskjell på folk – nå som før: om kjønn og andre kriterier for sosial differensiering*, Oslo

³¹ Haaland 2012

³² Hagen, J. Chr. (1914), *Norges oppdragesanstalt: deres oprindelse og utvikling: en kortfattet utsigt*, Kristiania

³³ Theiste, J. Schaan (1935), *Lov om forsømte barn, av 6. Juni 1896 med senere tilleggslover*, Oslo

³⁴ Myhre, Reidar (1994), *Oppdragelse i helhetspedagogisk perspektiv*, Oslo

fra norsk barns historier, skrevet av historikeren Sølvi Sogner og forskeren Bjarne Hodne³⁶, artikkelen ”Barn i barneinstitusjoner, rettigheter og omsorg, et tilbakeblikk i historien”, skrevet av historikeren Torill Tjelflaat;³⁷ *Dydige, sterke, lykkelige barn. Ideer om oppdragelse i borgerlige tradisjoner*, skrevet av pedagogen Monica Rudberg.³⁸ Boken til historikeren Astri Andresen, *Hender små – bortsetting av barn i Norge 1900-1950*³⁹ har vært viktig for å sette oppgaven i et større perspektiv. Historikeren Einar Ness sin bok, *Det var en gang: norsk skole gjennom tidene*⁴⁰, og boken *Sosialhjelpen blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*,⁴¹ skrevet av historikeren Anne Lise Seip. Har også bidratt til forståelsen av Lindøy-guttenes historie

I tillegg har jeg tatt i bruk flere bøker for å kunne si litt mer om hva straff er, hvordan livet i fengsel er for å kunne sammenligne med livet på Lindøy. Her har jeg blant annet brukt idehistorikeren Espen Theistening sin bok *Menneskelaboratoriet – botfengselets historie*,⁴² artikkelen skrevet av historikeren Erling Sandmo med tittelen ”Maktens beroligende blikk. Historiske teorier om sivilisering og disiplinering”.⁴³ Boken *Straffens begrunnelser*, skrevet av kriminologen Ragnar Hauge.⁴⁴ Idehistorikeren Michel Foucault sin bok *Det moderne fengsels historie*⁴⁵, og kriminologen Kjersti Ericsson sin bok, *Forsømte eller forbryterske?: Barnevern og kriminalitetskontroll i etterkrigstida*.⁴⁶

De overnevnte bøkene har gjort det mulig å sette arkivmaterialet inn i en større sammenheng, og få frem rammene som fungerte rundt Lindøy under Vergerådsloven.

1.6 Kildekritikk

I en oppgave som bruker arkivmateriale som empiri er det viktig å ha klart for seg at det er personlige meninger som kommer frem i arkivkildene, og ikke objektive beskrivelser. Brev som ble sendt hjem ble sensurert, som jeg viser senere i oppgaven, og skolen hadde et ønske

³⁵ Schrumpf, Ellen (2007), *Barndomshistorie*, Oslo

³⁶ Hodne, Bjarne & Sogner, Sølvi (1985), *Barn av sin tid: fra norsk barns historier*, Oslo

³⁷ Tjelflaat, Torill, ”Barn i barneinstitusjoner, rettigheter og omsorg. Et tilbakeblikk i historien.” Utgitt april 2015. (Lokalisert 28.06.2016) <https://www.ntnu.no/documents/10293/1263899358/1-2015+Barn+i+barneinst+--+Tjelflaat.pdf/855ad301-bb23-4de1-ada3-acc0e616bc60>

³⁸ Rudberg, Monica (1983), *Dydige, sterke, lykkelige barn. Ideer om oppdragelse i borgerlige tradisjoner*. Oslo

³⁹ Andresen, Astri (2006), *Hender små – Bortsetting av barn i Norge 1900-1950*, Bergen

⁴⁰ Ness, Einar (1989), *Det var en gang: norsk skole gjennom tidene*, Oslo

⁴¹ Seip, Anne Lise (1994), *Sosialhjelpen blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*, Oslo

⁴² Schaanning, Espen (2007), *Menneskelaboratoriet – botfengselets historie*. Norge

⁴³ Sandmo, Erling (1994), *Maktens beroligende blikk. Historiske teorier om sivilisering og disiplinering*, Scandia Tidsskrift for historiske forskning Vol 60, Nr 1, s. 25- 44

⁴⁴ Hauge, Ragnar (1996), *Straffens begrunnelser*. Universitetsforlaget, Oslo

⁴⁵ Foucault, Michel (1977), *Det moderne fengsels historie*, Oslo. Boken er en oversettelse av *Surveiller et punir: Naissance de la prison* (Paris 1975)

⁴⁶ Ericsson, Kjersti (1986), *Forsømte eller forbryterske?: barnevern og kriminalitetskontroll i etterkrigstida*, Oslo

om å fremstå best mulig for folk som bodde på fastlandet. Også brev som elever har sendt i ettertid vil kunne gi et feilaktig bilde, da de som ikke hadde en positiv opplevelse på øyen, ikke hadde interesse av å sende brev til anstalten i ettertid.

Mye av den litteraturen som jeg har presentert, ikke minst artikler og kronikker i avisene, er ofte om de negative opplevelsene på øyen, spesielt med tanke på rettsaker, der det ble skrevet artikkel etter artikkel om negative opplevelser fra øyen. Dette er viktig å hensyn til når jeg leser de ulike kildene mine. Min hensikt er å gi et så godt bilde som jeg klarer av oppholdet Lindøy under vergerådsloven, og hvilken type anstalt dette var.

Erling Sandmo skriver i boken sin *Tid for historie*⁴⁷ om det å kalle historie for rekonstruksjon av fortiden. Historie er alltid en sammensatt tekst som gjør utvalg, anlegger et perspektiv og antar en form. Så selv om målet er å skrive om hvordan det egentlig var, så blir aldri resultatet en objektiv avdekkelse av de eneste sanne realitetene. Det er et mål om å lage modeller, om forklaringskraft og forståelse.⁴⁸ Sandmo peker på at sannhetsbegrepet kan være uklart, og sannhet er et spørsmål om korrespondanse mellom et utsagn og virkelighet. Betydningen av dette for min oppgave er at det er flere sannheter, og ulike oppfatninger om oppholdet på Lindøy. Jeg skal ikke rekonstruere livet på Lindøy i min oppgave, men kartlegge hvordan oppholdet ble opplevd der ute.

1. 7 Begrepsavklaring

For at det skal være tydelig hvilken betydning jeg legger i de ulike begrepene jeg bruker i denne oppgaven, vil jeg klargjøre de sentrale begrepene.

I min beskrivelse av Lindøy gjennom hele denne oppgaven vil jeg bruke begrepet oppdragelsesanstalt. Oppdragelsesanstalt er en institusjon der barn som ”mangler oppdragelse” etter samfunnets normer ble sendt for å endre oppførsel. Dette skulle skje ved en bedre, strengere og tydeligere oppdragelse enn det de fikk hjemme. Dette skulle skje gjennom hardt arbeid og streng disiplin. Ofte med en kristen tro som la føring for driften og lærdommen de skulle få. I denne oppgaven så er målet å finne ut om det mer passende begrepet vil være straffeanstalt. Straffeanstalt er det samme som fengsel. Det er en institusjon der noen blir sendt

⁴⁷ Sandmo, Erling (2015), *Tid for historie: en bok om historiske spørsmål*, Oslo

⁴⁸ Sandmo 2015:187

for å straffes for deres handlinger, og lære av sine feil. Et endelige målet er å kunne bli bedre samfunnsborgere. Fengselsstraffen skal også virke avskrekkende for resten av samfunnet. Det vil si at det skal ha en allmennpreventiv effekt.⁴⁹

I denne oppgaven er begrepet straff viktig. Definisjonen som gis av begrepet straff er «et onde som staten påfører en lovovertreder på grunn av lovovertrædelsen i den hensikt at det skal føles som et onde».⁵⁰

Siden arkivmaterialet som jeg bruker er gammelt, er det også flere begreper som ikke er like relevante i dag som da. Man brukte ofte beskrivelsen ”Slett oppførsel” for noen som hadde en uhøflig og dårlig holdning til folk rundt seg. Denne type oppførsel var ikke innenfor de aksepterte normene i samfunnet. Et annet begrep som ble mye brukt i beskrivelsene til disse guttene var «Sedelig forkommet». Her menes gutter som ikke hadde fått den rette oppdragelsen og manglet de rette rollemodellene i livet sitt. Dette mente man førte til at de ikke viste hvordan man skulle oppføre seg, og hadde havnet litt på ”villspor.”

Oppdragelse er også et viktig begrep for denne oppgaven da det er det som var hovedmålet med oppdragelsesanstaltene. Med begrepet oppdragelse menes noe som gis til barn under oppveksten av eldre generasjoner for at de skal kunne mestre livet. Det skal formidles de kunnskaper, holdninger, og innstillinger som er uttrykk for den sosiale og kulturelle sammenheng oppdragelsen foregår i. Målet med oppdragelse er at barnene skal kunne realisere sine evner og muligheter i livet gjennom medmenneskelighet, ansvarlighet og selvstendighet.⁵¹ Og innordne seg etter de normene som er satt i det samfunnet de lever i.

1.8 Vergerådsloven

For å få en forståelse av Lindøy og oppdragelsesanstalttradisjonen så var første steg for meg i denne oppgaven å klargjøre hva vergerådsloven var og hva vergerådet sin oppgave var i samfunnet.

⁴⁹ Aukrust, 2009

⁵⁰ NOU 2008:15 s. 21

⁵¹ Myhre 1994:48

Vergerådsloven ble vedtatt 1896 og fikk virkning fra 1900. Det var en lov om Behandling av vanvyrkede og forsømte Børn. Den fastslo hvilken behandling barn som enten hadde gjort noe kriminelt eller viste dårlig oppførsel, skulle få. Loven regnet med tre typer barn:

- Barn som allerede hadde gjort seg skyldig i en straffbar handling.
- Barn som var forsømte
- Barn som hadde vist slett oppførsel og hvor hjemmet og skolens oppdragelsesmidler hadde vist seg ute av stand til å rette på det.⁵²

Vergerådslovens opphavsmann var den framtrede jussprofessoren og landets første riksadvokat dr. juris Bernhard Getz (1850–1901).⁵³ Han ville innføre et organ som het vergerådet. Dette rådet skulle være det avgjørende organet for slike barns videre skjebne. Han ville ikke at barn skulle stå foran en domstol, eller at andre instanser skulle kunne bestemme hva som skulle skje med barnet. Blant annet ville han fjerne skolens rett til å stenge ute barn fra folkeskolen.

I boken *Barnevern og samfunnsvern* beskriver juristen Tove Stang Dahl en respons gitt av en overlærer om akkurat dette emnet, der han sier at det var de som skulle gjøre den gamle allmueskolen om til en folkeskole som skulle benyttes av alle samfunnsklasser, og dette skulle de gjøre uten at foreldre skulle frykte at deres barn skulle bli utsatt for moralsk smitte og skadelig påvirkning.⁵⁴ Det overlæreren her sier er at de måtte få beholde retten til å fjerne de barna som ødela skolen, og påvirket de andre barna negativt. Den motstanden som ble reist på dette punktet fra flere hold førte til at skolelovens bestemmelse om utskilling ble stående.⁵⁵

Vergerådsloven bestod, med mindre endringer, frem til lov om barnevern trådte i kraft 1. juli 1954. Vergerådsloven var den første barnevernsloven som kom i Norge, og også i verden.⁵⁶ Etter Vergerådsloven hørte barnehjemmene, oppdragelsesanstaltene og tvangsskolene inn under barnevernets område. Vergerådslovens institusjonsopplegg bygget på et todelt system: barnehjem og oppdragelsesanstalt/tvangsskole.⁵⁷

⁵² Fintland & Braut 2016:8

⁵³ NOU 2004:23

⁵⁴ Dahl 1992

⁵⁵ Dahl 1992:134

⁵⁶ Hagen 2001

⁵⁷ NOU 2004:23 s.25

1.9 Vergerådet

Hovedorganet som skulle se til at Vergerådsloven ble gjennomført var vergerådet. Det ble opprettet et vergeråd i hver kommune. Vergerådet besto av sju utvalgte personer som skulle håndheve den nye loven. Det var kriterier for hvem som skulle sitte i rådet. I rådet skulle stedets prest, underdommere, og distriktslegen være, hvis mulig, i tillegg skulle det være en eller to kvinner fra kommunestyret. (§ 6). Hensikten med disse kravene var å ivareta foreldrenes og barns rettssikkerhet, sakkyndigheten og lokalkjennskap til familien. Tanken var at når det var personer fra den samme kommunen som de gjeldende barna, så hadde de et større overblikk over den reelle situasjonen, da de mest sannsynlig hadde kjennskap til disse familiene fra før, og dermed kunne gi en bedre dom. Døve, blinde og åndssvake kom ikke inn under Vergerådsloven. Disse barna var omfattet av lov om abnormskoler av 1881. Denne ble revidert i 1915.⁵⁸

I løpet av 1800- tallet hadde det oppstått en rekke oppdragelsesanstalter rundt om i landet. Ved innføringen av den nye loven, ble det satt krav til hvordan en oppdragelsesanstalt skulle være. Ingen av oppdragelsesanstaltene fra 1800-tallet tilfredstilte de kravene som vergerådsloven stilte. Derfor fikk de et par år på seg til å gjøre de endringene som krevdes.

Dette gjorde at da loven trådte i kraft i 1900, kunne de tidligere oppdragelsesanstaltene omgjøres til oppdragelsesanstalt i ”statsorganisasjonen af tvangsopdragelse”, som det het i departementets skriv til institusjonene.⁵⁹ Dette gjaldt Toftes Gave (fra 1841) på Helgøya i Mjøsa, Ulfsnesøy oppdragelsesanstalt (1881) utenfor Bergen, Lindøy oppdragelsesanstalt (1888) utenfor Stavanger og Falstad oppdragelsesanstalt (1895) på Ekne i Nord Trøndelag.⁶⁰

1.10 skjema

Som det ble nevnt tidligere i oppgaven, så ble det sendt med et skjema for hvert barn som ble sendt vekk av vergerådet. Dette ble fylt ut av vergerådet. Skjemaene var noe ulike alt etter hvilket av de kommunale vergeråd som fylte ut skjemaet, men hovedtrekkene var de samme, og flestparten av spørsmålene var de samme. I skjemaet oppgis barnets navn og fødselsdato. Om det var født i eller utenfor ekteskap, og om det var døpt, vaksinert og konfirmert. Således skulle det gis begrunnelsen for bestemmelsen om plasseringen av barnet på oppdragelsesanstalt. Dette

⁵⁸ NOU 2004:23 s. 26

⁵⁹ Ibid:27

⁶⁰ Ibid:28

skulle gis i stikkordsform, for eksempel tyveri, skoleforsømmelse osv. I noen av skjemaene skulle de opplyse om behandling barnet hadde mottatt hjemme, og om det har blitt strengt straffet på skolen. Videre skulle det opplyses om hva som ble ansett som den vesentlige grunnen til utskjeielse. Der ble det gitt eksempler som forsømmelse, dårlig oppdragelse, dårlig sosialt selskap, dovenskap og lignende. Informasjon om barnets tidligere historie, om det hadde blitt straffet før og hvorfor, hvilket utslag av vanart var det som hadde blitt observert før, og hvilken alder dette hadde startet i. Videre ble det spurt om barnets personlighet og evner. Om det var innesluttet eller utadvendt, om det hadde alminnelige evner, om sanseredskapet var i orden, om det hadde legemsfeil, og om hans skolekunnskaper var i orden.⁶¹

I neste del av skjemaet ble det spurt om informasjon om foreldrene. Navn, fødselsdato, tro og stilling. Om foreldrene levde, om det var steforeldre i bilde, og om det var foreldrene som hadde hatt ansvaret for oppdragelsen hele tiden. Foreldrenes tilstand og fortid ble det også stilt spørsmål om. Om de hadde vært tidligere straffet, om de hadde rusproblemer, og om de førte et utsvevende liv. Her kan det tenkes at de mente en hverdag som ikke var etter samfunnets normer og tanker. Det skulle oppgis om de hadde psykiske lidelser, om de hadde mottatt fattigstøtte eller om de var omstreifere. Det ble også avkrevd opplysninger om andre familiemedlemmer slik som besteforeldre og søsken. Tilslutt skulle det oppgis om avgjørelsen om bortsettelse hadde skjedd med eller imot foreldrenes samtykke.⁶²

Medfølgende til hvert skjema ble alle rapporter om barnet vedlagt, og ofte brev fra lærere som uttalte seg om barnet.

Grunnen til at jeg nevner innholdet i skjemaene er at det sier en del om hva vergerådet fokuserte på. Det gjenspeilet hva som ble oppfattet som vanlige grunner til at barnet viste en oppførsel som ikke var akseptert i samfunnet. Det kan lett tenkes at en del foreldre ble til dels dømt hvis det fantes ”negative” opplysninger om dem. Med det mener jeg opplysninger som ikke fulgte normen som var i samfunnet på den tiden. Som for eksempel religion, om de mottok fattigstøtte, om de drakk alkohol. Muligens spilte det også inn hvilken jobb foreldrene hadde. Stavangersamfunnet i overgangen fra 1800-tallet til 1900-tallet bar preg av et ganske tydelig kristent miljø, avholdsholdning og klasseskiller.⁶³ Hvis noen falt utenfor disse rammene, er det

⁶¹ SiS Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0001 - L0014

⁶² SiS Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0001 - L0014

⁶³ Haaland 2012:158

mye mulig at de ble oppfattet som uegnet som oppdragere til barnene sine. Mange av elevene som ble sendt til Lindøy kom fra andre byer enn Stavanger. Det kan godt tenkes at det var like rammer i de byene, men det går jeg ikke inn på i denne oppgaven.

1.11 Hvem var de moralsk fordervede guttene?

Etter at jeg nå har klargjort hva vergerådsloven gikk ut på og hva et vergeråd var, vil det neste naturlige skrittet i denne undersøkelsen være å se på hvem det var vergerådene mente hadde et utbytte av å bli sendt til en oppdragelsesanstalt. Flesteparten av guttene som ble sendt til Lindøy, ble sendt dit på grunn av småtyveri. De kom fra ulike typer hjem, alt fra alkoholiserte foreldre, til alenemødre og familier som ikke utmerket seg noe spesielt. Det var ikke en gjenganger i arkivmaterialet at familiene fikk hjelp fra fattigvesenet, men de tilhørte som oftest lav- til middelklassen. Guttene som hadde begått tyveri hadde utført det på ulike steder. Noen hadde stjålet fra foreldrene, andre fra naboene og en del hadde stjålet fra butikker. Det var alt fra småpenger i lommebøker til innbrudd. De fleste guttene ble beskrevet med middels til gode skolekunnskaper. Og flere av elevene ble beskrevet i brev fra lærere og andre med at de som oftest oppførte seg fint, men hadde hatt noen episoder der de viste en oppførsel som ikke ble akseptert. Dette er det inntrykket jeg sitter igjen med etter å ha lest arkivmateriale om guttene, men det er selvsagt noen som skiller seg ut, enten den ene eller andre veien.

Kjersti Ericsson skriver i boken sin om hva slags barn som ble sendt til oppdragelsesanstalter. Der siterer hun blant annet en styrer på Lindøy, Gjerde (1961), som gir uttrykk for hans subjektive oppfatning etter å ha lest rapportene som følger barna.

Ved å lese gjennom rapportene som følger barna når de kommer til oss, ser vi for oss rekken av foreldre som var blitt nervevrak med magesår og ødelagt nattesøvn, forgremmede lærere som aldri kunne få arbeidsro eller disiplin i klassen, irritert politi som var lut lei all smånaskingen og ugangstrekene, oppgitte psykologer og sosialarbeidere og fortvilte barnevernsnemnder som ofte hadde arbeid i månedsvis før det endelig etter mye mas og overtakelse lyktes å få vedkommende barn plassert på spesialskole.⁶⁴

⁶⁴ Ericsson 1986:87

Denne mannen var bestyrer etter at Vergerådsloven var erstattet av Barnevernsloven og derfor etter tidsperiode for denne oppgaven. Tankene hans er likevel aktuelle for denne oppgaven da det er mye mulig at det var lignende oppfattelser av barna som kom til Lindøy av tidligere bestyrere. Sitatet viser at det var de utstøtte barna, de som lokalmiljøet ville sende bort, som ble plassert på oppdragelsesanstalter.⁶⁵

Gutter som ble oppfattet som at de manglet oppdragelse og ikke oppførte seg slik "samfunnet" forventet, ble av vergerådet plassert i kategorien utstøtte og moralsk fordervede gutter. Dette var gutter som, ifølge vergerådene, ville ha et utbytte av et opphold på en oppdragelsesanstalt. Dette er noe jeg vil se nærmere på senere i oppgaven for tydeligere å kunne avklare hvilke forventninger disse guttene ikke innfridde.

⁶⁵ Ericsson 1986:87

Kapittel 2 Historisk tilbakeblikk

I dette kapittelet fokuserer jeg på rammene rundt oppholdet på Lindøy. Jeg vil gi et historisk tilbakeblikk på de faktorene som er viktige for denne oppgaven. Det vil bli gitt en kort presentasjon av barnevernets fremvekst og ideen bak denne fremveksten. Deretter vil jeg se på de ulike lovene som ble avgjørende for hvor barn ble sendt. Videre vil jeg fokusere på hvorfor behovet for disiplinering av barna oppsto, hva straff er og tilslutt en nærmere presentasjon av vergerådsloven.

2.1 Barnevernets historie frem til 1954.

I denne delen av oppgaven tar jeg utgangspunkt i kartleggingen gjort av *NOU 2004:23, Barnehjem og spesialskoler under lupen, nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980*.⁶⁶ Siden det er gjort en så god jobb med dette arbeidet tidligere, er denne rapporten utgangspunktet for den historiske delen av barnevernets historie, i tillegg til den øvrige litteraturen jeg bruker.

I tiden før det ble laget lover som skulle beskytte barn, var det familie og slekt som hadde ansvar for et barns omsorg og oppdragelse. Hvis foreldrene ikke klarte å ta vare på barnet eller barnet var foreldreløst, skulle noen andre i slekten ta seg av barnet. Hvis barnet ikke hadde noen utvidet familie skulle det få hjelp av kirken eller private organisasjoner, men en del falt utenfor dette systemet og måtte klare seg selv, blant annet ved å tigge.⁶⁷

Etter hvert ble det opprettet institusjoner som skulle hjelpe disse barna. Det ble i tillegg et nytt fokus på å endre barns adferd. Dette nye fokuset ble det sentrale på 1600- og 1700 tallet. Det skjedde i form av at man skulle forbedre og forsøke å endre uønsket atferd hos barn i stedet for å straffe dem. Med uønsket adferd tenkes det på oppførsel som var utenfor samfunnets skrevne og uskrevne normer. Utover 1700-tallet resulterte dette nye fokuset i to institusjonsbevegelser; tukthusene og vaisenhusene.

Tukthusene kom til Norge etter en forordning i 1741 om at det skulle opprettes et tukthus i Kristiania. Dette skulle gi tiggere og omstreifende barn en mulighet til å tjene penger gjennom

⁶⁶ NOU 2004:23

⁶⁷ Hagen 2001: 17

arbeid, samtidig som det skulle gi dem opplæring i yrker,⁶⁸ og undervisning for å kunne bli konfirmert.⁶⁹ Einar Ness skriver i boken sin *Det var en gang: norsk skole gjennom tidene* at kravet om tukthus kom fra kirken, almueskolen og fattigvesenet. Barn som viste motvilje mot opplæring, eller gjorde forbrytelser kunne bli sendt til tukthus. ”Tukthus skulle være en oppdragelsesanstalt – et sted der «onde børn» kunne bli «tæmmet.»⁷⁰ Der skulle fokuset være å innøve god orden, disiplin, nøysomhet og gudfryktighet. Tukthusene skulle være til hjelp for de som ble satt inn der. Men etter hvert ble dømte forbrytere plassert der, sammen med barn og andre som ikke hadde begått noe lovbrudd. Det ble en offentlig mening at tukthusene ikke lenger var passende for barn. Det ble mer og mer likt et fengsel, og tilslutt ble det omgjort til å kun tjene dette formålet.

Vaisenhusene ble opprettet som en mildere versjon av tukthus. I Vaisenhusene ble det lagt vekt på å endre barna ved frelse og undervisning. Vaisenhusene økte etter hvert i antall i Norge, men de var beregnet for barn fra høyere lag av befolkningen. I 1764 kom det et vedtak som sa at disse institusjonene også kunne brukes til barn som forsømte sin skolegang.⁷¹

Det første tegnet på at et nytt fokus ble satt på hjemløse barn kom med fattigforordningen av 1741, der det kom frem at det kunne være skadelig for barn å være på legd. Legd var en ordning der personer som eide gårder skulle gi bosted til barn uten hjem for en periode, for så å sende dem videre til neste hjem. Tanken var at det ville være skadelig for et barn å hele tiden ha skiftende hjem, og flere mente det ville være mer heldig for barnet om man kunne finne et stabilt, permanent hjem hos noen pålitelige og gode folk. Samfunnet ville at folk skulle ta imot fosterbarn mot at de skulle motta betaling. Barna som kom inn under en slik ordning ble kalt pleiebarn. Betalingen ble ofte vurdert ut i fra hvor god arbeidsressurs barnet var – de måtte jobbe gratis mot kost og losji noen år etter de fylte 15.⁷² De bortsatte barna utgjorde en stor gruppe på 1800-tallet.⁷³ Utover 1800-tallet vokste antallet frittstående private barnehjem, som ble startet av folk som ofte tilhørte et kristent miljø.⁷⁴

Rammene for driften av disse institusjonene og barnehjemmene var oftest satt av de som drev dem, eller de som styrte driften på hjemmene. Ingen offentlige instruksjoner la føringer på drift og

⁶⁸ Ustvedt 2000:19

⁶⁹ Ness 1989:34

⁷⁰ Ibid: 34

⁷¹ NOU 2004:23 s. 20

⁷² Hagen 2001:17

⁷³ Ibid: 17

⁷⁴ NOU 2004:23 s.20

innhold før Vergerådsloven i 1900. Også tilsynet med driften var noe som ble styrt internt, der ingen var inne og sjekket med barna og hjemmene. Ansvaret lå alene på styret.⁷⁵

2.1.2 Redningsanstalter

I tillegg til tukthusene og vaisenhusene, ble det opprettet såkalte redningsanstalter på 1800-tallet. Disse skulle være et supplement til vaisenhusene og de første barnehjemmene. De skulle også være et bedre alternativ til tukthusene, som hadde blitt en mer og mer upassende plass for barn.⁷⁶

Tanken bak redningsanstaltene gikk ut på at institusjonene skulle utøve en oppdragelse som skulle forbedre holdningene til barna og forebygge mot senere utskeielser. De skulle være til hjelp for barna, ikke en straffeanstalt.⁷⁷ I en norsk historisk sammenheng kan man se på ”barneredningen” som barnevernets tidligste fase. De motivene og institusjonene som redningsbevegelsen hadde utviklet, ble senere fundamentet for Vergerådsloven. Norges første redningsanstalt var et barneasyl for barn mellom tre og syv år. Disse kan minne om en versjon av nåtidens barnehager.⁷⁸ Det ble opprettet i 1837.⁷⁹ Etter dette ble det opprettet flere barneasyl rundt om i landet, og i 1920 årene hadde vi 25 barneasyl som huset opp mot 1600 barn.⁸⁰ Barneasylene var daginstitusjoner som skulle hjelpe familier hvis moren var utarbeidende og av den grunn trengte tilsyn med barna.

I tillegg til barneasylene sto barneredningsbevegelsen også bak opprettelsen av noen få såkalte redningsanstalter, senere kalt oppdragelsesanstalter. Det var disse som etter hvert ble barneredningens symbolinstitusjoner. Den første oppdragelsesanstalten ble opprettet i 1841 under navnet Redningsanstalten på Grønland, denne skiftet etter hvert navn til Toftes gave og flyttet senere ut på Helgøya i Mjøsa.⁸¹ Før århundreskiftet var det etablert lignende institusjoner Ulfsnæsøya utenfor Bergen, Lindøy utenfor Stavanger og Falstad i Nord- Trøndelag.⁸²

⁷⁵ NOU 2004:23 s.20

⁷⁶ Ibid: 21

⁷⁷ Ibid: 21

⁷⁸ Ibid: 21

⁷⁹ Ibid: 21

⁸⁰ Ibid: 21

⁸¹ Ibid: 21

⁸² Ibid: 21

En ting som gikk igjen ved plasseringen av de norske anstaltene var at de ble lokalisert på øyer. Det var flere grunner som ble oppgitt til dette. Øyene ville være mer rømmingssikre, de ville hindre uønsket påvirkning på beboerne utenfra og hovedgrunnen var at oppdragelsesarbeidet skulle foregå skjermet fra omgivelsene. Samtidig som vergerådsloven kom, ble Bastøy oppdragelsesanstalt i Oslofjorden åpnet.⁸³

Til forskjell fra barnehjemmene som hovedsakelig skulle ta seg av barn som var forsømte eller foreldreløse, skulle oppdragelsesanstaltene rette seg mot barn med tilpasningsvansker. De fleste som ble sendt til disse anstaltene ble det på grunnlag av vedtak i de kommunale fattignemdene. Etter en endring i Kriminalloven i 1874 hadde også domstolene adgang til å dømme barn dit.⁸⁴ Enten det var snakk om barnehjem eller institusjoner, var det alltid et hovedmål at det skulle være et hjem for barna, der de ansatte på institusjonen skulle råde i foreldrenes sted.

Et karakteristisk trekk ved institusjonene på 1800-tallet var at de ansatte drog på studieturer til andre land for å se hvordan de gjorde det der. De norske observatørene fant at institusjonene i hovedsak var organisert etter to hovedmodeller: familiemodellen og kasernmodellen.⁸⁵

Familiemodellen prøvde å etterligne familieoppdragelse. Den ble vanligvis praktisert gjennom en inndeling av barna i mindre familier, der en av de mannlige ansatte ble tildelt farsrollen med tilhørende ansvar og myndighet. Modellen kom best til uttrykk innenfor en gårdhusholdning der jordbruksarbeidet i seg selv var tenkt å ha en oppdragende hensikt.

Kasernmodellen hadde et mønster av militær organisasjon. Der kunne barna bli utstyrt med nummer, de hilste på militært vis og marsjerte med geværer. Her rådet en streng presisjon, punktlighet og disiplin med et tilhørende straffe- og belønningssystem.⁸⁶

Den vanlige utviklingen i flere av de norske oppdragelsesanstaltene var at de tok utgangspunkt i familiemodellen, men med årene tenderte de mot å ta opp i seg stadig mer av kasernmodellen.⁸⁷

Tanken om "hjemmet" var at det skulle fungere tilnærmet som et vanlig hjem. Ideen om hvordan det indre liv skulle organiseres gikk ut på at den institusjonelle oppdragelsen skulle, som i den virkelige familien, rette seg mot "hele" barnet. Den skulle ikke kun fokuserte på

⁸³ NOU 2004:23 s.21

⁸⁴ Ibid: 22

⁸⁵ Ibid: 22

⁸⁶ Ibid: 22

⁸⁷ Ibid: 22

undervisning eller arbeid, men undervisning, arbeid og omsorg i sin helhet. Man skulle, som i den virkelige familien, kunne kreve disiplin. Tilslutt skulle institusjonens forstander alltid ha det siste ordet. Her er vi ved en kjerne i oppdragelsesanstaltene ideologi: barna ble plassert på oppdragelsesanstaltene på grunn av oppførsel, forbrytelse eller omsorgssvikt. For å kunne gjøre de endringene forstanderen mente barnet trengte, hadde forstanderen i utgangspunktet langt på vei en uinnskrenket myndighet til å beholde barnet i institusjonen inntil det etter hans skjønn kunne klareres for utskrivning.

2.1.3 Vanlige og særlige oppdragelsesanstalter

Etter at Vergerådsloven ble innført, satte den et skille mellom vanlige og særlige oppdragelsesanstalter. De særlige oppdragelsesanstaltene skulle drives som et statlig tiltak og ble forbeholdt barn mellom 12 og 21 år som hadde begått grovere forbrytelser, eller var ”spesielt forekomne”. Med det mente de barn som var på vei i en kriminell retning i livet, og gjorde handlinger som ikke var aksepterte. Fortsatte de på denne veien ville de ikke klare å følge samfunnets normer og regler. Ideen var å skape et helhetlig institusjonssystem som gjorde det mulig å få barna i et system som skulle forbedre oppførselen deres, enten den var av forbrytersk art eller på vei dit, uten å gjøre bruk av fengsler. Loven ga muligheten til å overføre barn fra vanlige til særlige oppdragelsesanstalt på særskilte vilkår. Dette innebar i prinsippet at barna kunne være i oppdragelsesanstaltsystemet i opptil 15 år, fra barnet fylte seks år til det nådde den øverste utskrivningsalderen på 21 år.⁸⁸

I utgangspunktet skulle to av oppdragelsesanstaltene være særlige oppdragelsesanstalter, Bastøy for gutter og Toten for jenter. Ved en lovendring i 1915, lov av 2. Juli 1915, ble skillet mellom vanlige og særlige oppdragelsesanstalt opphevet.⁸⁹ I stedet kunne de gjeldende institusjonene opprette ”særavdelinger” for de ungene som ble for vanskelige å håndtere på vanlige oppdragelsesanstalter.

Generelt i samfunnet ved starten av 1900-tallet var det akseptert med kroppslig straff. Einar Ness skriver i boken sin *Det var en gang: norsk skole gjennom tidene*⁹⁰ at lærere som hadde et hissig gemytt hadde frie tøyler til hvordan de ville oppføre seg i klassen. De kunne gi elevene ørefik, lugge dem, slå dem over fingrene med pekestokk eller linjal uten at noen sa noe imot

⁸⁸ NOU 2004:23 s.28

⁸⁹ Ibid: 28

⁹⁰ Ness 1989:120

det. Slike avreageringer ble ikke ansett som legemlig straff engang, men et tiltak for å holde orden i klassene. Streng og straffende lærere kunne få et rykte for å holde god disiplin i klassene sine.⁹¹ Oppdragelsesanstaltene hadde anledning til å bruke fysiske straffemetoder, som ris, utover det som var tillatt i andre institusjoner. I folkeskolelovene av 1936 ble kroppslig avstraffelse opphevet,⁹² men i Vergerådsloven § 4, 37,42, 43 og 44 ble det fortsatt gitt mulighet til å bruke fysiske avstraffelser.⁹³

Anstaltene var lagt opp med samme dagsplan som oppdragelsesanstaltene fra 1800-tallet. Dagene skulle veksle mellom skole, arbeid og andakter på søndager. Anstaltene skulle være anlagt som gårder. De strebet etter å ha skoleinnholdet i samsvar med folkeskolelovens krav, men det viser seg at et tilbakevendende anke-punkt var at det ble for lite undervisning, og at arbeid ofte ble prioritert. Et annet gjennomgående trekk var at styreren var den som hadde det siste ordet, både når det gjaldt overføring til særavdeling eller hvor lenge et barn skulle være på oppdragelsesanstalten.

2.1.4 Strafferettslig lavalder

Det avgjørende for om et individ skulle straffes som en voksen eller et barn var den strafferettslige lavalderen. De som kom under denne strafferettslige lavalderen kunne ikke settes i fengsel sammen med voksne. Den norske straffeloven, Loven angående forbrytelser som trådte i kraft 20. August 1842⁹⁴ fastsatte to strafferettslige aldersgrenser når det gjaldt barn som hadde begått lovbrudd. Den absolutte strafferettslige lavalder var 10 år. Dette betydde at barn under 10 år var straffefrie. Men barn mellom 10 til 15 år var bare straffefrie for mindre forgåelser. I tilfeller der barn hadde begått mer alvorlige forbrytelser kunne disse straffes, men da en del mildere enn voksne. I 1874 ble det bestemt at individer fra 10 til 15 år kunne motta en advarsel eller formaning i retten eller plasseres i oppdragelsesanstalt i stedet for fengsel eller ris. I 1896 ble de to lavalderne opphevet, og den absolutte strafferettslige lavalder ble satt til 14 år. Samme år kom Vergerådsloven.⁹⁵ Lovbrytere under denne alderen skulle etter dette overføres til vergerådet.

⁹¹ Ness 1989:120

⁹² NOU 2004:23:28

⁹³ Ibid: 28

⁹⁴ NOU 2008:15 S. 15

⁹⁵ Ibid: 15

Når barnevernloven trådte i kraft 1. Juli 1954⁹⁶ ble Vergerådsloven, og de andre lovene tilhørende barns pleie og vern, opphevet.

Oppsummerende kan det virke som ”barneredningen” ble en måte for samfunnet å kunne straffe barn på, uten å gå imot lovverket. Tukthusene ble først brukt til å plassere ulydige barn i. Dette ble etter hvert ansett til å være upassende for barn, da det ble mer og mer likt et fengsel. Samtidig ble det opprettet vaisenhus, som skulle være en mildere institusjon enn tukthusene. I samme tidsperiode som tukthusene ble ansett som uforsvarlig for barn, ble det lovbestemt en strafferettslig lavalder for barn. Som en følge av dette kan man hevde at det ble opprettet oppdragelsesanstalter. Disse skulle ha et strengere regime enn vaisenhus, da det ble sendt mer utagerende barn dertil enn til vaisenhusene. Hvis man ser på utviklingen i samfunnet på denne måten, kan man jo si at oppdragelsesanstaltene i prinsippet ble som et tukthus for barn, bare under et annet navn.

I dette delkapittelet har jeg prøvd å få frem de store linjene i historien om hvordan oppdragelsesanstaltene oppsto. I første omgang kan man se på det som en stor forbedring for samfunnet å ha en plass til disse ungene. For de barna som sto uten familie, og som var ekstra sårbare i samfunnet, var nok barnehjemmene en redning for mange. Men oppdragelsesanstaltene ble ikke opprettet for å gi et hjem til de sårbare, de ble opprettet for å disiplinere og stramme opp unger som staten mente var på villspor. Disiplineringen ble viktig for samfunnet, og i neste delkapittel vil jeg forsøke å gi en forklaring på hvorfor dette kom mer i fokus enn tidligere

2.2 Hvorfor oppsto behovet for å disiplinere barna?

I tiden før Vergerådsloven trådte i kraft i 1900 var det som nevnt et mindre fokus på barna i samfunnet. Forandringer i et samfunn har som oftest en forklaring, og jeg vil her forsøke å finne forklaringene på hvorfor disiplineringen av barn kom i fokus. Det er noen teorier som er skrevet om behov for fengsel og andre institusjoner. Disse teoriene vil jeg her bruke for å gi forklaring for behovet for oppdragelsesanstalter.

I sin doktoravhandling *Byens utskudd? En studie av karriere som innsatt i tvangsarbeid og straffeanstalter i Bergen ca. 1850-1875*, viser Frode Ulvund at de som ble sendt til

⁹⁶ NOU 2008:15 s. 35

oppdragelsesanstalter som regel var gutter som hadde begått normbrudd. Avhandlingen er en studie om innsatte i tvangsarbeid og straffeanstalter i Bergen på midten av 1800-tallet.⁹⁷ Temaet i oppgaven er hvordan fengsel var på denne tiden. Det er noen likhetstrekk som jeg vil trekke frem i forhold til oppdragelsesanstaltene. Ulvund snakker litt om hva som er et normbrudd. Han skriver at et normbrudd normalt blir oppfattet som et brudd på uskrevne regler og forventninger som samfunnet har. Man skal ikke lyve, ikke drive hor, en skal ikke baksnakke andre, osv. Han påpeker at i vår tid vil ikke dette føre til sanksjoner fra styresmaktene, men det ble det på 1800-tallet.⁹⁸

Et eksempel på dette er betydningen konfirmasjon hadde i begynnelsen av 1900-tallet. Christian VI innførte konfirmasjonsloven 13.januar 1736.⁹⁹ Alle barn skulle konfirmeres i løpet av ungdomstiden, helst fra 14-15 år og senest før de var fylt 19 år. Konfirmasjonen var en juridisk nødvendighet for å kunne tre inn i det voksne samfunnet. Man kunne ikke bli tatt ut i militærtjeneste, inngå ekteskap, være fadder i dåp, eller vitne i retten uten konfirmasjonsattest. De som ikke hadde konfirmert seg innen de var fylt 19 år, kunne bli straffet med tukthus eller gapestokk.¹⁰⁰ Det grunnleggende i konfirmasjonen var at konfirmanten skulle gjenta dåpsløftene som fadderens hadde avlagt ved dåpen. Det ble gitt undervisning i kristendoms lære. Læretiden ble avsluttet med en slags eksamen, der presten avhørte ungdommen i menighetens nærvær. Bestod de denne prøven ble de konfirmert. Hvis de ikke bestod måtte de ta undervisningen på ny, og stå som konfirmant igjen året etter.¹⁰¹ Konfirmasjonsloven ble opphevet i 1912.¹⁰² Men selv om loven ble tatt vekk var den fortsatt gjeldende som en norm i samfunnet i Norge i flere år fremover. Dette viser jeg eksempler på senere i oppgaven.

Ulvund diskuterer også om formålet med innsettelse på institusjon og i fengsel. Han forteller at forståelsen bak fengslingen var å rehabilitere den innsatte for så å reintegrere den innsatte i samfunnet. Det vokste frem nye teorier der disiplin og påvirkning var sentralt, men målet var bare omdefinert. Poenget han får frem er at rehabilitering innebærer disiplinering, men målet er å forme enkeltindividet. Men dette kan gjøres på flere måter. Målet med innsettelsen var å rehabilitere den innsatte for så å få personen tilbake til normalsituasjonen. Ved disiplinering for å forme den innsatte, er arrestanten et konkret disiplineringsobjekt, men ikke det endelige målet

⁹⁷ Ulvund 2002

⁹⁸ Ulvund 2002:26

⁹⁹ <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-arkivet/Nettutstillinger/Konfirmasjon> (Lokalisert 30.09.16)

¹⁰⁰ <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-arkivet/Nettutstillinger/Konfirmasjon/Fra-barn-til-voksen> (Lokalisert 30.09.16)

¹⁰¹ <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-arkivet/Nettutstillinger/Konfirmasjon/I-pietismens-aand> (Lokalisert 30.09.16)

¹⁰² <https://snl.no/konfirmasjon%2Freligion> (lokalisert 30.09.16)

med disiplineringen. Det gjøres ikke for den innsatte, men for samfunnet. Denne teorien kan også anvendes for å analysere om fremveksten av fengselet var i en form for sosial krise. Som et resultat av store og hurtige endringsprosesser som resulterte i normoppløsning.¹⁰³ Denne teorien er like mye gjeldende for fremveksten av oppdragelsesanstalter.

Ulvund forteller om en annen forfatter som har skrevet om en lignende teori, nemlig David Rothman som skrev boken *The Discovery of the Asylum. Social Order and Disorder in the New Republic*.¹⁰⁴ Han mener at siden den gamle samfunnsordenen var i fare eller i forandring, oppsto det uro for at den sosiale kontrollen ville forsvinne. Og svaret fra samfunnet på dette problemet i følge Rothman var innesperring i fengsel og asyl.¹⁰⁵ Der fikk man fjernet de som brøt med den gamle samfunnsordenen.

Hvis man forsøker å finne tilstander i Norge som kan gi en slik forklaring, kan man sette fokuset på den industrielle revolusjonen. Den begynte å gjøre seg gjeldende i Norge fra slutten av 1800 tallet, og dette skapte mye uro og endringer i samfunnet. Ut fra Ulvund og Rothman sine teorier kan dette være forklaringen på hvorfor det ble opprettet oppdragelsesanstalter, og at de ble plassert på isolerte steder som for eksempel Lindøy.

Historikeren Ellen Schrumpf støtter denne teorien i boken *Barndomshistorie*, og begrunner den enda mer nøyaktig. Hun fremhever endringene som skjedde i Norge med industrialiseringen og tar også med den demografiske overgangen som skjedde i Norge på 1800- og 1900 tallet. Fødsels- og dødstall gikk fra å være høye, til at dødstallet sank mens fødselstallet fortsatt var høyt. Dette skjedde på grunn av ny medisin og bedre hygiene. Etter hvert skjedde det en utjevning hvor både fødsels- og dødstallene var lave. Hun sier at det var noe nær en revolusjon i befolkningshistorien og i hele den samfunnsmessige utviklingen.¹⁰⁶ Endringene som skjedde i samfunnet forklarer hun med at familier gikk fra å tilbringe lite tid sammen og være åpne og lite avgrenset mot omverden, til at barna ble boende hjemme lengre. Dette var hovedsakelig i byene med industri. I områder uten industri reiste barna tidligere hjemmefra for å få arbeid i industrien. Når utdanning ble satt mer i fokus ble også barna boende hjemme lenger enn tidligere. På litt lengre sikt førte industrialiseringen og utbyggingen av skolevesenet til at barn

¹⁰³ Ulvund 2002:98

¹⁰⁴Rothman, David J. (1971), *The Discovery of the Asylum. Social Order and Disorder in the New Republic*, Boston

¹⁰⁵ Ulvund 2002:98

¹⁰⁶ Schrumpf 2007:24

bodde sammen med foreldrene i lengre tid sammenlignet med tidligere.¹⁰⁷ Dette førte da til at foreldre fikk mindre barn, da de måtte ta vare på dem lenger.

Schrumpf skriver også om endring av syn på barnearbeid. Etter hvert som det ble rettet kritikk mot barnearbeid, og det ble satt fokus på at barn ikke skulle jobbe, men være på skole, ble det å gå på skole synonymt med den gode barndommen. Skole og arbeid ble oppfattet som to fenomener som utelukket hverandre.¹⁰⁸ Hun hevder at fokuset på skolen var et tiltak som fungerte i den sosiale kontrollen sin tjeneste. Styresmaktene ville ha kontroll over barna, og få dem vekk fra steder og folk som hadde dårlig innflytelse. Hun påpeker at uroen over barns oppvekstvilkår hadde bakgrunn i samfunnsendringer med urbanisering, flyttinger og industrialisering.¹⁰⁹ Skolen skulle fungere som en instruksjon for barneoppdragelsen, det betydde at oppdragelsesansvaret gikk fra å være hovedsakelig foreldrene sitt område til å bli mer styrt av offentlige institusjoner og statlige styresmakter. Synet på barnet gikk fra at man anså barnearbeid som en positiv ting, der barnet bidrog og var selvstendig, til noe galt og stakkarslig.¹¹⁰ Hun påpeker at i sosialhistorisk orientert skolehistorie ble skolen sett på som et sted der disiplinering og sosial kontroll var dens viktigste oppgave, og at den fungerte som et middel som staten brukte til å etablere og opprettholde orden og disiplin i befolkningen.¹¹¹

Schrumpf påpeker også at når fokuset på barneredningen trådte i kraft, kan man spørre seg selv om staten sitt engasjement for å ”redde” barna var motivert av humanitære hensyn, eller om målet var å redde barna for å styrke nasjonen.¹¹² Vergerådsloven kunne i ettertid vise at lovgiverne og styresmaktene hadde stor tro på at plasseringen av utsatte barn i institusjoner skulle være et effektivt middel i kampen mot kriminalitet og uønsket atferd på den tiden da strafferettslige forfølgelser av barn ble fordømt i nasjonale og internasjonale fora.¹¹³

Ifølge disse forfatterne sine teorier oppsto behovet for å disiplinere barna med at statsmaktene følte de mistet kontroll over samfunnet, og samfunnets utvikling. De kan sies å miste kontrollen gjennom som nevnt tidligere industrialiseringen, urbaniseringen og endring i synet på barnet. De hadde et behov for å kunne kontrollere innbyggerne og forme dem slik de ville de skulle oppføre seg. Enten det var fengsel, mentalsykehus eller oppdragelsesanstalt så fungerte disse

¹⁰⁷ Schrumpf 2007:27

¹⁰⁸ Ibid: 51

¹⁰⁹ Ibid: 51

¹¹⁰ Ibid: 52

¹¹¹ Ibid: 71

¹¹² Ibid: 80

¹¹³ Ibid: 85

som en mekanisme for å skille ut dem som ikke passet inn i samfunnet, og man fikk dem vekk fra syn og sinn.

I boken *Barnevern og samfunnsvern* skriver juristen Tove Stang Dahl i forhold til tidligere forskning, Vergerådsloven og skolen i samfunnet, at intensjonen om å verne barna sine interesser ikke ble fulgt opp. Hun hevder at med folkeskolen oppsto det et behov for å skille ut de vanskelige barna. Hun poengterer at det derfor ikke nødvendigvis var for barnas skyld at de ble sendt til oppdragsanstalt, men heller i lærerens interesse for å få ro i klassene. Det ble også et styringsmiddel som vernet samfunnet mot disse barna. Med vergerådsloven fikk styresmaktene et viktig redskap for tilsyn og kontroll på barn og hjemmene deres.¹¹⁴ De barna som ikke passet inn i det systemet og intensjonen som samfunnet hadde til barn, ble derfor plassert vekk for at de ikke skulle påvirke de andre barna negativt og for å kunne holde kontrollen i skolen og i samfunnet lettere.

2.2.2 Endringene i samfunnet

I tiden før den industrielle revolusjonen begynte i Norge var samfunnet inndelt i stender, ikke i de sosiale klassene vi kjenner fra industrisamfunnet. Man ble født inn i en posisjon, enten som adelig, borger eller bonde. Disse sosiale gruppene var ganske stabile og det var vanskelig å endre sin standstilthørighet. Men etter at industrien kom, ble det større bevegelser mellom disse gruppene. Da var ikke klassene like satt og man kunne bevege seg opp eller ned mellom klassene. Menn gjorde dette ofte gjennom arbeidsinnsats og kvinner som oftest via giftemål.¹¹⁵ Familien hadde en avgjørende betydning for sosialiseringen av de enkelte individene og dette var også viktig for samfunnet. Samfunnsborgere skulle finne sin plass og bidra med sitt etter de kjønnsbestemte normene som ble innlært fra barndommen. Dette førte til at det private var viktig for menn og kvinners tilknytning til det offentlige samfunnet.¹¹⁶ Dette førte til at det var viktig at barna ble oppdratt til å kunne få best mulig «rolle» i samfunnet, og ble vellykket etter tidens standard. Det var derfor viktig at de lærte de uskrevne reglene i samfunnet, for å kunne oppføre seg slik at de fikk innpass i de «viktige» gruppene.

Ida Blom (1994) skriver at det man kan gruppere familieforsørgelse i tre typer gjennom historien: Familielønnsprinsippet i tiden før den industrielle revolusjonen, forsørgerprinsippet

¹¹⁴ Stang 1992:170

¹¹⁵ Blom 1994:14

¹¹⁶ Ibid: 39

fra 1900-1960 og tilslutt to-inntekstprinsippet.¹¹⁷ Denne inndelinger gjør hun ved å se på definisjonen av nødvendig kvinnearbeid som skifter fra at familien sammen gjorde arbeid for å holde mat på bordet, til å gjøre arbeid hjemme, ved å oppdra barna og holde huset i orden og å bli forsørget av mannen, og til slutt gå ut i arbeidslivet og selv bidra til familiens økonomi.¹¹⁸ I perioden jeg fokuserer på er det forsørgerlønsprinsippet som gjelder. Her hadde endringen av syn på barne- og kvinnearbeid som nevnt gått fra å være normalt til nærmest forkastelig.¹¹⁹ Nå var det mannen som skulle være eneforsørger for hele familien, og kvinnen skulle ta seg av hjem og oppdragelsen av barn.

Andre aktuelle teorier

Erling Sandmo diskuterer i sin artikkel, *Maktens beroligende blick – historiske teorier om sivilisering og disiplinering*, noen av de mest kjente teoriene som er rundt begrepene sivilisasjon og disiplin. Her snakker han om Norbert Elias, og hans teori om sivilisering. Grovt oppsummert går hans teori ut på at volden i oss mennesker blir mindre fremtredende etter hvert som mennesker lærer seg å undertrykke den spontane, reaksjonsstyrte handlingstrangen. Dette fører til en mer reservert, og kalkulerende mennesketype som Erling kaller; homo clausus.¹²⁰ Fremveksten av denne type mennesker mente Erling hadde utgangspunkt hos eliten i landet, og dette spredde seg blant befolkningen fra toppen og nedover.

Sandmo henviser også i sin bok til teoretikeren Michel Foucault, forfatteren av boken *Det moderne fengsels historie*.¹²¹ Den handler om en teori om disiplinering. Der sier Foucault at makten ikke er noe som er i mennesker, men at mennesker er et produkt av makten. Og samfunnsinstitusjoner blir bygget som disiplinierende mekanismer: hæren, skolevesen, asylter osv. Alt skulle tjene til å gjøre mennesker mer produktive, forutsigbare og normale.¹²² Samfunnet hadde behov for å kontrollere fangens sinn i fengsel, og ikke som tidligere en kontroll av fangens kropp.

¹¹⁷ Blom 1994:123

¹¹⁸ Ibid: 123

¹¹⁹ Ibid : 128

¹²⁰ Sandmo 1994:26

¹²¹ Foucault 1977

¹²² Ibid: 28

Disse teoriene er ikke noe jeg kommer til å ha fokus på videre i oppgaven min, men de viser ulike forklaringer som er gitt av andre teoretikere om behovet for disiplinering. Lindøy hører med i dette større bildet.

Alle disse endringene i samfunnet og innbyggerne sitt liv, slik som industrialiseringen, urbaniseringen, endring i det private og det offentlige, og sist men ikke minst endring på synet på barnets rolle i samfunnet, førte til nye tiltak som måtte settes i gang for å beholde kontrollen og oversikten. Som noen av historikerne over peker på, ble vergerådsloven en metode for å kontrollere familier og den økende kriminaliteten som forekom i denne tidsperioden. Oppdragsanstaltene ble et verktøy for å fjerne de som skapte uro i den yngre delen av befolkningen, og fengsel ble brukt til å kontrollere den eldre delen av befolkningen. Jeg vil se litt nærmere på hvor stor forskjell det var mellom oppdragsanstaltene og straffeanstaltene til de voksne.

2.3 Hva er straff?

Sosiologen Ragnar Hauge diskuterer dette i boken *Straffens begrunnelse*.¹²³ Her har han fokusert på ulike spørsmål for å kunne klargjøre hva straff er, hva som er formålet med straffen, hvorfor vi straffer og hvordan vi straffer. Først gir han en oppklaring på de ulike formålene straff har. Hvis formålet med straff er forebygging, vil det si at det er begrunnet i ønske om å forhindre fremtidige lovbrudd. Både individualprevensjon, der man vil forhindre et gjentakende lovbrudd hos den som straffes, og allmennprevensjon, som tar sikte på å forhindre lovbrudd hos allmennheten ved å vise hva som skjer ved lovbrudd.¹²⁴

Den individualpreventive virkning av straffen kan skje på tre måter. Enten ved avskrekkelse, der straffen oppleves så ubehagelig at det får vedkommende til å avstå fra gjentakelse; ved uskadeliggjøring, som vil skje ved at vedkommende fjernes fra samfunnet, eller ved resosialisering, som skjer ved at vedkommende i soningen innser hvor ufornuftig det var å begå et lovbrudd, og av den grunn ikke gjentar handlingen.¹²⁵

¹²³ Haugen 1996:

¹²⁴ Ibid: 18

¹²⁵ Ibid: 18

Den allmennpreventive virkningen av straff kan også skje på tre måter: Avskrekkelse, moraldannelse, der straffen oppleves som en understrekning av det moralsk forkastelige i lovbruddet, eller ved vanedannelse som er at lovbrudd blir noe utenkelig.¹²⁶

Den andre hovedbegrunnelse for straff er at man straffer ut i fra den oppfatning at noen handlinger fortjener straff, uten hensyn til om den forhindrer kriminalitet eller ikke. Dette formålet med straff som gjengjeldelse er ikke lenger akseptert som en begrunnelse for moderne nordisk strafferett.¹²⁷

2.3.2 Hvorfor straffer vi?

Haugen legger frem tre modeller som han mener er sentrale i spørsmålet om hvorfor man straffer. Den første er kalt deduksjonsmodellen, som vil si at en handling er blitt belagt med straff hvis den er i strid med overordnet verdi- og normsystem.¹²⁸ Sagt på en annen måte, kan en handling bli straffet hvis den ikke følger samfunnets lover. Den neste modellen kalles harmoniseringsmodellen. Modellen tar utgangspunkt i at samfunnet består av ulike befolkningsgrupper, med ulike verdier og interesser, her blir lovgiverens rolle det å få mest mulig harmoni mellom de ulike partene.¹²⁹ Den siste heter maktmodellen. Denne har lignende utgangspunkt som harmoniseringsmodellen, men forskjellen er at de med makt lager lover som gagnar dem selv.¹³⁰

Hvis man tar utgangspunkt i disse tre modellene for å kunne gi en forklaring på Vergerådslovens opphav og funksjon, vil jeg påstå at den inneholder elementer fra alle disse tre modellene. Den følger helt klart deduksjonsmodellen, da de barna som blir satt foran vergerådet er de som skiller seg ut i samfunnet og som ikke følger de normene som er satt. Harmoniseringsmodellen kan helt klart brukes hvis man setter det litt på spissen og sier at man vil skille ut de barna som truer en folkeskole sin ønskede funksjon. Man kunne plassere vekk de barna som skapte uro i klassene for å gjøre den mer attraktiv for overklassen i samfunnet. Maktmodellen kan man også argumentere er aktuell for Vergerådsloven, da dens uttalte funksjon var å beskytte og hjelpe barna. Flere argumenterer med at den blir brukt til å skjerme samfunnet.

¹²⁶ Haugen 1996:19

¹²⁷ Ibid: 19

¹²⁸ Ibid: 23

¹²⁹ Ibid: 24

¹³⁰ Ibid: 24

2.3.3 Hvordan straffer vi?

Straff blir definert som ”et onde som staten påfører den som har begått en straffbar handling.”¹³¹ Sett i et historisk perspektiv har straff blitt gitt i flere ulike variasjoner, fra for eksempel blodhevn, til landsforvisning og bøter. Etter reformasjonen ble dødsstraff og legemsstraff de vanligste straffemetodene. Fra slutten av 1700-tallet kom frihetsberøvelse som straff i bruk. Den ble en avløser til legemsstraff og dødsstraff. Fra slutten av 1800-tallet kom reaksjoner i frihet i form av betinget påtaleunntatelse og betinget dom i bruk. Her ser vi også forvisning til kolonier, ulike former for tvangsarbeid og mange andre lignende former for straff.¹³²

Haugen skriver i sin bok om reaksjonene som ble gitt overfor unge lovbrøyttere. Han mener at selv om det var uskadeliggjøring og til dels håp om forbedring som var hovedtanken bak straffens om ble gitt til voksne, var det forbedringstanken som var det mest sentrale når det ble gitt reaksjoner overfor unge lovbrøyttere.¹³³ Derfor ble det håndtert på en annen måte. For selv om det var en tydelig mening at ordinære straffesystemet var uegnet for unge, gav det heller ikke den effekten som man ønsket. Straffene som ble gitt i forhold til det lovbruddet som hadde blitt begått var som regel veldig korte, da det var ganske bagatellmessige lovbrudd og en mente det ikke var nok til og lære dem til å bli gode samfunnsborgere. Grunnen til dette var som nevnt at disse trengte oppdragelse. Hvis de ikke ble godt nok oppdratt ville de mest sannsynligvis bli forbryttere mente de. Oppdragelsen kunne ta flere år, derfor trengtes det lenger tid. Selv de som muligens kunne bli forbryttere, var det behov for å kunne gripe inn på. Derfor var løsningen å ta dem ut av det ordinære straffesystemet og opprette et eget organ, som i Norge ble vergerådet.¹³⁴

Sett på en annen måte var det ikke nødvendigvis tanken på at det var for tøft for unge å sone i vanlige fengsel som var motivasjonen for opprettelsen av Vergerådsloven, det var fordi straffen ikke var omfattende nok. Siden de var unge var det behov for lenger tid, og ved å si at det var oppdragelse som var hovedtanken fikk man de vekk fra samfunnet i et lengre tidsrom enn hvis de hadde fått fulgt det vanlige systemet. For å kunne undersøke dette nærmere vil jeg se nærmere på hva Vergerådsloven sa.

¹³¹ Norges domstoler, Straffereaksjoner. Sist redigert 23.11.2016. <https://www.domstol.no/no/Straffesak/Straffereaksjoner/> (Lokalisert 23.01.2017)

¹³² Haugen 1996:26

¹³³ Ibid: 231

¹³⁴ Ibid: 231

2.4 Vergerådsloven

Vergerådsloven fra 1896, og revidert utgave fra 1935 har 8 kapitler. Jeg vil her redegjøre systematisk for disse.

I kapittel 1 forklares det hvilke barn loven angår, og de forføyningene som kunne treffes med hensyn til dem. Hvis et barn ikke var fylt 16 år kunne det besluttes av vergerådet at det skulle bli bortsatt til en pålitelig familie, et barnehjem eller en oppdragelsesanstalt. Dette kunne gjøres hvis barnet hadde gjort noe straffbart, og bortsettelse ble sett på som den mest hensiktsmessige løsningen for å hindre gjentakelse. Dette gjaldt også hvis det hadde blitt utsatt for omsorgssvikt av foreldre og en advarsel ikke hjalp eller tilslutt hvis barnets oppførsel var så negativ at foreldre og skole var maktesløse (§1).¹³⁵ Vergerådet hadde makt til å ta foreldreretten fra en eller begge foreldrene. Hvis vergerådet ikke følte at bortsettelse var det rette alternativet kunne det gi en sterk advarsel og kreve at barnet ble straffet (§2).¹³⁶ Hvis et barn under 14 år hadde utført en straffbar handling, eller barnet var mellom 14-16 år og påtalemyndighetene ikke ville reise tiltale mot barnet kunne det også da gis advarsel og kreve at barna ble straffet (§3).¹³⁷ Rådet kunne også beslutte om det skulle til en oppdragelsesanstalt, der det måtte være minst 1 år (§4).¹³⁸

Barn som forsømte skolen eller ikke hadde en god oppførsel, kunne, når de midlene som var brukt for å holde orden ikke var tilstrekkelige bli flyttet til en tvangsskole. Der måtte barnet bli helt til bestyreren var fornøyd. Men ikke ut over 1 år (§5).¹³⁹ I loven var altså hovedfokuset i Vergerådsloven å få kontroll over de barna som hadde startet med kriminelle handlinger eller hadde en oppførsel som ikke lot seg kontrollere. Denne kontrollen oppnådde de ved å sende dem til oppdragelsesanstalter.

Kapittel 2 ga forskriftene om rammene til vergerådet som jeg har gjennomgått i det tidligere delkapittelet om vergerådet (se s. 8).

Kapittel 3 omhandlet tidspunktet for når et barn kunne bortsettes. Etter at vergerådet hadde besluttet at et barn skulle plasseres vekk fra hjemmet, måtte det avgjøres hvilket type hjem som

¹³⁵ Theiste 1935:929

¹³⁶ Ibid: 929

¹³⁷ Ibid: 929

¹³⁸ Ibid: 929

¹³⁹ Ibid: 929

var best for det barnet. I tilfeller der vergerådet ikke hadde nok kjennskap til barnet, kunne det bli plassert til observasjon på en av institusjonene (§19).¹⁴⁰ Videre ble det sagt i loven at barn som ikke ble antatt å være sedelig forkommet (se s. 12) skulle bortsettes til en familie eller til et barnehjem. Barn som var så sedelig forkommet at det ikke kunne fungere i vanlig skole, eller var til fare for andre elever på skolen, skulle bortsettes til en oppdragelsesanstalt. Barn under 9 år skulle ikke plasseres på oppdragelsesanstalt (§20).¹⁴¹ Her står det helt tydelig at barn som hadde atferdsproblemer skulle inn på en oppdragelsesanstalt og ikke til et barnehjem, noe som viser at oppdragelsesanstaltene var en institusjon som barna skulle plasseres på hvis de trengte en streng behandling i stedet for kun et hjem.

Det forklares hvordan oppdragelsesanstaltene skulle informeres, og hvordan det skulle foregå hvis et barn ble flyttet til en familie (§21,§22).¹⁴² Videre klargjøres det at barn som var over skolepliktig alder som ble bortsatt til en familie kunne anbringes som tjenesteytende, håndverkslærling eller en annen lignende løsning. Hvis barnet var i skolepliktig alder kunne det avtales at det skulle fortsette å være i den «jobben» de hadde etter de er ferdig med skoleutdanningen sin. Hvis en gutt var over skolepliktig alder, kunne han samtykke til å bli skipsgutt¹⁴³ i stedet for å bli plassert hos en familie. Hvis noen barn som ble bortsatt til en familie rømte, skulle de overføres til en oppdragelsesanstalt, også etter de hadde fylt 16 år (§23).¹⁴⁴ Loven sa videre at det skulle føres tilsyn med de barna som ble plassert utenfor oppdragelsesanstalt. Dette gjaldt de barna som ble plassert hos en familie. Da skulle vergerådet enten føre tilsynet selv, eller utnevne en person til å føre tilsynet på deres vegne (§24).¹⁴⁵ Hvis et barn som tidligere var blitt plassert hos en familie, skulle omplasseres til en oppdragelsesanstalt, var det vergerådet som bortsatte barnet som skulle ta den avgjørelsen. Men denne avgjørelsen kunne også det lokale vergerådet fatte, så lenge tilsynspersonen var varslet (§25).¹⁴⁶ Her ser vi at den strengeste avgjørelsen vergerådet kan ta var å sende barnet til en oppdragelsesanstalt.

Kapittel 4 omhandlet oppdragelsesanstalt og tvangsskoler. Staten skulle sørge for å finne oppdragelsesanstalter som oppfylte de kravene som vergerådet hadde satt. Det ble tydelig presisert at gutter og jenter ikke kunne plasseres på samme oppdragelsesanstalt.

¹⁴⁰ Theiste 1935: 932

¹⁴¹ Ibid: 932

¹⁴² Ibid: 933

¹⁴³ Skipsgutt: arbeider på en båt.

¹⁴⁴ Theiste 1935:933

¹⁴⁵ Ibid: 933

¹⁴⁶ Ibid: 933

Godkjenning om å drive en oppdragelsesanstalt i Norge var det Kongen som kunne gi. Godkjenning kunne gi tillatelsen til drift av private eller kommunale oppdragelsesanstalt, denne tillatelsen kunne trekkes tilbake (§27).

I kapitlet som omhandlet plassering av barn på særavdeling, presiserte hvem som kunne bli plassert på den type avdeling. Den sier at særavdeling var for barn som viste forbryterske tendenser, og ikke hensiktsmessig kunne bli plassert på en vanlig avdeling. I tillegg kunne barn som allerede var plassert på vanlig avdeling bli plassert på særavdeling, hvis den gjorde seg skyldig i forbrytelser, rømningsforsøk, forførte andre barn eller viste så dårlig oppførsel at barnet ikke kunne være i en vanlig avdeling. Også barn som var blitt satt på prøve til vanlig avdeling og viste dårlig oppførsel der, kunne igjen bli plassert på særavdeling (§28). Denne delen av loven viste at det var behov for et enda strengere tiltak enn det å bli plassert på oppdragelsesanstalt. Avgjørelsen om en skulle plasseres på særavdeling var det bestyreren som tok (§32).

En oppdragelsesanstalt skulle ledes av en bestyrer eller bestyrerinne som var utnevnt av kongen. Det var denne personen som hadde all myndighet på oppdragelsesanstalten (§29). Det skulle bli gitt undervisning i de samme fagene på oppdragelsesanstaltene som ble gitt i folkeskolen. Hvis noen av elevene hadde nådd målene for folkeskolen, kunne det ble gitt noe videregående undervisning (§30). Det ble presisert at elevene på oppdragelsesanstalten hadde rett til tilsyn av prest og lege etter behov. Hvis eleven var dissenter, skulle han få tilsyn av en forstander fra dissentersamfunnet (§31).¹⁴⁷

Etter at en beboer hadde vært på oppdragelsesanstalten i minst et år, kunne vedkommende bli satt på prøve. Hvis noe tilsa at barnet kunne bli plassert hos en familie eller i en lærlingsstilling kunne bestyreren ta den avgjørelsen før det var gått et år. Hvis en slik avgjørelse ble tatt, skulle vergerådet ha melding om dette. Bestyreren skulle holde seg oppdatert og føre tilsyn til den utskrevnes forhold og behandling i ettertid. Dette kunne enten gjøres av bestyrer selv, eller av en som bestyreren utnevnte som tilsynsperson (§33). Men hvis et barn, som var utskrevet på prøve, ikke klarte å oppføre seg, kunne vergerådet tilbakeføre barnet til oppdragelsesanstalten (§34). Hvis et barn viste god oppførsel på oppdragelsesanstalt eller på prøve, kunne barnet få en belønning som skulle brukes til barnets beste (§35). Bestyreren hadde en avgjørende makt i forhold til beboerne på oppdragelsesanstalten. Hvilken avdeling de skulle plasseres på, og hvor

¹⁴⁷ Theiste 1935:934(§27-31)

lenge oppholdet skulle vare, ble ved konflikt utelukkende avgjort av bestyreren. Dette ville i praksis si at hvis en elev havnet i en konflikt med bestyreren, så kunne oppholdet fort bli ganske langt.

Når elever ble utskrevet fra en oppdragelsesanstalt skulle bestyreren så langt det lot seg gjøre passe på at det utskrevne barnet kom i et godt miljø, uten dårlig innflytelse. Hvis en elev ikke hadde egne midler, skulle han få klær og reisepenger (§36). De mer detaljerte reglene om de offentlige oppdragelsesanstaltene, og da spesielt hvilke refselsesmidler som var tillatt å bruke, blir gitt av kongen, heter det i lovens § 37.¹⁴⁸ Tvangsskoler kunne opprettes i enkelte kommuner, eller i samarbeid mellom flere kommuner. Planen måtte stadfestes av kongen. De barna som ble satt inn på en tvangsskole, skulle ikke bare være der kun i undervisningen, men også utenfor undervisningstiden (§38).¹⁴⁹

Kapittel 5 sier noe om de barna som var blitt bortsatt, og om tiden etter dette. Loven sier der at de kunne holdes i den familien der de var bortsatt, barnehjemmet eller oppdragelsesanstalten til de var fylt 18 år. Hvis de hadde blitt knyttet til særavdeling kunne de holdes til de ble 21 år (§39). Dette gjaldt også bestemmelse der foreldre hadde mistet omsorgsretten (§41).

I kapittel 6 sies det litt om hvordan et barn kunne straffes i forhold til forbrytelsen det hadde gjort. Hvis et barn var under 14 år og hadde begått en straffbar handling kunne påtalemyndighetene pålegge foreldrene å gi barnet en refselse. Vergerådet skulle også underrettes. Hvis påtalemyndighetene bestemte at barnet skulle bortsettes, ble saken henvist til det kommunale vergerådet (§42).¹⁵⁰ Var barnet mellom 14 og 16 år kunne også påtalemyndighetene pålegge straff eller kontakte vergerådet, i stedet for å straffeforfølge barnet (§43). Hvis et barn som var bosatt på en oppdragelsesanstalt begikk en straffbar handling, ville det bli overlatt til anstalten å gi refselse eller plassere barnet på særavdeling (§44).¹⁵¹

Kapittel 7 handlet om de økonomiske spørsmålene rundt et barns plassering på en oppdragelsesanstalt. Hovedsakelig var det vergerådet som bortsatte barnet som skulle betale, i tilfeller som falt utenfor dette, var det staten som skulle betale.

¹⁴⁸ Theiste 1935:935(§32-37)

¹⁴⁹ Ibid: 936

¹⁵⁰ Ibid: 936 (§39-42)

¹⁵¹ Ibid: 937 (§43-45)

Historikeren Anne Lise Seip gir en kort oppsummering av lovens formål i sin bok *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*, der hun viser at første formål med loven var å hjelpe barnet ved å ta det vekk fra de uheldige omgivelsene det befant seg i. Det andre formålet var å gi det den oppdragelsen det trengte.¹⁵²

2.5 Sammenfatning

I barnevernets historie ser vi overgangen til at samfunnet har overtatt ansvaret for å hjelpe barna. Tidligere var det familien som hadde ansvaret for barnet. Dette ble etter hvert en offentlig sak. Det hadde blitt opprettet mange forskjellige typer institusjoner for å hjelpe barna som trengte det og de som samfunnet etter hvert mente trengte det. Tukthusene og vaisenhusene var i første omgang ment for å hjelpe barna. Tukthusene ble etter hvert oppfattet som upassende for barn, og ble tilslutt omgjort til fengsler for voksne. Vaisenhusene sto igjen, men kunne ikke håndtere de vanskeligste barna, så dermed ble oppdragsanstaltene opprettet. Det som er viktig å merke seg når man ser hele historien rundt denne utviklingen, er lovendringene som medførte at oppdragsanstaltene oppsto nesten som et supplement til tukthusene, men kun forbeholdt barn.

Endringene som skjedde i samfunnet i overgangen 1800 – 1900 tallet førte til stor sosial uro. Den sosiale uroen førte til at staten hadde et behov for å sikre seg sosial kontroll. Som et tiltak til å sikre den sosiale kontrollen kan man påstå at folkeskolen ble opprettet. Som et videre ledd ble oppdragsanstaltene opprettet. De ble opprettet for å kunne kontrollere barna og skille ut de barna som ikke fungerte etter samfunnets normer.

Vergerådsloven fremstår som et eget politi og domstol for barna. På grunn av alderen til barna kunne de ikke straffes etter straffeloven. Vergerådsloven ble en ganske tydelig erstatning til den. Loven skulle fungere som et verktøy for samfunnet til å håndtere barn som hadde havnet utenfor den aksepterte veien i samfunnet. Det står i loven at vergerådet skal kontaktes i stede for å straffeforfølge barnet. Men forskjellen på straffeforfølgelsen og vergerådet ble for uklare. Hvis en voksen ble tatt for å ha begått et lovbrudd, så bringes vedkommende til retten. Her er det en dommer og jury som bestemmer hvilken straff denne personen skal få. Personen kan bli dømt til fengsel i en viss periode eller bli pålagt til å skulle betale en bot. Hvis et barn begår et lovbrudd blir vergerådet kontaktet, og der tar de avgjørelsen om hvilken konsekvens dette skal

¹⁵² Seip 1994

få, der et av utfallene kan være å bli plassert på en oppdragelsesanstalt i minst et år, eller bli dømt en refselse hjemme. Likhetene er store i disse to tilfellene. Forskjellen er et de har ulike navn.

Kapittel 3 Lindøy

Jeg har gitt et overblikk over de rammene og normene som var gjeldende i Norge rundt den tidsperioden jeg har fokusert på i denne oppgaven. Jeg har også diskutert hva straff er og hvordan Vergerådsloven var bygget opp. Nå vil jeg gå mer spesifikt inn på oppdragelsesanstalten Lindøy.

I dette kapittelet blir det gitt en presentasjon av Lindøy sin historie, og hvordan driften på oppdragelsesanstalten foregikk. Dette vil være nyttig for å se hvilken type anstalt Lindøy var og hvordan den fungerte, for senere å drøfte hvordan oppholdet på øyen var.

3.1 Lindøy

Grunnleggeren av oppdragelsesanstalten var Lars Oftedal. Han var sogneprest i Stavanger. I tillegg var han medlem av stortinget og i bystyret. Han ledet også oppbyggingen av Bethania Vaisenhus, som ble åpnet 16. januar 1877, i Vaisengata 41 på Bergeland.¹⁵³ Vaisenhuset ble finansiert gjennom et trykkeri som gav ut diverse tidsskrifter, som Vestlandsposten, Bibelbudet, Vaisenhus-tidende og Folkets Avis.¹⁵⁴ Vaisenhuset ble fort kjent som en plass der barn med disiplinproblemer oppholdt seg. På grunn av disse barna ble det innført et strengere regime der. Oftedal mente at det var bedre med privat, kristen omsorg enn offentlig og kommunal forsørgelse.¹⁵⁵

Tanken bak Vaisenhusene var å berge foreldreløse og forsømte barn fra den kriminelle retningen de var på vei innpå, å gi enker og andre fattige en trygg alderdom, gi skolegang til de trengende og føre umoralske kvinner tilbake igjen på rett spor. Ikke alle disse tiltakene ble gjeldende fremover, men barnehjemmet fikk lang fartstid.¹⁵⁶

I 1887 kjøpte Oftedal Lindøy, og opprettet Lindøen Rædningshjem for gutter med adferdsvansker. Lindøy skulle fungere som en oppdragelsesanstalt for «vanartede og forvillede gutter». Det videreførte mange av de rutinene som allerede var etablert i Vaisenhuset. Mange

¹⁵³ Jensen, Erling. "Bethina Waisenhus". (lokalisert 28.06.2016)
<http://erlingjensen.net/Historie/waisenhuset.htm>

¹⁵⁴ Jensen 2015: 1

¹⁵⁵ Ibid

¹⁵⁶ Ibid

av de guttene som skulle flytte til Lindøy bodde allerede i Vaisenhuset i Stavanger, men bestyreren der mente at de var uskikket til å bo der.¹⁵⁷ Lindøy ble drevet i samarbeid med Stavanger kommune. Virksomheten på Lindøy ble overtatt av kommunen i 1900.¹⁵⁸

1. november 1891 bekjente Oftedal at han hadde hatt et sidesprang. Dette skapte mange reaksjoner på den tiden og det resulterte i at Oftedal trakk seg fra sine verv i samfunnet. Han forsøkte å bygge rykte og karriere opp igjen og i 1893 åpnet han sitt eget bedehus, Salem. I tillegg startet han Stavanger Aftenblad, som kom ut 1. september 1893, som ble hans nye levebrød,¹⁵⁹ men i historien om Lindøy er han ikke lenger med.

Driften av Lindøy ble de første årene finansiert ved frivillige gaver og ved tilskudd fra Bethaniastiftelsen. I tillegg kom det inntekter fra gårdsbruket på øyen og bidrag fra kommuner og private til øyen. De som gav bidrag var ikke de høytstående i samfunnet. Det var hovedsakelig fra vanlige folk uten store inntekter. Dette kan være et tegn på at det ble ansett av alle klasser i samfunnet å være i samfunnets interesse å støtte det forebyggende moralske sikringsarbeidet. Anstalten fikk sitt første statsbidrag i 1895 på 500 kr, i 1900 økte statsbidraget til 5000 kr.¹⁶⁰

I regelen var det kun gutter mellom 10 og 16 år som skulle anbringes på Lindøy, og de kunne ikke være der etter de var blitt 18 år. Guttene som ble anbragt til øyen skulle være der så lenge bestyrelsen mente det var nødvendig, men ikke under 3 år. Jacob Christian Hagen som er forfatteren av boken *Norges skolehjem; deres oprindelse og utvikling* påpeker at minimumstiden som ble satt på oppholdet på anstaltene varierte litt etter hvilket reglement man leste. 1-2 år står det i Vergerådsloven og i Lindøy sitt reglement står det 3 år. Dette kan se ut som en straffeutmåling, selv om det ikke skulle være en straff å være der, påpeker Hagen.¹⁶¹

Lindøy ble som nevnt kjøpt av Stavanger kommune, der hensikten var at det skulle bli en kommunal tvangsskole.¹⁶² (Se s. 12) Dette fungerte ikke så bra som kommunen hadde håpet, og det ble diskutert om de skulle gjøre Lindøy til en oppdragelsesanstalt i stedet.¹⁶³ I 1907 skiftet

¹⁵⁷ Gjersteth 2005:17

¹⁵⁸ Jensen 2015:1

¹⁵⁹ Haaland 2012:113

¹⁶⁰ Hagen 1914:7

¹⁶¹ Ibid: 7

¹⁶² Rapp 2006:113

¹⁶³ Gjersteth 2005: 48

den navn til Lindøy skolehjem.¹⁶⁴ (Se s. 12) Opprinnelig var det et hus på Nordvik som var skolen på Lindøy, men etter en beslutning tatt i 1905 ble det bestemt at det skulle bygges en ny og mindre tvangsskole på Lindøy. Denne ble oppført i Sørvik. I oktober 1907 var det to skoler på Lindøy. Lindøens mildere oppdragelsesanstalt i Nordvik med plass til ca 30 gutter, og Stavanger kommunale tvangsskole i Sørvik, med plass til ca 15 gutter.¹⁶⁵ Skolebygningen i Nordvik fikk kallenavnet Håpet og skolebygningen i Sørvik fikk kallenavnet Tvangen. Tvangen brant ned i 1946, og ble aldri gjenreist.¹⁶⁶ Årsaken til dette finner jeg ikke nevnt i den litteraturen jeg har gjennomgått. Heller ikke i arkivmaterialet fant jeg noe svar på det. Elevene kom hovedsakelig fra Stavanger og omegn, men oppdragelsesanstalten mottok også elever fra andre kanter av landet, særlig fra Agder-fylkene og Hordaland.¹⁶⁷

3.2 Organisering

Anstaltens formål var å gjøre guttene som ble sendt dit til nyttige medlemmer av samfunnet gjennom undervisning, arbeid og disiplin. Dette skulle gjøres i en kristelig ånd. Målene som elevene skulle nå, var det samme som det som var fastslått i planen for Stavanger Almueskole.¹⁶⁸ Fra Lindøys opprettelse ble skolen bestyrt av en direksjon. Denne bestod av sognepresten i St. Petri, ett medlem valgt av Stavanger formannskap, Vaisenhusforstanderen, skoleinspektøren og fattigforstanderen. Fra 1907 ble oppdragelsesanstalten ledet av et styre som bestod av en bestyrer på hjemmet og en tilsynskomiteé. Tilsynskomiteen bestod av medlemmer fra Stavanger skolestyre, skoleinspektøren og et medlem av Kirkedepartementet. De som hadde det endelige tilsynet til oppdragelsesanstaltens virksomhet var Stavanger skolestyre og Kirkedepartementet. I tidsperioden som denne oppgaven dreier seg om, 1907-1940, var det tre ulike bestyrere på Lindøy.¹⁶⁹

De ulike aktørene på Lindøy kan deles inn i to kategorier, de ansatte, og guttene som var blitt plassert der. De ansatte hadde oppdrageransvar, de skulle holde driften i gang på hjemmet og alt det administrative. I hensyn til kontakten med guttene var det bestyreren og de ansatte som hadde rollen som oppdragelere på øyen. Det var også andre ansatte, som kokk og i senere år

¹⁶⁴ Rapp 2006:113

¹⁶⁵ Gjerseth 2005:18

¹⁶⁶ Ibid: 18

¹⁶⁷ Arkivverket, *Lindøy skole, tidsrom:1897-1995, historikk*, utgivelsestid ikke oppgitt.(Lokalisert 01.10.16)

<http://www.arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-06000000138504>

¹⁶⁸ Arkivverket, *Lindøy skole, tidsrom:1897-1995, historikk*, utgitt ikke oppgitt.(Lokalisert 01.10.16)

<http://www.arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-06000000138504>

¹⁶⁹ Gjerseth 2005:18

også vaktmester. Undervisningen på Lindøy var lagt opp til tre timer i uken med regning, to timer med skriving og seks timer med religionsundervisning. I tillegg var det daglig andakt hver morgen og kveld.¹⁷⁰

Hverdagen for guttene var nøye planlagt. De ble holdt i aktivitet fra de sto opp og til de la seg. Hovedgrunnen til at dagene ble så strengt organisert, var at guttene skulle lære arbeidsomhet, flid og disiplin. Fritid ble sett på som et problem hvis en ikke kunne fylle den med noe. Arbeid ble sett på som det eneste meningsfulle form for virksomhet.¹⁷¹

3.3 De ansatte

I NOU rapporten om omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980 skrives det litt om de ansatte på skolen, og miljøet blant dem. Der heter det at den kollegiale kulturen som oppsto på oppdragelsesanstaltene var uheldig for barna. Det ble en kultur som tilsa at det som skjedde innenfor anstaltens vegger, skulle forbli der. Det var viktig for oppdragelsesanstaltene å opprettholde et godt rykte, da det ville sikre dem den statlige støtten. Det var en lojalitet mot hjemmene og mot kollegaer. Denne indre justisen skapte en selvbeskyttende og innelukket institusjon.¹⁷² Dette kan ha hindret de ansatte i å ta tak i forhold som de kunne se ikke var heldig. I tillegg ville dette gjøre det vanskelige for de ansatte og melde fra om praksis de selv ikke så på som god. Denne ukulturen kan tenkes var gjeldende i tidligere tider også. Det var et problem som ikke ble tatt tak i før mot slutten av vergerådsperioden.

Det var satt i gang ulike former for tilsyn og innsynsrett, men dette fungerte ikke på en tilfredsstillende måte. Grunnen var dårlig organisering fra tilsynskomiteen, mangel på personalressurser og til dels fordi institusjonene forsøkte å unngå eller manipulere innsyn.¹⁷³ I rapporten konstaterte forfatterne med at ”I sum er det grunnlag for å hevde at institusjonene ved sine innelukkende og utelukkende trekk satte barna i en svært usikker og sårbar situasjon.”¹⁷⁴

I en brevtveksling mellom tilsynskomiteen og borgermesteren var det en ansatt som ble diskutert fordi han hadde giftet seg. Dette gikk i mot de ansettelsesvilkårene som gjaldt for hans

¹⁷⁰ Ustvedt 2000:40

¹⁷¹ Ericsson 1986:86

¹⁷² NOU 2004:23 s. 33

¹⁷³ Ibid: 33

¹⁷⁴ Ibid: 33

stilling på Lindøy skole nemlig at betjeningen skulle være ugift. Begrunnelsen var ”Det beslag stillingen legger på dennes innehaver til alle døgnets tider, hensynet til og tilsynet med guttene, krever en yngre ugift mann, hvis sinn, tanker og arbeidskraft står i kontakt med arbeidet og er optatt derav.”¹⁷⁵ Konklusjonen angående denne mannen var at han ble overført til folkeskolen i Stavanger.¹⁷⁶ Det som er interessant med denne korrespondansen er at det viser hvilke kriterier som var viktige under ansettelse av personalet. Det prioriteres at det er guttene som skulle være hovedfokuset, og at ingen andre steder var viktigere å være enn på jobb.

3.4 Sammenfatning:

Lindøy gikk i 1900 fra å være et privateid oppdragelsesanstalt til en statlig institusjon med samme type virksomhet som tidligere. Det var en institusjon rettet mot gutter mellom 10 og 16 år, men de kunne være der helt til de ble 19 år. Etter litt frem og tilbake om hvilken type institusjon det skulle være under det kommunale styret, endte det tilslutt med å være både oppdragelsesanstalt og tvangsskole. Institusjonen skulle endre guttenes holdninger og oppførsel slik at de ble gode samfunnsborgere. Det var to roller for beboerne på skolen. Enten skulle man motta disiplin eller gi disiplin. Lindøy skulle i prinsippet fungere som samfunnet ellers, selv om skolebiten til tider ble nedprioritert. De ansatte på skolen jobbet tett sammen og det kan tenkes at det oppsto et uheldig miljø. De fikk en sterk lojalitet til hverandre og anstalten. Dette kunne gjøre det vanskeligere for barna å uttrykke misnøye eller gi beskjed hvis de ikke trivdes.

¹⁷⁵ NOU 2004:23 s. 33

¹⁷⁶ SiS, SAST/A 102055/d/L0001:06.03.1935

Kapittel 4 Guttene

Etter at jeg i forrige kapittel så på Lindøy sin drift og de ansatte, vil jeg nå rette fokuset på beboerne på øyen. Jeg mener det er interessant å se litt nærmere på hvem disse guttene var som hadde behov for å endre holdninger og oppførsel. Jeg vil gi en oversikt over hvilken fellestrekk jeg fant i arkivmaterialet om guttene. Jeg vil i tillegg trekke frem et par gutter som jeg har kartlagt livet til ved hjelp av arkivmaterialet i Statsarkivet i Stavanger.

4.1 Hvem var guttene?

I perioden 1907-1940 var det til sammen 425 gutter innom Lindøy.¹⁷⁷ Av de 425 guttene som ble sendt til Lindøy var 375 der som en følge av tyveri.¹⁷⁸ Dette tilsvarer 88 prosent. Videre var 23 gutter sendt til øyen med slett oppførsel som hovedgrunn, 10 gutter hadde utukt som hovedgrunn og tilslutt hadde åtte gutter havnet der på grunn av skoleforsømmelse.¹⁷⁹

De elevmappene jeg har sett tyder på at tyveri var den fremste grunnen til at guttene ble plassert på oppdragelsesanstalt. Det var par tilfeller der det var mødre som hadde meldt sønnene inn til vergerådet på grunn av tyveri fra dem. Forsømt oppdragelse, eller slett selskap oppgis også som grunner til utskeielse. Det var flere av guttene som ikke hadde vært straffet tidligere, og som ble beskrevet som barn med gode evner. Som nevnt, ble det ofte lagt ved brev fra lærer i rapportene. Et av brevene omhandler en gutt i fjerde klasse. Jeg bytter ut de originale navnene med Per, for å holde på anonymiteten deres. ”Per er en gutt med middels evner – kanskje litt under - , og han har en meget treg og doven natur. I almindelighet er han ikke vanskelig at behandle på skulen, men der er av og til stunder, da han viser trods og ulydighet. Han har nogle gange skulket skolen. Innsendt fra Petri skole.”¹⁸⁰

I en annen sak var det ulike oppfatninger av den aktuelle gutten som ble presentert i brevene til henholdsvis vergerådet og oppdragelsesanstalten. En lærer skrev at gutten var frekk og sløv på skolen, mens en annen skrev at denne gutten klarte seg fint, men at det var mye klager fra

¹⁷⁷ Fintland & Braut 2016:70

¹⁷⁸ Ibid: 70

¹⁷⁹ Ibid: 70

¹⁸⁰ SiS Elevmapper SAST/A 102055/f/Fa/L0001 elevmappe 36-44:1909, 05.11.1908(brev)

hjemmet om at han ikke oppførte seg. Læreren skrev at gutten muligens ønsket seg på oppdragelsesanstalt for å komme vekk fra hjemmet.¹⁸¹

En av guttene som var beskyldt for å ha stjålet fra sin mor hadde i mappen sin et brev fra læreren som skrev at han ikke hadde noe spesielt å bemerke på orden og oppførsel. I det store og hele var det en snill gutt, gjennomsnittlig i klassen.¹⁸² I et annet brev som var sendt inn av en lærer beskrives en gutt i sjette klasse. Oppførselen hans hadde vært god tidligere, men i det siste året hadde han endret seg en del. Han var frekk, skulket skolen, gjorde ikke leksene som han skulle og det som ble gjort, var utført med mye slurv og liten innsats. Læreren skrev at ”for skulkingen har han faat ris paa skolen og efter morens utsagn ogsaa hjemme; men han er blit saa slap og interesseløs at intet egnest at hjelpe.”¹⁸³

Siste eksempelet jeg skal vise til omhandler en gutt som ble anbragt Lindøy oppdragelsesanstalt 7. April 1921 for ”skoleforsømmelse” og ”eiendomsinnegrep”. Faren jobbet på fabrikk og reiste senere til Stockholm. Faren erklærte overfor vergerådet at han var ute av stand til å få gutten til å slutte med skulkingen av skolen. Beskrivelsen som gis av gutten var at i den tiden han var på Lindøy fra han var 12 til 18 år viste han seg å ha undermåls evner. Han viste liten interesse for skole- og praktisk arbeid, ”er altså temmelig doven”. Han trodde ingen så ham, og han var leder for barna når de gjorde spetakkel. Han ville gjerne stå på god fot med funksjonærene og var ikke ”litet av en øientjener”. Karakterene hans i orden og oppførsel lå alltid langt nede blant den dårligste halvdel av gutteflokket. Etter utskrivelsen fra Lindøy reiste også gutten til Stockholm i mai 1927.¹⁸⁴

Disse brevene beskriver gutter som egentlig hadde oppført seg bra, men som hadde hatt perioder der oppførselen ikke har vært like god. De fremstår som oppegående gutter som befant seg i en opprørsk fase. Det kan jo tenkes at disse guttene hadde klart å finne roen på skolebenken igjen uten bortsendelse hvis det hadde blitt satt i gang flere tiltak på skolen og hjemme. Om ikke alle, så gjelder det en god del av dem.

¹⁸¹ SiS, Elevmapper, SAST/A 102055/f/Fa/L0001, elevmapper 36-44:1909, 12.03.1909(brev)

¹⁸² SiS, Elevmapper, SAST/A 102055/f/Fa/L0001, elevmapper 66-70:1911, 11.01.1911(brev)

¹⁸³ SiS, Elevmapper, SAST/A 102055/f/Fa/L0001, elevmapper 66-70:1911, 25.01.1911

¹⁸⁴ SiS, Elevprotokoll, SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001 1907-1917, 11.12.1939

4.2 To gutters skjebne

Det er mye informasjon som er innhentet og notert om guttene som hadde en oppholdstid på Lindøy. For å vise hvor mye informasjon som står om guttene i arkivmateriale fra statsarkivet i Stavanger, har jeg valgt meg ut to tilfeldige gutter. Måten jeg gikk frem på var at jeg startet med å finne en tilfeldig gutt i en av elevmappene. Ved å se på navnet og elevnummeret fant jeg denne gutten igjen i elevprotokollen og i straffeprotokollen. I disse tre ulike kildene fant jeg materiale til å kunne kartlegge i grove trekk hvordan livet til disse to guttene var. Grunnen til at jeg tar dette med i oppgaven er for å vise hvor god oversikt bestyrer og vergerådet satt med om disse guttene. Ikke bare i tiden de var på oppdragelsesanstalten, men også videre i livet.

Gutt nummer en ble født 5. mai 1896 i Kristiansand.¹⁸⁵ Han ble døpt 31. mai 1896.¹⁸⁶ Han vokste opp hos foreldrene sine. Det ble ikke gitt noen spesielle opplysninger om foreldrene. Det virker som om de ikke hadde noen problemer som var kjent i hvert fall. Men det opplyses at gutten mottok hard behandling fra faren sin.¹⁸⁷ Med dette begrepet forstår jeg det som at faren utførte fysisk avstraffelse av gutten. Han var en gutt som var frisk og rask, og hadde ingen fysiske handikap. Det opplyses at han hadde svake skolekunnskaper.¹⁸⁸

Da han var tolv år gis første opplysning om hans lovbrudd.¹⁸⁹ I 1908 står det rapporter om hans innblanding i tyveri. Han var ikke den som utførte lovbruddet, men han var delaktig i det.¹⁹⁰ Det står om tre ulike hendelser hvor han har vært innblandet, men ikke den som utførte handlingene. I rapportene som var avgitt fremstår det som en guttegjeng som fant på mye tull sammen. Selv om den aktuelle gutten ikke var hovedpersonen i utførelsen av disse handlingene, var han deltakende. I et avhør med vergerådet i 1910 innrømmet han tyveriene.¹⁹¹ Dette førte til at han fikk en advarsel fra vergerådet i 1910.¹⁹²

I 1910 hadde han til sammen åtte anmeldelser mot seg, alle omhandlet tyveri.¹⁹³ Faren skrev et brev til vergerådet der han opplyste at gutten skulle flytte til Amerika så snart han fylte femten

¹⁸⁵ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0002 *Elevmappe 61-65, 1910-1911* (nr 63)

¹⁸⁶ SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001, 1907 – 1917, 02.01.1911 (nr 63)

¹⁸⁷ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0002 *Elevmappe 61-65, 1910-1911* (nr 63)

¹⁸⁸ Ibid

¹⁸⁹ Ibid

¹⁹⁰ Ibid

¹⁹¹ Ibid

¹⁹² SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001, 1907 – 1917, 02.01.1911 (nr 63)

¹⁹³ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0002 *Elevmappe 61-65, 1910-1911* (nr 63)

år. Gutten skulle bo hos slekt der.¹⁹⁴ Dette hjalp ikke, og vergerådet besluttet tilslutt at han skulle innsettes på Lindøy skolehjem i starten av 1911.¹⁹⁵ Dette var imot foreldrenes ønske.¹⁹⁶ Grunnen som oppgis for innsettelse var tyveri, og hovedgrunnen til denne utskielisen oppgis som slett/dårlig selskap.¹⁹⁷

I et brev som var sendt 2. januar 1911,¹⁹⁸ henvist til bestyreren av Lindøy, skriver vergerådet at de ønsket plass til den aktuelle gutten. Det opplyses i brevet at det var nesten fullt hus, men siden det var rundt ti stykker som kunne reiste hjem når det var ønskelig og siden konfirmantene avslutter sin ”behandling” i april så hadde de mulighet til å ta imot gutten. Det opplyses også at på grunn av liten tilførsel av gutter fra Stavanger, da det i 1910 kun kom seks stykker. Derfor hadde de mulighet til å ta imot gutter fra andre byer. Det argumenteres for at gutter fra Kristiansand pleide å være ganske snille å ha med og gjøre, og at denne gutten mest sannsynlig ikke ville forderve gutteflokken noe særlig.¹⁹⁹

Gutten ble tatt inn på oppdragelsesanstalten, og gikk av båten på bryggen på Lindøy 20. januar 1911.²⁰⁰

I tiden mens han var på øyen nevnes noe om oppførselen hans i straffeprotokollen. På et tidspunkt hadde han mishandlet en høne. Dette førte til at han fikk alvorlig tilsnakk av bestyreren.²⁰¹ På et annet tidspunkt knuste han en rute. Det var usikkert om han hadde gjort det med vilje, eller om det var et uhell. Det ble uansett gitt en advarsel til ham.²⁰² En dag hadde han oppført seg vanskelig i timen, og ikke gjort det han skulle. Dette førte til at han fikk fem slag ris som straff.²⁰³ I den siste oppføringen om ham ble det skrevet at han hadde oppført seg bra. Men det tillegges at han ofte havnet i konflikt med kameratene sine.²⁰⁴

Gutten ble konfirmert på Lindøy 12. Mai 1912.²⁰⁵ Vanlig praksis på Lindøy tilsa at han nærmet seg utskrivning, og 22. Mai 1912 ble han utskrevet fra oppdragelsesanstalten.²⁰⁶ Etter

¹⁹⁴ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0002 *Elevmappe 61-65, 1910-1911* (nr 63), 15.12.1910

¹⁹⁵ Ibid

¹⁹⁶ Ibid

¹⁹⁷ Ibid

¹⁹⁸ SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001, 1907 – 1917, 02.01.1911 (nr 63)

¹⁹⁹ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0002 *Elevmappe 61-65, 1910-1911* (nr 63)

²⁰⁰ SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001, 1907 – 1917, 02.01.1911 (nr 63)

²⁰¹ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001(nr 35)

²⁰² Ibid

²⁰³ Ibid

²⁰⁴ Ibid

²⁰⁵ SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001, 1907 – 1917, 02.01.1911 (nr 63)

²⁰⁶ Ibid

utskrivelsen flyttet han hjem til foreldrene i Kristiansand.²⁰⁷ Han holdt seg unna problemer en god stund, og fikk jobb til sjøs.²⁰⁸ Men etter en periode på ca. 3 år, havnet han i klammeri med politiet igjen. Det var hovedsakelig tyverier som var grunnen. Den siste noteringen om han var fra 1936, da var han altså 40 år gammel. Der ble det opplyset at han var blitt fengslet.²⁰⁹

Den andre gutten jeg fordypet meg litt i, ble født 18. Oktober 1896. Foreldrene hans hadde vært gift i 14 år, og han var den eldste av fire søsken.²¹⁰ Faren til denne gutten var til tider glad i å drikke, og gutten hadde mottatt hard behandling av faren hjemme.²¹¹ Foreldrene hadde strevd med denne gutten i lang tid. Han hadde gått til presten for å kunne stå konfirmasjon, men ble tilslutt kastet ut av klassen av presten.²¹² Det gis ikke noen ekstra opplysninger om grunnen til dette. Foreldrene opplyste at de hadde prøvd alle metoder de kunne for å få gutten deres på rett kjøp, men at de ikke lenger visste hva de skulle gjøre. De mente at en oppdragsanstalt var det eneste som kunne fungere på gutten.²¹³

I et brev fra hans tidligere lærer ble han beskrevet som en gutt som hadde en ganske bra oppførsel tidligere, men det siste skoleåret hadde han forsømt skolen og virket umotivert.²¹⁴

Gutten hadde ikke vært involvert i vergerådet tidligere, men hadde to ganger tidligere fått advarsel fra politimesteren.²¹⁵ Da hadde det vært hendelser med tyveri, som hadde ført til advarslene. Innsettelsen på Lindøy oppdragsanstalt skjedde på grunn av tyveri og skoleforsømmelse. Det oppgis i rapporten at den vesentlige grunnen til at han hadde skeiet ut var at han hadde vært i slett/dårlig selskap.²¹⁶ Han ankom Lindøy i mai 1911.²¹⁷

Fra tiden på øyen er det få opplysninger om han. I straffeprotokollen var det notert at han en gang hadde vært litt hardhendt i lek,²¹⁸ og en notering der det står at han oppførte seg bra og at alle var enige om dette.²¹⁹ Han ble konfirmert 6. Oktober 1912²²⁰ og ble utskrevet den 5. November 1912.²²¹

²⁰⁷ SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001, 1907 – 1917, 02.01.1911 (nr 63)

²⁰⁸ Ibid

²⁰⁹ Ibid

²¹⁰ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0002 *Elevmappe 66-70*, 1910-1911 (nr 69)

²¹¹ Ibid

²¹² Ibid

²¹³ Ibid

²¹⁴ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0002 *Elevmappe 66-70*, 1910-1911 (nr 69) , 25.01.1911

²¹⁵ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0002 *Elevmappe 66-70*, 1910-1911 (nr 69)

²¹⁶ SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001, nr. 69

²¹⁷ Ibid

²¹⁸ SiS Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001, nr 41

²¹⁹ Ibid

Når han reiste fra øyen, drog han hjem til foreldrene i Kristiansand. Der jobbet han på et mekanisk verksted.²²² Det første året står det oppført at han klarte seg veldig bra og hadde oppført seg fint. Men i 1915 begynte det å komme noteringer om at han var blitt arrestert.²²³ Han ble arrestert opp til flere ganger, og sonet i fengsel gjentatte ganger. Gjennom samtale med andre tidligere elever opplyses det at han hadde begynt å drikke og ikke klarte seg så bra.²²⁴ Siste utskrift fra aviser var at han ble arrestert i 1921,²²⁵ 25 år gammel. I 1933 mottok bestyreren brev fra gutten og litt senere fra moren som ba om hjelp for gutten.²²⁶ Disse brevene har jeg ikke klart å lokalisere i arkivmaterialet fra statsarkivet i Stavanger.

4.3 Sammenfatning

Flesteparten av guttene som ble sendt til Lindøy, ble sendt på grunn av tyveri. I arkivmaterialet gis det ganske mye informasjon om guttene. Man får opplysninger om familiesituasjonen, hendelsene som førte til bortsendelsen og hvordan det gikk med dem i ettertid. Man kan se at disse guttene er inne i en periode der de bryter normene i samfunnet. Alt fra tyveri, til utukt og skoleforsømmelse er det som får dem bortsendt. Guttene beskrives ofte som gode gutter i tidligere tider, men at de har begynt å skli ut i oppførselen i løpet av det siste året. Det er ofte en kameratgjeng som finner på lovbruddene sammen.

²²⁰ SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001, nr. 69

²²¹ Ibid

²²² Ibid

²²³ Ibid

²²⁴ Ibid

²²⁵ Ibid

²²⁶ Ibid

Kapittel 5 Livet på Lindøy

Etter at jeg nå har sett på hvem guttene var, vil jeg rette fokuset mot dagliglivet der ute. I dette kapittelet vil jeg se på hvordan dagene var ute på øyen, og hvilken behandling guttene fikk. Her vil jeg fokusere på forløpet av dagene, isolasjonen de opplevde, relasjonene mellom guttene og straffen og omsorgen de fikk.

5.1 Hva fortelles om dagene på Lindøy.

Ved å beskrive dagene til guttene ute på øyen, vil jeg muligens kunne gi et mer helhetlig bilde av hvordan oppholdet på oppdragelsesanstalten ble opplevd av guttene. Ble det opplevd som en erstatning for et hjem eller mer som en straff å være der?

Det var satt opp en ganske streng dagsplan på Lindøy. Det var lite fritid og dagene besto som regel av arbeid, skole og måltider.

Ved å gjennomgå et stort utvalg av arkivmaterialet, kommer det frem en god oversikt over hvilke arbeidsoppgaver guttene hadde på øyen. Oppgavene varierte etter hvilken årstid det var, men de gikk som regel i å sette poteter, fikse på båten, høste inn grønnsaker og frukt, reparasjoner på husene og uteområdet, vaske inne i huset, henge ut sengetøy, drev gårdsarbeid og fiske. Om våren og sommeren var det utearbeid som ble prioritert. Det var skole innimellom, men mesteparten av dagene gikk med til utearbeid. På høsten og vinteren var det fortsatt en del utearbeid, men det var mer skole på denne årstiden.

I en beskrivelse gitt av Karsten Rødde om inndeling av guttene skriver han at guttene var delt inn i to klasser. Den ene arbeidet om formiddagen, og gikk på skole om ettermiddagen og omvendt.²²⁷

Hvordan guttene utførte arbeidet var viktig for bestyreren. Det ble jevnt over snakket mye om arbeidsinnsatsen til guttene i dagbøkene. Et eksempel er der bestyrer skriver om noen nye yngre gutter som var ankommet, hvor han tydeligvis var litt frustrert. Han skrev at flere av disse nye små guttene var dovne og prøvde å sluntre unna arbeid. De kunne lite om gård, og

²²⁷ Rødde 1998:161

kunne ikke lese og skrive. De kunne ikke engang bruke spade.²²⁸ Det er tydelig at det var en forventning om at guttene skulle jobbe hardt, godt, og uten å klage over oppgavene de hadde fått.

I et annet notat fra dagboken skrev han: ” ikkje noko med gutane,- de er vanligst greie og snill. Noko dovne med arbeidet sjolvsagt, men det er me so vane med!”²²⁹

Rødder forteller i sin bok om sin opplevelse om akkurat dette. Han skriver at han fikk tilsnakk for å være lat og doven, og ikke ville arbeide. I tillegg ble det ofte nevnt at han skulle lære seg å føye seg, og underkaste seg.²³⁰

Utenom kommentarene om arbeidsinnsatsen er det som regel en veldig kort beskrivelse av guttene. Ulike kommentarer hentet fra dagbøkene er: «ikke noe surr», «rolige», «snille og villige», «guttene i orden», «ikkje noko iøye (sic) med gutane elles», «guteflokken snild», «guttene rolige», «gutane gilde».²³¹ Dette er noen eksempler på bestyreren sine daglige kommentarer. Begrepene som jeg biter meg merke i, ved hans beskrivelser er ”villige”, ”i orden” og ”rolige”. Dette viser bestyrerens holdning til guttene. En forventning om at de er på bedringens vei. Oppholdet på oppdragsanstalten har gjort dem villige, rolige og i orden. Når guttene oppfører seg, blir de som nevnt kun beskrevet med noen få ord.

Det er som oftest hvis guttene har gjort noe galt, at det ble skrevet mer omfattende om i dagbøkene. Der skrives det hva de har gjort og ofte hvilken straff de fikk. Dette viser også om hva guttene drev med når de snek seg unna om dagene. De vanligste regelbruddene var bruk av tobakk og rømning, ikke gjort lekser, stjeling og ufin oppførsel.

Når det var snakk om tilfeller med stjeling var det penger eller tobakk som manglet fra ansatte, eller at mat og frukt hadde blitt tatt. Det virket som om guttene ofte var inne på kjøkkenet for å snike til seg noe mat.

Hverdagene var ofte fulle med alle slags oppgaver, men innimellom kommer det frem at guttene hadde fått litt fri. Spesielt i året 1916 skrives det litt om hva de gjorde på fritiden. I slutten av februar skrives det om at de lekte på isen.²³² I april skrives det om at de spilte fotball med guttene på Sørvik, og bestyreren poengterer at det var noe de satte pris på.²³³ En dag var

²²⁸ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/Fd/Fdb/ L0001, 05.05.1913

²²⁹ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/Fd/Fdb/ L0001, 11.12.1915

²³⁰ Rødder 1998:157

²³¹ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/Fd/Fdb/ L0001, 1915

²³² SiS, Dagbok: SAST/A 102055/Fd/Fdb/ L0001, 27.02.1916

²³³ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/Fd/Fdb/ L0001, 29.04.1916

det hørt banning fra guttene på fotballbanen, og da snakket bestyrer med guttene om at man ikke skulle banne, og at de andre guttene skulle komme og gi beskjed hvis de hørte dette igjen.²³⁴

17. mai var en dag som ble beskrevet detaljert gjennom alle årene. Her var det tydelig at Lindøy hadde en tradisjon med ulike aktiviteter som eggeløp, sekkeløp og andre typer løp, fotballkamp og fyrverkeri. Guttene kledde seg også i finklær denne dagen.²³⁵ Julaften var bare beskrevet et år, her skrev bestyrer at det var pakkeutdeling i gymsalen etter kveldsmaten.²³⁶

Ellers virker det som om de ansatte tok med guttene til byen hvis de skulle gjøre noe kjekt. En gang skrives det om at de var blitt tatt med på teater.²³⁷

I hverdagen fremstår det som nevnt at det var lite fritid for guttene. Det var forventet at de skulle prestere på skolen eller jobbe godt og effektivt med arbeidsoppgavene sine størstedelen av dagene. De fikk måltider som de måtte spise innen en viss tid, og så var det ut i arbeid igjen. Arbeidsmoralen og innsatsen ble nøye overvåket, og det ble forventet at dette skulle gjøres uten noen form for klager. Guttene mottok ingen lønn for arbeidet. En del av tanken var at guttene skulle lære seg god oppførsel via hardt arbeid. Men belønningen for dette harde arbeidet var ikke til stede. Derfor kan en heller definere det som tvangsarbeid. Grunnen til at jeg sier dette er at fokuset ikke var på at arbeid lønnet seg. Det ble ikke tydeliggjort for dem hvorfor de skulle arbeide hardt. Arbeidet guttene utførte på øyen, var et nødvendig arbeid for å holde driften på Lindøy gående. Det var nødvendig at det var gutter der ute som kunne utføre dette, ellers ville hele plassen forfalt. Dette kan ha påvirket arbeidsmengden guttene måtte påta seg, spesielt ved tider der kommunen gav mindre støtte, og økonomien på øyen var stram.

5.2 Rapport fra granskingsutvalget for barnevernsinstitusjoner i Rogaland

Jeg vil ta med en rapport fra granskingsutvalget for barnevernsinstitusjoner i Rogaland fra 2005 som har gjort undersøkelser om hvordan livet på Lindøy var på 1960-, 70- og 80- tallet. Dette har relevans for oppgaven da praksisen på en institusjon kan bli ganske stillestående, og derfor vil dette sannsynligvis kunne si noe om hvordan det kan ha vært i de tidligere årene også. I

²³⁴ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/ L0001, 01.05.1916

²³⁵ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/ L0001, 17.05.1913

²³⁶ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/ L0001, 24.12.1916

²³⁷ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/ L0001, 10.12.1916

rapporten heter det at mat og hus er det intet å bemerke om.²³⁸ Det var i 1960-årene innført nye regler for oversyn der et utvalg av tre personer skulle kontrollere driften på Lindøy.²³⁹ Slik var det ikke i vergerådslovens tid. Det kan tenkes at den nye utviklingen kom som en følge av at de hadde sett et behov for tettere oppfølging av beboerne fra tidligere tider. Hvor utvalget ikke var fornøyd med omsorgen som beboerne hadde fått. Deres fremgangsmåte til denne rapporten var å gjennomføre intervjuer av tidligere beboere, ansatte, og bestyrere. I tillegg brukte de arkivmateriale og annen litteratur om Lindøy. I deres undersøkelser fant de ut at beboerne ikke hadde følt seg godt nok tatt vare på, og flere hadde følt seg veldig alene.²⁴⁰ I rapporten gjengis et intervju av en gutt som var tidligere beboer på Lindøy.

”Denne gutten oppsummerte sitt opphold på Lindøy med at det ikke bare var at omsorgen var fraværende, men at sikkerheten hans heller ikke ble ivaretatt. Han sa at guttene var fritt vilt, med mobbing og fysisk og seksuell vold mellom barna. Han følte at han var alene i verden på Lindøy.”²⁴¹

Det står i rapporten at ”opplevelsen var at det var den sterkeste rett som gjaldt, og at de voksne ikke gav guttene tilstrekkelig beskyttelse.”²⁴² Når det gjelder avstraffelse kan det nok ha forekommet i form av slag i ansiktet med flat hånd, og/eller at guttene som ble straffet fikk et avgrenset område som de måtte oppholde seg på.²⁴³

I konklusjonen sier de at de legger til grunn at fysisk avstraffelse har skjedd, og at episodene fremstår som kritikkverdige, men på grunn av for få kilder kan de ikke konkludere med at dette er noe som var vanlig.²⁴⁴ Også opplysninger om seksuelle overgrep var noe som kom frem i intervjuene. Noen elever fortalte at de hadde blitt utsatt for flere overgrep av de eldre elevene. De ansatte forteller at de ikke hadde opplevd noen av disse hendelsene.²⁴⁵

²³⁸ Granskingsutvalget 2005: 118

²³⁹ Ibid: 5

²⁴⁰ Ibid: 121

²⁴¹ Ibid: 123

²⁴² Ibid: 124

²⁴³ Ibid: 130

²⁴⁴ Ibid: 132

²⁴⁵ Ibid: 126-127

5.3 Behandlingen av guttene

Behandlingen av guttene på Lindøy er muligens den mest hensiktsmessige innfallsvinkelen for å kunne kartlegge hvilken type anstalt dette var. Intensjonen i henhold til Vergerådsloven, var at stedet de ble plassert på, skulle være et fullgodt alternativ til et vanlig hjem. Et hjem med tydelige grenser, men også med omsorg og varme. De skulle bli behandlet som alle andre barn ble behandlet i sitt hjem, med respekt, forventninger og belønninger, men også disiplinering hvis det var nødvendig.

I Karsten Rødde sin bok forteller han om sin erfaring på Lindøy. Han har byttet ut sitt navn med Jakob. Han forteller om en urolig tid hjemme med far, som drikker, og om sine mange fantestreker. Tilslutt fører hans oppførsel til at han ankommer Lindøy. Når han kommer til Lindøy forteller han om sitt første møte med bestyreren. Han beskriver ham som en stor mann som så ut som en man ikke tuller med. Den første samtalen virket egentlig ganske oppløftende, skjønt litt innøvd. Bestyrer forklarte at guttene på øyen ikke er der som en straff, men for å få en mulighet til å rette opp oppførselen sin, for å kunne bli skikkelige menn. En setning som festet seg hos Jakob var at «han var i øieblikket et ubeskrevet ark, et blankt stykke papir. Han var opp til ham selv, han bestemte selv hvad som kom ned på papiret.»²⁴⁶ Dette var noe han ikke hadde hørt før, og han ville prøve å holde dette arket blankt. Videre fortelles det at dette ikke gikk som han hadde håpet. Samme dag som samtalen foregikk, fortelles det i boken at Jakob fikk utdelt et nummer, nr. 16. Han fikk også utdelt anstaltens klær, en blå skinnbukse, blåstripete skjorte, ragger og treganger. Han ble i tillegg klippet.²⁴⁷ Videre beskrives romfordelingen. Det var tre soverom, og rom nr. 3 var for de som vætset sengen om natten.

Det fortelles i boken om en episode der han fikk ni piskeslag på grunn av dovenhet. Hans beskrivelse av hendelsen er slik:

«Han gikk i gulvet ved første slaget. Han skrek visst ikke. Ikke det han husket. Han bare gikk i gulvet. Lå der og vred sig av smerte. Hele kroppen hans var fyr og flamme. Han lå og gispet og kunde ikke få trekke pusten. Agronomen og sløidlæreren stod over ham. Bare stod der. Stive som støtter. Bestyreren sa noe. Jakob skjønnte ikke hvad. Jo at han fikk komme sig op på føttene. Bare ni slag,

²⁴⁶ Rødde 1998:151

²⁴⁷ Ibid: 153

sa Marcellus. Jakob holdt noenlunde rede på de første fire fem. Hva som hendte etterpå stod temmelig dunkelt for ham. Han var fra sans og samling. Slått fra sans og samling. Han vrælte som et dyr. De hadde dradd ham over bordet. Sløidlæreren, agronomen, han visste ikke hvem. De holdt ham. Holdt hendene hans. Bestyreren hadde sagt noe om et eller annet som måtte beklages. Men det var visst ikke at de slo ham fordervet. At de flådde ham levende. Ikke det som måtte beklages. Men at han ikke kunde- hva var det? Akseptere dem, var det visst. At han ikke kunde akseptere sine foresatte her.»²⁴⁸

Hvis man skal stole på denne skildringen fra boken, så er det tydelig at respekten for de som jobbet der var veldig viktig. Guttene skulle respektere de voksne, og følge de beskjedene som ble gitt.

Det fortelles også om en hendelse rundt et brev som Jakob hadde mottatt fra sin mor. I første omgang fikk han tilsnakk av bestyreren for han ikke hadde svart på brevet. Når han senere hadde skrevet et svar, der han forklarte at han savnet hjemmet og at det ikke alltid var like kjekt på øyen, fikk han dette svaret fra bestyreren:

«Det var brevet hans, sa bestyreren, det var adskillig rot i det. Dessuten, man var arbeidssky. Jaha. Men slikt skriver man ikke hjem om. Det tok sig mindre godt ut. Og heller ikke skapte man seg. Ikke i et brev. Han fikk skrive om igjen og gjøre sig mindre ynkelig.»²⁴⁹

Han forteller at han først nektet å skrive nytt brev, men etter sin andre omgang med pryl på øyen hadde han skrevet et brev om hvor godt han hadde det på øyen. Dette gjentas videre i boken, at brevene ble sensurert og bare skulle inneholde gode ord om plassen. Det fortelles også om et rømningsforsøk, der tre gutter hadde rømt, men ble tatt. To av dem ble sendt til Bastøy, og den tredje fikk 24 piskeslag.²⁵⁰

På slutten av Jakobs opphold på Lindøy beskriver Karsten Rødder en episode som utspiller seg på bestyreren sitt kontor. Han forteller at bestyreren sa han hadde lagt merke til ham. Han så at Jakob hadde evner og var godt utrustet. Med dette ville han at han skulle slippe å høre om mer

²⁴⁸ Rødder 1998:157

²⁴⁹ Ibid: 164

²⁵⁰ Ibid: 185

tull fra ham fremover. Han poengterer også at dette ikke var noen trussel mot Jakob, han sa det kun for å motivere han. Rødde reflekterer over denne samtalen i boken og skriver at det var første gang en voksen hadde snakket til han som et menneske, og bare vært helt ærlig med han. Ikke lagt noe i mellom, bare fortalt at han hadde evner.²⁵¹ Slik Karsten Rødde formulerer sine meninger om behandlingen han fikk og hvordan han opplevde sine møter med bestyreren, viser det et varierende tankesett om oppholdet. Det går fra å være oppløftende og motiverende, til å føle seg behandlet som et dyr og isolert fra sin familie. Tilslutt viser det seg at ordene til bestyreren betyr ganske mye for guttene.

5.4 Isolasjonen

En vinkling som er interessant er hvordan isolasjonen fra guttene opplevdes av familien, og bestyreren sin håndtering av følelsene til guttene og deres familie. Dette er noe som kommer tydelig frem i brevvekslingen mellom foreldrene og guttene, der det vises en del følelser rundt det å ikke ha jevnlig kontakt. Bestyreren mottar flere henvendelser fra foreldre som ønsker barna sine hjem. Der skriver de ofte at straffen har vært lang nok, og at guttene deres må få komme hjem snart. Til disse henviser han ofte til vergerådsloven, som fastsetter at de skulle være der i minst et år. I tillegg begrunnet han ofte avslagene på forespørslene fra foreldrene med at guttene ikke hadde vist god nok oppførsel til å bli skrevet ut enda. Ved flere anledninger avlyste han planlagte besøk til guttene også. Dette begrunnet han med at guttene trengte ro, og ikke måtte bli opprørt ved å treffe familien sin. Familiene hadde svært lite kontakt med guttene når de var på oppdragelsesanstalten. Det nevnes et tilfelle der en gutt får besøk flere ganger fra familien. Dette virker ikke bestyrer særlig fornøyd med, da han skrev at han hadde gitt beskjed til familien om at de måtte ringe før de kom, og at de ikke bare kunne dukke opp.²⁵²

I et svarbrev som bestyrer sendte til en far ga bestyreren tilsnakk til faren for at han hadde skrevet negativt om Lindøy. Faren skrev at avgjørelsen som var tatt om å plassere sønnen der, var uforståelig. Jeg har uten hell prøvd å finne det brevet faren hadde sendt inn til Lindøy, derfor har jeg kun svaret fra bestyreren å gå etter. I brevet skrev bestyreren at han sensurerte brevet faren hadde sendt til sønnen, og leste kun opp de linjene som han mente var passende. Han skrev til faren at han sa seg uenig i farens utsagn om at sønnen kun hadde begått små

²⁵¹ Rødde 1998:187/188

²⁵² SiS, Div. ang. Elever: SAST/A 102055/E/Fg/L0004, s. 8

synder. Det bestyreren sa han hadde sett, var nemlig at gutten var en av ”hovedmennene” i fanteriet som var funnet på ute på øyen. Noe som han påstod hadde skjedd flere ganger.²⁵³ I boken fra arkivet med tittelen ”om guttene”, som ble fylt ut av bestyreren, som jeg har vist til tidligere (se s. 7), fortelles det om guttene og alle ugjerningene de havnet opp i. Flere av guttene ble beskrevet fra en hel, til to sider. Gutten som her ble beskrevet av bestyreren som en av hovedmennene bak mye av fanteriet, hadde blitt notert opp med to hendelser.²⁵⁴ Her er det en klar uoverensstemmelse mellom det bestyreren skriver til faren, og det som har blitt notert om gutten. Slike uoverensstemmelser dukker opp flere ganger i arkivmaterialet.

Et annet eksempel er fra en far som sender inn et ønske til vergerådet om å få sønnen hjem igjen fra Lindøy etter ett opphold der på to år. I dette brevet opplyste han at årsaken til at sønnen ble sendt til Lindøy var at han skulle selge blomster på en plass han tidligere hadde fått solgt blomster. Det hadde ikke vært noen hjemme der og han hadde falt for fristelsen med å legge igjen blomster og tatt en krone som han fant inne i huset. Gutten stjal altså fra eierne av huset. Neste gang hadde han ikke stjålet, men han hadde mottatt penger fra en som hadde stjålet, og det var heleri. Faren sier at ” ja disse forbrydelser har han snart sont 2 hele lange år. Etter mit syn er dette altfor lang straff efter gjerningene.”²⁵⁵ Vergerådet videresendte dette brevet til oppdragelsesanstalten, det ble lagt ved et skriv der de sa at de tenkte at gutten kanskje burde ha blitt sluppet ut på prøve. Siden det hadde gått to år, hvis oppførselen hans tilsa det. De nevnte også at broren til denne gutten hadde klart seg godt etter at han var kommet ut.²⁵⁶

Bestyreren sendte svar til vergerådet der han sa at han ikke ville sende gutten hjem før etter at han var blitt konfirmert, i tillegg påpekte han at gutten ikke hadde hatt den beste oppførselen på oppdragelsesanstalten. Bestyreren reagerte på at faren mente at oppholdet på oppdragelsesanstalten hadde noe med straff å gjøre og skrev at det ”...viser bare hvor liten forståelse der fra den kant er for det arbeide vi her har hatt.”²⁵⁷ Jeg oppfatter dette ordvalget som at gutten har vært vanskelig å ha med å gjøre, og har krevd en del arbeid på oppdragelsesanstalten. Når man ser på hva gutten ble sendt inn på Lindøy for, så kan to år virke urimelig lenge. Oppførselen til gutten må ha skalert ganske kraftig i negativ retning etter at han ble plassert på øyen for å forsvare et så langt opphold som to år.

²⁵³ SiS, Saksdokumenter og korrespondanse: SAST/A 102055/d/L0001

²⁵⁴ SiS, Div. ang. Elever: SAST/A 102055/E/Fg/L0004, 01.03.1935

²⁵⁵ SiS, Saksdokumenter og korrespondanse: SAST/A 102055/d/L0001:4, 27.10.39

²⁵⁶ SiS, Saksdokumenter og korrespondanse: SAST/A 102055/d/L0001:4

²⁵⁷ Ibid

I elevprotokollen finner jeg denne gutten igjen. Det viste seg at han ble utskrevet fra Lindøy i april 1940. Bestyreren skrev ham trolig ut rett etter konfirmasjonen. I rapporten skrev de at årsakene til utskeielse som hadde ført ham til Lindøy var ”dårlig selskap og mulig arv.” Her siktet de nok til broren, som også hadde vært inntatt på Lindøy. Videre hevdet de at gutten hadde ”helst små åndsevner og ytterst små skolekunnskaper.” Men at han hadde vist seg å være ”ganske fiks og kjek.” på Lindøy.²⁵⁸ Dette utsagnet går imot måten gutten ble beskrevet i bestyrerens brev, noe som kan fremstå som om han valgte bevisst å ordlegge seg slik, for å kunne begrunne hvorfor oppholdet varte så lenge. Videre i brevet fra bestyreren skrev han at gutten selv var oppmerksom på og helt enig i nytten av å få fortsette sin skolegang på Lindøy til han var blitt konfirmert. Dette kan være et billig argument fra bestyrerens side, for å forsvare sine tidligere beslutninger.²⁵⁹

Å se på guttenes brev til bestyrer etter utskrivningen er også interessant da dette kan si noe om deres følelser i forhold til Lindøy og de ansatte der. Ved første øyekast er brevene veldig positive. Guttene skrev med et høflig språk til bestyreren. De fortalte hva de gjorde i livet sitt, og hva de hadde opplevd. Deretter avsluttet de som oftest med å be bestyreren hilse til de andre guttene. Men ett spørsmål ble gjentatt i nesten hvert eneste brev. Guttene bad om forskjellig type dokumentasjon. Det ble flere ganger spurt om konfirmasjonsattest, vaksineattest, og attest for oppholdet på oppdragelsesanstalten.²⁶⁰ Det ble også tydelig etter hvert at dette var det eneste brevet de sendte inn til skolen. Svært sjelden så det ut til at en brevvutveksling foregikk over lenger tid. Veldig ofte var det guttene som skrev brev og etterspurte dokumentasjonen, eller så startet dialogen med at bestyrer hadde sendt brev og spurt hvordan det gikk med guttene, og fikk svar, etterfulgt av spørsmål etter dokumentasjon. I et brev skrevet av bestyrer, skriver han til en tidligere elev, hvor han spurte hvordan det sto til med gutten, og at han savner å høre oppdateringer fra ham. Han hadde ikke hørt noe fra denne guttene siden han reiste skriver han.²⁶¹ Dette indikerer at gutten ikke hadde et ønske om videre kontakt med oppdragelsesanstalten og de ansatte der.

Det kan virke som om motivasjonen guttene har for å skulle skrive til Lindøy, var kun å motta den dokumentasjonen de trengte, men at de visste at de måtte fremstå høflige og fornøyde overfor bestyrer for at han skulle sende dem dette. Man kan jo spørre seg selv om hvorfor det

²⁵⁸ SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001

²⁵⁹ SiS, Saksdokumenter og korrespondanse: SAST/A 102055/d/L0001:4

²⁶⁰ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fda/L0002, 24.01.1936/14.02.1935 (kun noen eksempler)

²⁶¹ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fda/L0002, 10.02.1931

ikke ble en fast rutine at guttene fikk disse dokumentene med seg når de reiste, da dette ble etterspurt jevnlig av elever gjennom flere år.

Brevene som guttene sendte ut fra hjemmet, er ikke like interessante for denne oppgaven da disse ble strengt overvåket og sensurert av de ansatte der. Dette mener jeg preger det som ble fortalt ganske kraftig og jeg vil derfor ikke regne dem som gode nok kilder. Det er derimot to brev som er interessante å se på. Dette er to brev som er blitt sendt hjem ulovlig. Det vil da si at de ikke er blitt sensurert av noen, og viser mer tydelig disse guttenes opplevelse av oppholdet på øyen. Grunnen til at jeg mener jeg kan fastslå at disse ikke er sensurert er av innholdet i brevene, og måten de er skrevet på. Det ene er skrevet med hjemmelaget trykk-bokstaver. Det andre er skrevet på en liten papirlapp for hånd.

Et av brevene ser slik ut; ” Nu er det på tide at dere ser å få mig hjem, nu har jeg jo hvert her i snart 4 år. Dette er det sidste brev som jeg sender til dig. Jeg synes at dere godt kunde prøve å få mig hjem til jul, for jeg klarer ikke og holde ut lenger på denne øia. I neste brev som du sender til mig må du skrive og si hvad tid jeg kan komme hjem, og hvisst du vil ha mer rede på hvorledes der er her borte, så må du spør fru Løvland som kommer op til dig med det. Dette brev har jeg sendt ulovligt og du må ikke ta deg nær av trykkingen. Nu er det jo...”²⁶² I følge elevprotokollen så ble denne gutten skrevet ut etter 4 og et halvt år.²⁶³

I det andre usensurerte brevet fra Lindøy er det en gutt som skrev til faren at han ”klarer ikke å holde ut lenger her borte”²⁶⁴ Da mente han Lindøy. Grunnen sier han var at en av lærerne var ute etter han. Videre skrev han at hvis de ikke klarte å få ham ut, så ville han prøve å rømme selv, og hvis han ble tatt ”jør jeg en ende på det hele.”²⁶⁵ Ut i fra elevprotokollen så gjorde denne gutten et rømningsforsøk, men ble stoppet. Han var på Lindøy i et år, så ble han overført til Bastøy.²⁶⁶

Disse to brevene viser en fortvilet og motløs opplevelse av livet på Lindøy. De viser tydelig at de ikke trivdes, og ville veldig gjerne komme seg vekk derfra.

²⁶² SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0002, elevnr 323

²⁶³ Ibid

²⁶⁴ SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/ L0002, elevnr 332

²⁶⁵ Ibid

²⁶⁶ Ibid

Men de sensurerte brevene hadde en funksjon for bestyreren, dette skriver Espen Schaanning om i boken sin, hvor han skriver at ved brevsensuren kunne bestyreren kontrollere om guttene lærte seg å innordne seg etter de forventningene bestyreren hadde.²⁶⁷ Der kunne han se om de forsøkte å gjøre opprør i brevet, eller om de hadde blitt oppdratt etter hans ønske.

5.5 Gruppementaliteten

Det er flere eksempler fra arkivene som støtter opp rapporten som jeg skrev om i delkapittel 5.2, og som viser at lignende tilstander var å finne i den tidsperioden jeg har studert. Fra dagboken skrevet i 1918 skrives det om en gutt som ankom Lindøy 25. Mai.²⁶⁸ Etter et par uker fortalte flere av guttene til bestyreren at den nye gutten hadde planer om å rømme.²⁶⁹ Dette viste at det ikke var noe særlig lojalitet mellom guttene. De følte ikke et fellesskap bare fordi de var blitt plassert på samme øy. Men dette viser også litt om miljøet som guttene var i. Denne nye gutten ble nok ikke akseptert av guttegjengen og de slo seg sammen mot han. Bestyreren snakket med den nye gutten, der gutten ga som forklaring at rømningsplanen ikke var alvorlig ment.²⁷⁰

Et annet eksempel er en dag bestyreren tok seg en prat med guttene. Han snakket om oppførselen deres, karakterene deres og at de ikke var gode nok. Så henvendte han seg spesielt til de store guttene i gruppen og sa at han ikke ville ha noe av trusler mot de mindre guttene hvor de større guttene truet de yngre med juling hvis de ikke gjorde som de sa.²⁷¹ Dette viser at det var en mentalitet i gruppen hvor de store prøvde å dominere de som var mindre.

Det står ikke noe spesielt om seksuelle overgrep i dagbøkene, men det skrives om gutter som ble tatt i situasjoner som involverte onani, eller ”utukt” som var begrepet som ble brukt av bestyreren. En gang ble det notert at bestyreren hadde fått beskjed om noen gutter som hadde gjemt seg vekk ute, og det var mistanke om uakseptabel oppførsel. Når bestyrer snakker med disse guttene kom det etter hvert frem at de har kilt hverandres kjønnsorganer. Dette får de streng tilsnakk for og streng beskjed om at det ikke skal gjentas.²⁷²

²⁶⁷ Schanning, 2007:115

²⁶⁸ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fdb/L0002, 25.05.1918

²⁶⁹ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fdb/L0002, 10.06.1918

²⁷⁰ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fdb/L0002, 10.06.1918

²⁷¹ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fdb/L0002, 02.10.1918

²⁷² SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fdb/L0001, 29.06.1913

Ved en annen anledning er det en ansatt som har tatt flere gutter i å onanere. Der skriver bestyrer ”me får tak i nokre av gutane som driv onani.”²⁷³ Deretter ramset han opp alle navnene det gjaldt. Han skrev ikke noe videre om straff, bare at de var tilsnakket. Dette viser, om ikke annet, at slike situasjoner fant sted.

5.6 Straffen

I konklusjonen til rapporten fra granskingsutvalget i kapittel 5.2 skriver utvalget at de kan bekrefte at fysisk avstraffelse har funnet sted, men mangler bevis for at dette ble utført jevnlig. Arkivmaterialet viser det at manglende bevis er vanlig også i denne perioden som er aktuell for denne oppgaven. Men det nevnes flere tilfeller av ris og annen straff. Under følger eksempler på straff.

Ut i fra straffeprotokollene for Lindøy 1911-1912 kommer det frem flere grunner til at guttene kunne bli tildelt straff. Alt fra advarsel, til å måtte være på gangen under fritid, til risting i armen, nektet konfirmasjon og det som virker som den vanligste avstraffelsen, ris. Gjennom straffeprotokollen kommer det frem at det ofte ble tildelt ris av ulike grunner. Det ser ut til at antall slag varierte fra 3-9 slag ris. Den vanlige rutinen rundt straffen var at det ble notert hvem som ga straffen, grunnen og ofte antall slag. Med tanke på konfirmasjon er det lett å se at dette er noe som har stor betydning for måten driften på øyen ble organisert på. Dette er som nevnt tidligere i oppgaven ikke noe som er lovpålagt lenger, men en norm som samfunnet har beholdt i årene etterpå. Konfirmasjon var noe guttene på øyen skulle gjennom, å miste tid med presten ble brukt som en straff for å hindre at guttene fikk gå opp til konfirmasjon.

I min gjennomgang av elevprotokollen for årene 1907-1917²⁷⁴ går det frem at varigheten av oppholdstiden på oppdragelsesanstalten var veldig varierende. Ingen var der mindre enn et år, noe som er selvsagt siden det er minimumstiden for oppholdstiden satt av vergerådsloven. Et stort antall av elevene var der som regel i to år, og en del var der i tre, fire og et fåtall i fem år. Noe som går igjen hos de aller fleste elevene, er at de ble skrevet ut ganske raskt etter at de ble konfirmert. Det fremstår som om målet med oppholdet oppdragelsesanstalten var at guttene skulle konfirmeres. Selv om konfirmasjonslovene var blitt avvirket, så var de fortsatt en

²⁷³ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fdb/L0001 dagbok, 23.03.1915

²⁷⁴ SiS, Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001

gjeldende norm i samfunnet. Ved å få disse guttene konfirmert, kunne de tenke at guttene var blitt fornet og oppdratt til å passe inn i samfunnet igjen.

I et brev til politiet skrev bestyreren om en gutt som ikke hadde vist særlig god oppførsel på øyen, og fikk derfor ikke noen attest med seg når han ble skrevet ut etter fylte 18 år. Guttet kom tilbake etter et godt halvt år av fri vilje og viste en god forbedring. Bestyrer hadde fått en forespørsel om å gjøre en vurdering i forhold til sterilisering av gutten. Politiet skrev at han hadde vært mer rolig og samarbeidsvillig under det siste oppholdet og at hans psyke var bedre enn flertallet av de andre elevene. Han hadde heller ikke vist tegn til unormalt utviklede ”seksualtilbøieligheter.” Men at han hadde tilbøyeligheter for alkohol, og at han i påvirket tilstand prøvde å lokke mindreårige med seg, ”så burde vel spørsmålet sterilisering bli nokså aktuelt overfor en så holdningsløs person som han.” Bestyreren skrev som svar til dette at han ikke ønsket å uttale som om dette.²⁷⁵

Dette er en ganske grov håndtering av en gutt/mann med tilpasningsproblemer i samfunnet. Hvis man her trekker vergerådets hensikt med loven frem, som var å hjelpe og oppdra barn, så må man sette spørsmålstegn ved om de her handlet i barnets beste.

Arkivmaterialet viser stor uregelmessighet i hvilken type straff de fikk og hvor streng straffen var. Det fortelles om en gutt som hadde gjort et innbrudd sammen med andre. Bestyreren skrev at de fikk to-tre dasker på kinnet for det.²⁷⁶ En annen gutt hadde ikke oppført seg korrekt ved middagsbordet og ble derfor tildelt ekstraarbeid om kvelden.²⁷⁷ Man kan ut fra tekstene se ulike eksempler fra dagboken på hva som mentes med uønsket oppførsel. En gutt tullet mye på skolen, han ble tilsnakket og måtte stå på gangen. Samme dag brøt det ut en slåsskamp, også denne gutten måtte stå på gangen.²⁷⁸ En dag var det et par gutter som ikke hadde gjort leksene sine, disse fikk da ikke være med til presten.²⁷⁹ Det samme var tilfellet med noen gutter som ikke hadde gjort leksene sine, men deres straff var at de mister fritid.²⁸⁰ Noen gutter ble tatt i røyking og fikk ikke være med til presten.²⁸¹

²⁷⁵ SiS, Saksdokumenter og korrespondanse: SAST/A 102055/d/L0001:4, 16.12.1939

²⁷⁶ SiS, Div. ang. Elever: SAST/A 102055/E/Fg/L0004:5

²⁷⁷ SiS, Div. ang. Elever: SAST/A 102055/E/Fg/L0004:12

²⁷⁸ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/L0001, dagbok, 26.04.1913

²⁷⁹ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/ L0001, dagbok, 18.06.1913

²⁸⁰ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/ L0001, dagbok, 12.10.1913

²⁸¹ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/ L0001, dagbok, 05.08.1913

Ris er den type straff som var den mest vanlige formen for avstraffelse i følge dagbøkene og straffeprotokollene. De ulike situasjonene som kunne føre til denne type straff, var for eksempel en gutt som hadde vært uhøflig og frekk mot de voksne.²⁸² Et mislykket rømningsforsøk, som ble avslørt av noen som bodde i nærheten, førte til 10 slag med ris.²⁸³ En gang ble det beskrevet en situasjon der flere gutter var tatt for å ha tobakk og røyking. Her skrev bestyreren at ris-straffen skulle gis slik at de andre guttene hørte det. Han skrev at de andre fikk høre på hvordan de mykere guttene taklet straff.²⁸⁴ Dette viser at denne type avstraffelse var også ment å virke avskrekkende for de andre guttene. Smerten det medførte skulle høres og avskrekke.

En gutt hadde deltatt i rømningsforsøk og tyveri av penger og tobakk. Her forklarte bestyreren at han først prøvde å holde ham inne i huset i fritiden. Dette fungerte ikke, og gutten var fortsatt frekk. Han fikk til slutt 8 slag ris. Etter avstraffelsen skriver bestyrer ”så vidt jeg kan forstaa saa det ut til at avstraffelsen, den korporlige har en grundig virkning paa han.”²⁸⁵ En annen gutt som hadde gjort akkurat det samme, bare ikke stjålet penger, ble tildelt ni slag ris.²⁸⁶

Det som også fremstår som ganske tydelig i beskrivelsene av avstraffelsene er at det var meget forskjellig praksis på straff for de ulike guttene. Det kan vitne om forskjellsbehandling, der noen gutter ble favorisert, og mottok mildere straff.

En annen ting som er litt underlig lesing i straffeprotokollen er hvordan de ansatte rangerte ulike brudd på regler. I et tilfelle hadde en gutt kastet en sten i hodet på en annen gutt, dette ble straffet med fire slag ris.²⁸⁷ En annen mottok fem slag ris for å ha stjålet saft.²⁸⁸

En gutt hadde mishandlet dyr og knust en rute, han slapp unna med en advarsel.²⁸⁹ Mens bruk av tobakk ble straffet med fem slag ris.²⁹⁰ Det ble tildelt tre slag til en annen på grunn av snøballkasting.²⁹¹ Noen av disse straffene kan fremstå som merkelige og urettferdige, men det er vanskelig å si om det var systematisk forskjellsbehandling, eller om det var ulike lærere som fordelte ulike straffer.

²⁸² SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/ L0001, 13.08.1913

²⁸³ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/ L0001, 18.01.1914

²⁸⁴ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/E/Fd/Fdb/ L0001, 13.06.1914

²⁸⁵ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001:4

²⁸⁶ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001:32

²⁸⁷ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001:2

²⁸⁸ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001:23

²⁸⁹ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001:35

²⁹⁰ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001:26

²⁹¹ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001:10

Et poeng Espen Schaanning har i boken *Menneskelaboratoriet – botfengselets historie* om anmeldelsene i botsfengselet er at det ble slått hardest ned på de som protesterte mot institusjonslivet, til forskjell fra de som slo eller stjal.²⁹² Hvis man igjen ser på fordelingen av straffene på guttene ut fra denne teorien, så stemmer dette godt. Alle ting som gikk konkret imot oppførselen som var ventet på øyen, ble straffet hardere enn de hendelsene som gikk på dårlig behandling av medelever eller andre ting. Rømningsforsøk ble hardt straffet, også stjeling og bruk av tobakk.

En annen ting som blir nevnt ved to ulike anledninger i straffeprotokollen er gutter som vætet seg ut om natten, men som ikke la madrassen og teppet ut til tørk om morgenen. Her ble det gitt en advarsel om at neste gang venter det ris²⁹³, mens en annen ble avstraffet med ris av bestyreren.²⁹⁴ I denne sammenheng snakkes det ikke om å vaske madrassen og teppet, kun å få det tørket. Man må gå ut i fra at det må ha luktet ganske ille på det soveværelset. Men det at man gav guttene en straff for å væte ut sengen om natten viser ganske harde reaksjoner på guttene som var sengevætere.

Siden straffeprotokollene dekker et svært lite tidsrom, vil jeg bare ta en kort oppsummering av hva som viser seg i protokollen for årene 1941-56, selv om dette er utenfor min tidsramme. Grunnen til at jeg velger å ta med dette, er at de situasjonene som blir nevnt i disse protokollene også hadde forekommet i tidligere år, og derfor er relevant for meg i min kartlegging av guttenes hverdag på Lindøy. Straffemetoder som blir nevnt i denne protokollen er tap av fritid, ris, isolasjon, gårdsplass (må oppholde seg på et avgrenset område ute). De grunnene som førte til straffen ”tap av fritid”, blir oppgitt til å være at guttene enten var frekke, forstyrrer i timene, at de fremstod som late og lurte seg unna arbeid, eller at de drev med måkefisking og rømningsforsøk. Eneste grunnen som blir oppgitt for å få ris var innbrudd, og grunnene for disiplineringmetoden kalt gårdsplass var pining og dreping av katt, og rømningsforsøk.²⁹⁵ Det oppgis ikke hvor stort tidsrom det var snakk om med gårdsplass-straffen, men det kan jo tenkes at det var en god stund, da det kan virke som neste straffenivå var å få ris. Denne metoden kan virke som å ha den hensikt å virke avskrekkende på de andre, da guttene som ble tildelt denne straffen måtte stå ganske åpenlyst foran alle de andre.

²⁹² Schaanning 2007:153

²⁹³ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001:3

²⁹⁴ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0001:14

²⁹⁵ SiS, Straffeprotokoll: SAST/A 102055/E/Ff/L0002

I Kjell Gjersteth sin bok, *Hvis du ikke er snill*, har Kjell Gjersteth samlet ulike personer sine opplevelser fra Lindøy. I boken forteller han om Lindøys disiplinære instruks i forhold til straffemetodene. Han skriver at første reaksjon på ugagn skulle være en kjærlig påminnelse. Hvis det ikke hjalp, skulle man forsøke en alvorlig irettesettelse. Hvis heller ikke det hjalp var neste steg Sløyfing av enkelte måltider og arbeid i fritiden, fysisk straff, altså ris, og endelig: Arrest. Rampungene ble sperret inne. Det var et eget rom for den slags isolasjon. ”Arrest bør i det meste bare vare noen dager om gangen” het det i instruksene. Man kunne altså arresteres, løslates og bli arrestert igjen. Over en lengre periode. Slik var de ytre rammene i anstaltens første 12 år, nøyaktig gjengitt etter de skriftlige instruksene og reglementene.²⁹⁶ Om disse formene for avstraffelse har funnet sted er vanskelig og si noe om. Jeg finner ikke noe spor i arkivmaterialet som henviser til at et konkret rom ble brukt til innesperring, eller at denne form for avstraffelse ble brukt i praksis på Lindøy. Men det er godt mulig at denne straffen ble beskrevet på en annen måte i straffeprotokollene. Muligens var «gårds plass» det ordet de brukte for denne type straff, men det er bare spekulasjon.

5.7 Omsorg

I arkivmaterialet kommer det frem en del eksempler som viser at det ble vist en form for omsorg for guttene. Jevnt gjennom dagboken skrives det om legebesøk. Hvis noen av guttene var syke, ble de enten tatt med til legen, eller en lege ble kontaktet. Guttene ble tatt hånd om, og tatt vare på når de trengte medisinsk hjelp. Også hvis de var så syke at de ikke hadde mulighet til å arbeide, fikk de ligge i sengen til feberen eller sykdommen hadde gitt seg. Hygienen var viktig for anstalten. Mye av arbeidet guttene måtte gjøre var å holde det rent inne. De tok også vare på huset ved oppussing hvis det var nødvendig. Hygienen til guttene ble prioritert etter den standarden som var på den tiden. De fikk hårklipp og nye klær når det trengtes.

Det er eksempler på belønningssystem for god oppførsel. Når det nærmet seg tiden for å gi oppførselskarakterer skrev bestyreren at han sa til guttene at de med god karakter fikk en halv fridag, og de med best karakterer ble belønnet med 50 øre i premie.²⁹⁷ Det ble ved en annen

²⁹⁶ Gjersteth 2005:37

²⁹⁷ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fdb/ L0001, 05.05.1916

anledning skrevet om en premietur til fire av guttene som hadde oppført seg best.²⁹⁸ Hvor denne turen gikk, er ikke oppført. Et par uker senere fikk fem gutter fritid som belønning for å ha oppført seg bra.²⁹⁹

Det er også eksempler der bestyrer fulgte opp guttene som hadde flyttet fra Lindøy. Ved et tilfelle skrives det om et besøk til en tidligere elev. Der skrøt bestyrer av hvor bra han klarte seg, og hans eneste bekymring var at han ville flytte til byen.³⁰⁰

Som avslutning på denne delen av oppgaven vil jeg gjengi deler av rapporten skrevet av NOU, 2004:23 *Barnehjem og spesialskoler under lupen, nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980*, for å vise hvilke type systemer driften i oppdragsanstaltene bygde på. Rapporten er skrevet etter en grundig gransking av de ulike oppdragsanstaltene i landet tilbake i tid. jeg vil også gjennomgå den oppsummeringen de gav av oppdragsanstaltene i tiden før andre verdenskrig.

Det skrives i rapporten om to typer systemer som gjelder for den totale institusjon. Med den totale institusjonen viser de til barnevernsinstitusjonen som en heldøgnsinstitusjon, som var isolert fra omverden. Her skulle barna oppholde seg når de sov, i fritiden, på skole eller i arbeid. De var totalt isolert fra omverden. Alle de daglige aktivitetene ble utført etter et skjema for alle på skolen, og gjøremålene var en del av institusjonens praksis. Det som er karakteristisk for denne type institusjon er at den er isolert, geografisk sett. Dette bekreftes ved at de norske oppdragsanstaltene, som oftest var plassert på øyer.

De to systemene ble kalt ”krenkelsesprosessen” og ”privilegiesystemet”.³⁰¹

Krenkelsesprosessen innebar at barnet som ble mottatt på oppdragsanstaltene ble fratatt deler av sin egen identitet. Man måtte gi fra seg klær og personlige eiendeler, man ble klippet og i ekstreme tilfeller ble navnet erstattet med et nummer. Guttene mistet også retten til å styre sin egen hverdag og hva man ville spise.³⁰² Privilegiesystemet gikk ut på at alle handlinger som ble gjort, ble vurdert, der de enten gjorde det som var ønsket og kunne motta belønning, i form av fordeler eller premieringer som kunne være i form av permisjon, lån av bøker, eller bedre

²⁹⁸ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fdb/L0002, 03.04.1919

²⁹⁹ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fdb/L0002, 17.04.1919

³⁰⁰ SiS, Dagbok: SAST/A 102055/F/Fd/Fdb/ L0001, 12.12.1915

³⁰¹ NOU 2004:23 s. 32

³⁰² Ibid: 32

rom. Eller man hadde en uønsket oppførsel som ga en straff, i form av å miste fordeler eller få korporlig straff.³⁰³ Begge disse prosessene ble brukt på Lindøy.

5.8 Sammenfatning

Behandlingen guttene opplevde ute på Lindøy kan sies å være kritikkverdig etter dagens standard. De var plassert på en øy, med ukjente gutter og på en ukjent plass. De ble totalt isolert fra omverden, og med meget begrenset mulighet for å kunne kommunisere med andre. Brevene de skrev ble sensurert. Samholdet til guttene kan fremstå som et hierarki, der de største og eldste guttene bestemte. De eldre guttene fikk de mindre guttene til å gjøre som de ville, og truet med bank hvis de yngre guttene nektet. Straff var vanlig. Ofte som en konsekvens av dårlig holdning eller mangel på arbeidsmoral. Guttene skulle følge ordrene til bestyreren uten noen spørsmål.

Men ut fra arkivmaterialet virker det også som om guttene fikk pleie når de var syke, og det hygieniske ble godt ivaretatt. De hadde også etter hvert et belønningssystem til guttene, som kan ha virket motiverende for dem under oppholdet.

Hvis man sammenligner det som er å finne av spor i arkivmaterialet om livet på Lindøy med boken til Karsten Rødder, så ser man mange likheter. Han skrev om et rømmningsforsøk som resulterte i 24 slag ris, og overflytting til Bastøy (se s. 58). I arkivmaterialet ser man også at rømmningsforsøk var noe som ble straffet ganske strengt. Arkivmaterialet viser tydelig tegn på at brev fra guttene på øyen generelt ble sensurert, slik Rødder beskrev. Omsorgen som han mottok fra bestyrer er noe som helt sikkert har hendt. Som man ser fra rapportene som er gitt etter intervjuer med unger i senere tid, var omsorg noe som opplevdes å være en mangel. Dette kunne jo selvsagt variere fra bestyrer til bestyrer.

Straffene som blir gitt på Lindøy kan fremstå som tilfeldige og uten noen klar rutine. Forskjellen på straffen, og forskjellene på grunnlaget man fikk straff for, viser at de ansatte som var på jobb der ute hadde stor innflytelse på hyppigheten og graden av straffen som ble utdelt. Til tider er det klare tegn på at den kjærligheten som foreldre har for sitt barn, manglet på Lindøy. Et eksempel på dette er reaksjonen som ble gitt for de guttene som hadde vøttet ut sengen sin. De ble møtt med advarsler og straff, i stedet for trøst og veiledning.

³⁰³ NOU 2004:23 s. 32

Kapittel 6 Oppdragelse og disiplinering

Som vi ser i det foregående kapittelet var det et strengt regime på Lindøy, og flere elementer gjør rapportene derfra til sørgelig lesing. Men skilte dette seg ut fra den oppdragelsen og oppveksten som barn som ikke bodde på Lindøy fikk? I dette kapittelet skal jeg gjennomgå hvordan barn ble oppdratt og disiplinert i Stavanger-samfunnet. Deretter skal jeg se på hvordan oppdragelsen fungerte på Lindøy og hvilke disiplineringmetoder de brukte der. På slutten av dette kapittelet vil jeg referere en diskusjon som foregikk på stortinget, for å trekke frem politikernes ståsted i forhold til oppdragelsen på oppdragelsesanstaltene.

6.1 Oppdragelsen i forhold til samfunnet

Oppholdet på øyen skulle fungere som et hjem. Derfor er det hensiktsmessig å se på samfunnet på denne tiden, og hvordan barn ble behandlet, dette for å kunne sammenligne oppholdet på anstalten i forhold til hvordan det ville vært for guttene hjemme.

Jeg velger her å fortelle om endringer i teoriene om oppdragelse og barnets plass i samfunnet opp gjennom tidene. I den hensikt bruker jeg boken Monica Rudberg har forfattet *Dydige, sterke, lykkelige barn. Ideer om oppdragelse i borgerlige tradisjoner*. Kildene til denne boken er hovedsakelig oppdragelsesbøker og ukeblader. Jeg vil gi en kort gjennomgang av hovedtrekkene i synene på oppdragelse opp gjennom tidene, men fokusere mest på den tidsperioden som er relevant for denne oppgaven.

Hovedtrekkene fra oppdragelsesmentaliteten fra senmiddelalderen var at voksne viste en slags likegyldighet mot barn. Det forklares at en mulig årsak til dette kan være at dødstallet på spedbarn var så høyt, at foreldrene ikke turte å knytte seg for mye til barna.

Men sett bort fra årsakene så var det en vanlig tanke at barna skulle kjenne sin plass i samfunnets hierarki. Den plassen var under de voksne. Dette betydde i praksis at de skulle høre på alt de voksne sa, uten noen spørsmål og oppføre seg slik det ble forventet av dem.³⁰⁴ I løpet av 1800-tallet begynte teoriene om barneoppdragelse å endre seg i Norge.³⁰⁵ Dette kom spesielt godt frem i siste halvdel av 1800-tallet. En nypietistisk innflytelse gjorde seg gjeldende. Denne gikk ut på at barnets natur nå oppfattes som om barnet var født ondt og syndig.³⁰⁶ Det var født uten hemninger og med onde hensikter. Det var derfor foreldrenes oppgave å tukte det onde ut

³⁰⁴ Rudberg 1983:36

³⁰⁵ Ibid: 38

³⁰⁶ Ibid: 109

av barnet.³⁰⁷ Kravene som ble satt til oppdragelsen var veldig tydelig religiøst begrunnet. Det var et bestemt mål som var satt i henhold til oppdragelsen: barnet må lære å kontrollere seg selv, for senere i livet å kunne kontrollere andre.³⁰⁸

Med dette nye synet på barns medfødte egenskaper ble oppdragelsen sett på som en maktkamp mot barnets onde natur. Dette medførte at man ikke skulle trøste barnet hvis det gråt, for det gjorde kun et forsøk på å manipulere foreldrene til å få sin vilje.³⁰⁹ Det var i tillegg viktig å tukte eller, sagt med andre ord, gi fysisk avstraffelse for å få vekk det onde som satt i barnet.³¹⁰ Etter hvert endret anbefalingen om fremgangsmetode for oppdragelsen seg. Da skulle man bruke foreldrenes kjærlighet som et pressmiddel for å oppdra barna. Man skulle spille på samvittigheten og gi barna skyldfølelse fordi de utsatte foreldrene sine for et onde.³¹¹ Dette viser da en ny innsikt i at man skal fokusere på barnas indre ved å spille på samvittigheten.³¹²

På slutten av 1800-tallet og i overgangen til 1900-tallet skjedde det enda en endring i teoriene om barneoppdragelse, hvor legenes meninger og teorier om oppdragelse ble mer vektlagt og erstattet nesten den kristne grunntalen som har lå i bunnen tidligere.³¹³ Legene kom også med veiledning i forhold til hygiene i denne perioden.³¹⁴ I starten av 1900-tallet sa legene at utagering kunne være skadelig for helsen. Derfor ble selvbeherskelse ikke bare viktig for å fungere i det borgerlige samfunn, men også for å være så frisk som mulig. I tillegg ble det sett på som en svakhet og umoralsk å være syk.³¹⁵ Andre råd som ble gitt var at man ikke skulle være for kjærlig med barna, da dette kunne overstimulere dem.³¹⁶ Det ble også satt et sterkt fokus på onani, og dette ble bundet sammen med selvbeherskelse og hvor viktig dette var for å fungere i samfunnet.³¹⁷

Det var flere løsninger som ble gitt for å gi gutter best mulig oppdragelse. En ting som ble satt i fokus var gode rollemodeller, hvor guttene fikk se hvordan en skulle oppføre seg gjennom eksempel.³¹⁸ Det ble også skrevet en del om noe som ble kalt speiderbevegelsen. Speideren skulle gi guttene egenskapene som snarrådighet, mot, viljekraft, sunnhet, ridderlighet og

³⁰⁷ Rudberg 1983:109

³⁰⁸ Ibid: 110

³⁰⁹ Ibid: 112

³¹⁰ Ibid: 113

³¹¹ Ibid: 116

³¹² Ibid: 115

³¹³ Ibid: 135

³¹⁴ Ibid: 139

³¹⁵ Ibid: 137

³¹⁶ Ibid: 147

³¹⁷ Ibid: 148

³¹⁸ Ibid: 154

høflighet. Denne bevegelsen var fremstilt som løsningen på de fleste oppdragelsesproblemene blant gutter på den tiden.³¹⁹ De ble derfor sterkt oppmuntret til å delta i speideren for gutter. I speiderbevegelsen kunne man se hvilke trekk som var ettertraktet blant de unge guttene og hva samfunnet ønsket av dem.

Vektleggingen av disiplin fulgte som en del av den medisinske oppdragelsen. Hovedargumentet var at alle store menn ble oppdratt i strenghet. For eksempel sa Fritjof Nansen i et foredrag han holdt i år 1900.

” En Feil ved Opdragelsen er den, at den saa lidet søger at skabe selvhjulpne Mænd... Straf maa der til i Opdragelsen, om ikke netop korporlig. Enhver Feil maa efterfølges af Straf, thi det er den ubønhørlige Konsekvens, livet lærer, og for dette skal Barnet opdrages. Vilje og karakter skabes ikke bare ved Godhed. Den karakter, jeg har faat ved Opdragelsen er for en stor Del dannet ved Strengheet, Straf efter en begaat Brøde maa være selvsagt; det ene maa følge efter det andet som Aarsag og Virkning. Kun derigjennem opdrages man til Selvtugt.”³²⁰

For å oppnå selvbeherskelse måtte man altså straffes for alle gale ting man hadde gjort. Mange leger var derfor for kroppslig avstraffelse på begynnelsen av 1900-tallet og mente det var helt nødvendig for at barna skulle lære å oppføre seg. På den andre siden ble det gitt flere eksempler på leger som var imot kroppslig avstraffelse.³²¹ Det viser at det begynte å oppstå en tydelig uenighet i samfunnet om dette var den rette måten å gå frem på.

I mellomkrigsårene skjer en endring i fokuset på barn. Det var ikke lenger bare kroppen som skulle være sunn og rask, det var psyken også. Psykologene fikk mer å si for oppdragelsen og det var barnas indre som ble viktigst.³²² Etter hvert som årene gikk var det tydelig at det ble satt mer og mer fokus på å forstå barn og prøve å sette seg inn i deres handlinger. Hvorfor de gjør som de gjør. Men fremdeles var nok den sunne kroppen hovedfokuset blant borgerklassen i samfunnet i hele mellomkrigstiden.³²³

³¹⁹ Rudberg 1983:154

³²⁰ Ibid: 156

³²¹ Ibid: 158

³²² Ibid: 159

³²³ Ibid: 210

Astrid Andresen har skrevet boken *Hender små – bortsetting av barn i Norge 1900-1950* som tar for seg tiden under vergerådet. I boken skriver hun at barn som ble satt på oppdragelsesanstalter utgjorde et mindretall av vergerådsbarna og en liten del av de barna som ble bortsatt. De fleste ble plassert i fosterfamilier og ble bortplassert av andre grunner enn de som kom på oppdragelsesanstalter. De ble ikke bortplassert på grunn av behov for disiplinering, men for omsorg. De ble betraktet som omsorgsmessig forsømte eller i fare for å bli det. Denne omsorgspraksisen er viktig for forståelsen av hele vergerådets historie.³²⁴ Hun mener at vergerådsloven kan ses på som et biprodukt av folkeskoleloven, da den oppfylte behovet for å rense klassene for dem som måtte skape uorden. Men den var også en lov for å trygge samfunnet og skape en mer veltilpasset voksen befolkning. Deretter var det en lov for forsømte barn.³²⁵ Denne påstanden er jeg enig i, når man ser på utviklingen av de ulike lovene og hvordan samfunnet var i forandringer på den tiden jeg snakker om i kapittel 2.2.

Hvem av barna som ble plassert hos fosterfamilier eller barnehjem var ifølge Andresen ikke tilfeldig. I første omgang var det de yngste barna som ble plassert på barnehjem. Før 1915 kunne ikke barn under 6 år settes i oppdragelsesanstalt. Etter 1915 ble aldersgrensen satt til ni år. Videre var det de barna som ble regnet som snille barn og ikke sedelig forkommet. Inntil 1930 kunne barn være under vergerådet til 16 års dagen, deretter til 18 års dagen og i noen tilfeller 21 år.³²⁶ Det var veldig ulike aldersgrenser for hva som definerte overgangen fra barn til voksen. Fattigloven hadde grense på 15 år, vergerådsloven 16 år og senere 18 år. Pleiebarnsloven satte grensen til 14 år. Grunnene til de ulike definisjonene av hva som var et barn er hva hensikten med de ulike lovene var. I de fleste tilfellene var det tidspunktet når barnet ble ansett å kunne forsørge og ta vare på seg selv. Konfirmasjonsalderen var ofte en milepæl for dette. Vergerådsloven skulle oppdra barn som ble ansett som sedelig forkommet. Dette gjorde at det var et behov for lenger tid. De var ofte ganske gamle når de ble bortsatt derfor trengtes høyere aldersgrenser for denne loven for å få tid til å kunne gjøre de endringene som trengtes for å gjøre barna til gode samfunnsborgere.³²⁷ Andresen skriver at konfirmasjonen ikke hadde samme betydning for vergerådsbarn som de andre barna. Der hun mente at selv om de ble konfirmert ble de ikke alltid ansett som klar til å forsørge seg selv.³²⁸ I mine undersøkelser av arkivmaterialet fra Statsarkivet i Stavanger viser det en tendens til at konfirmasjonen ble sett på som et endelig mål og en gyldig grunn til å kunne skrive guttene ut

³²⁴ Andresen 2006:24

³²⁵ Ibid: 28

³²⁶ Ibid: 29

³²⁷ Ibid: 39

³²⁸ Ibid: 39

fra Lindøy. Et tydelig mønster i arkivmaterialet er at det kun gikk noen uker fra de ble konfirmert til de ble sendt hjem igjen fra Lindøy selv om Vergerådsloven var lagt opp til at de kunne holde barna der lenger for å gjøre dem til gode samfunnsborgere. Dette gjør at jeg stiller spørsmålstegn ved alvoret som lå bak denne loven. Med det mener jeg at å sende et barn til en oppdragsanstalt var etter lovens mening et tiltak som ble satt i gang for å redde barnas fremtid. Det var det sterkeste tiltaket som kunne bli gjort. Noe som burde tilsi at barna hadde et ganske sterkt behov for å være der i lang tid. Men de fleste guttene på Lindøy var der i 1-2 år. Derfor føler jeg at Vergerådsloven og praksisen av den er motstridende på Lindøy. Det fremstår for meg som at en gutt ble sendt dit for å lære en lekse, og konfirmasjonen ble brukt som bevis for at Lindøy hadde gjort jobben sin.

I likhet med Rudberg, mener Andresen at det ikke fantes entydige oppfatninger av barns menneskeverd, men det fantes mange mennesker som må ha holdt barns verdi for å være lavere eller i alle fall underordnet de voksnes. Bortsatte barn ble satt enda lavere enn andre barns verdi.³²⁹ Jeg tror det er riktig å anta at menneskeverdet til barn som ble bortplassert på anstalter ble regnet som lavere enn andre barn. Andresen sier videre at det var et akseptert syn at samfunnsinteresser var hovedmotivasjonen bak Vergerådsloven, overordnet hensynet til barna. Dermed kunne en kanskje også si at vergerådet konsekvent satte samfunnets interesser foran barnas.³³⁰

Dette synet blir støttet av flere andre historikere som skriver om vergerådsloven. Som tidligere nevnt på side 30 er dette et av hovedpoengene til Tove Dahl Stang om Vergerådsloven.

6. 2 Stavanger-samfunnet og skolevesenet 1880 – 1940

I løpet av 1800 tallet opplevde Stavanger industrialiseringens påvirkning. Det førte til en vekstfase for samfunnet, men også til krisetid. Flere mente at dette hadde en negativ innvirkning på den sosiale utviklingen i samfunnet.³³¹ Det var store forskjeller på de ulike klassene og skillet mellom rik og fattig ble større og større på grunn av industrialiseringen. Mange arbeidere var tilflyttere til byen. Dette førte igjen til at de manglet et nettverk rundt seg som kunne hjelpe dem i tøffe tider.³³² Fattigvesenet var et offentlig organ som skulle hjelpe de

³²⁹ Andresen 2006:206

³³⁰ Ibid: 206

³³¹ Haaland, 2012:93

³³² Ibid: 93

som strevde i samfunnet. De hjalp barn som var foreldreløse, eller hadde så trange kår hjemme at de ikke greide seg på egen hånd eller med foreldrenes hjelp. Det var som nevnt tidligere flere ulike løsninger på bortsettelse av barn som av ulike grunner ikke kunne bo hjemme. Selv om bortsettelse på institusjon ikke nødvendigvis var den billigste løsningen, valgte fattigvesenet i Stavanger denne løsningen så langt det lot seg gjøre. Begrunnelsen som ble gitt var at en oppdragelsesanstalt skulle gi oppdragelse og utdanning i tillegg til oppholdet. Dermed var det den beste løsningen.³³³

Rundt år 1900 gikk 82 % av Stavangerelevene på folkeskole.³³⁴ Siden det ikke ble bygget nok skoler, ble de fem skolene som var i Stavanger på den tiden overfylte og i dårlig stand. Det manglet ressurser og utdannede lærere. De resterende prosentene var unger fra mer privilegerte familier, som ville unngå at deres unger skulle gå sammen med de fattige ungene. Det ble gjort ulike tiltak for å bedre folkeskolen. Etter hvert ble det gitt rom for å sette opp spesialklasser for ekstra utfordrende elever. Etter at vergerådsloven tredde i kraft ble de mest umulige ungene plassert på Lindøy.³³⁵

6.3 Sammenfatning

Barn som bodde hjemme fikk sannsynligvis en helt annen form for straff og mye mildere straff enn de som var utplassert på Lindøy. Der forekom avstraffelser mer jevnlig. Det forekom nok avstraffelser både i hjemmet og på skolen. Dette ble etter hvert regulert ved lov. Den verste straffen man kunne få i Stavanger som barn var muligens å bli sendt til oppdragelsesanstalt. Dette ga klare signaler om at når alt var prøvd for å endre guttens oppførsel og det fremdeles ikke hjalp, var siste mulighet å utplassere ham på Lindøy.

³³³ Haaland 2012:180

³³⁴ Ibid: 185

³³⁵ Ibid: 186

Kapittel 7 Diskusjonen som følge av boken *Under loven*

Disiplinen og tilstanden på oppdragelsesanstaltene var nok strengere og verre for beboerne enn for andre barn i samfunnet. Bjørn Evje var en tidligere ansatt på Bastøy oppdragelsesanstalt. Bastøy oppdragelsesanstalt er mønsteranstalten til Vergerådsloven, og var plassert ved Oslo. Etter Evje hadde jobbet på anstalten og opplevd det som skjedde der ute, bestemte han seg for å skrive en bok om plassen. Den ble skrevet for å vise befolkningen i samfunnet hva som foregikk på oppdragelsesanstaltene og hvordan disiplinen ble utført. Han ga i 1907 ut boken under pseudonavnet Mikeal Stolpe. Tittelen *Under loven* viser til hvordan barna som var under Vergerådsloven hadde det. Innholdet i boken er brutalt. Det fortelles hvordan guttene ble straffet og holdningene som noen av de ansatte på hjemmet hadde til barna. Boken skapte mye uro i samfunnet og det ble opprettet en komite for å utføre en gransking av Bastøy oppdragelsesanstalt. Gjennom undersøkelsene som ble gjort kom det frem at innholdet i boken stemte overens med sannheten.

7.1 Diskusjonen

I 1908 behandlet stortinget en innstilling fra sosialkomiteen angående bevilgning til oppdragelsesanstalt for forsømte barn. I denne debatten ble boken *Under loven*³³⁶ diskutert på bakgrunn av de rettslige høringer som forekom på grunn av de påstandene som ble gitt om oppdragelsesanstaltene Toftes gave og Bastøy. Disse høringene fikk stor oppmerksomhet i landet. Denne diskusjonen vil jeg trekke frem i denne oppgaven for å vise hvordan politikere stilte seg i forhold til de forholdene som ble beskrevet i boken. Mennene som deltok i denne stortingsdebatten var Tidemann Andreas Hansson som tilhørte Venstre, Lars Olsen Sæbø som tilhørte Arbeiderpartiet og Odd Sverressøn Klingenberg som tilhørte Samlingspartiet.

I boken *Under loven* var hovedintensjonen å forklare at det var store forhåpninger rundt vergerådsloven. Medmenneskelighet og moderne filantropiske verdier skulle prege samfunnsbildet. Det påpekes at det var stor tro på at man virkelig ville kunne oppdra de forsømte, forkomne og vanartede barna til å bli gode samfunnsborgere. Samfunnets borgere trodde at behandlingen barna mottok på oppdragelsesanstaltene var så god som den kunne være og det var full tillit til driften på anstaltene. Noe som etter hvert viste seg ikke å være tilfelle.

³³⁶ Stolpe 1907

Storingsrepresentanten Hansson påpekte i stortingsdebatten at forholdene på de aktuelle anstaltene var uakseptable.³³⁷

Hansson viste blant annet til en konkret hendelse der en gårdsgutt var satt til å gi avstraffelse til en annen gutt med piskeslag. Uten bestyrerens viten hadde han lagt piskene i bløt over natten. Dette førte til at gutten som skulle straffes fikk dype sår på ryggen, på baken og på hånden som han hadde holdt over sine private deler. Hansson poengterte at guttene ikke skulle komme til oppdragelsesanstalter for å bli straffet, men for å utvikle seg til å bli bedre mennesker. De skulle få et bedre liv på oppdragelsesanstaltene.³³⁸ Videre sa han at cellestraffen som ble gitt ikke lignet et hjem, en oppdragelsesanstalt, men mer et bodsfengsel. Han avsluttet sitt innlegg med å si ”Jeg vil slutte med det, at naar samfundet gaar til et saa sterkt skridt som at tage børnene fra sine forældre eller andre nærmeste foresatte, saa pligter samfundet at give dem noget isteden, som er absolut bedre.”³³⁹

I stortingsdebatten om kritikken mot Bastøy og spesielt Toftes gave, ble Lindøy fremhevet som en positivt oppdragelsesanstalt. Siden denne anstalten var så liten var det mulig med tettere oppfølging og å bygge en relasjon mellom lærere og elever.³⁴⁰

Videre diskuterte stortingsrepresentanene hvor uheldig det var for barn å bli sendt på oppdragelsesanstalt. De påpekte at vergerådet burde vært mer kritisk til å sende guttene der. De mente at de hadde bedre av å bli plassert hjemme hos familier. Også oppholdstiden på anstaltene ble kommentert. De poengterte at det måtte ha en uheldig virkning på barnet at det ble holdt der i 6-7 år, og at det måtte være mulig å korte ned tiden.³⁴¹

Klingenberg argumenterte mot de andre i denne stortingsdebatten og viste til gode statistikker om at forbrytelser hadde gått ned og at opp mot 90 % av guttene hadde klart seg fint etter at de gikk ut fra Toftes gave.³⁴² Sæbø fortalte at når han selv satt i vergerådet i Bergen, så han tilfeller der ting gikk litt feil med barn som egentlig hadde en unnskyldning for sin oppførsel. Han gav et eksempel der en gutt ikke fikk mat hjemme eller med seg på skolen. Av og til på vei til skolen stjal denne gutten et eple eller en tomflaske for å selge den for å kunne kjøpe seg mat. Denne gutten ble tatt og ble sendt til vergerådet. Der undersøkte de ikke saken skikkelig og

³³⁷ Stortingstien 1908:1570

³³⁸ Ibid: 1571

³³⁹ Ibid: 1575

³⁴⁰ Ibid: 1574

³⁴¹ Ibid: 1577

³⁴² Ibid: 1578

foreldrene fikk ikke uttale seg om situasjonen. De tok en beslutning kun basert på det gutten var blitt beskyldt for og gutten ble sendt til oppdragelsesanstalt for tyveri.³⁴³

I diskusjonen kom stortingsmennene med ulike ideer til løsninger eller forbedringer som kunne blitt gjort. Det var flere som nevnte at det burde vært kvinnelige bestyrere, med den begrunnelse at disse kunne ha gitt en mer omsorgsfull og tryggere hverdag. Det ble også tatt opp et forslag om å bruke båtseiling som en mulig løsning. Det kunne gi guttene erfaring innen sjølivet og samtidig en følelse av å gjøre noe nyttig.

En mann som kom med en klage, Hans Jakob Nilssen Torp, fikk frem poenget at oppdragelsesanstaltsbarna ikke fikk god nok utredning, da ingen så på den psykiske tilstanden til barna. Han mente at oppdragelsesanstaltene burde hatt en psykiater tilstede i tillegg til en vanlig lege. Han påpekte også at noen av disse barna kunne ha hatt psykiske lidelser som gjorde at de ikke hadde mulighet til å fungere i vanlig skole, så vel som på en oppdragelsesanstalt, noe som førte til at de til slutt havnet på den strenge avdelingen.³⁴⁴

Mange av stortingsmennene poengterte i diskusjonen om boken at det ikke kunne måles som et hjem for disse guttene. De fleste tok avstand fra avstraffelsene som ble gitt og kalte dem forkastelige. Den eneste som forsvarte oppdragelsesanstaltene var Klingenberg. Diskusjonen som og poengene som ble brukt, hadde stor betydning for den senere behandlingen av barn på oppdragelsesanstalt. Selv om det ikke skjedde noen endringer i årene etter diskusjonen, var den med på å skape endringer i samfunnet og til senere lover.

7.2 Endringene

Et eksempel på en endring som skjedde noen år senere var klagen som Hans Jakob Nilsen Torp hadde kommet med angående psykiatrisk gransking av barna. Da viser jeg til boken *Barnevernet i Norge* der forfatteren skriver at en ny oppdragelsesanstaltskomite i 1936 krevde flere undersøkelser av barna, blant annet psykiatrisk gransking av elevene. Undersøkelsen ble gjort på tre oppdragelsesanstalter, der konklusjonen fra undersøkelsen viste at kun 25 prosent

³⁴³ Stortingstien 1908:1582

³⁴⁴ Ibid:1569

av barna hadde de forutsetningene som oppdragelsesanstaltene bygget på. De barna som viste for lav forutsetning ble da tatt ut fra oppdragelsesanstalten og overført til mer passende hjem.³⁴⁵

NOU 2004:23 konkluderer at med uttrykket politisk tilbakeholdenheten mentes det at politikerne ikke hadde satt i gang noen virkningsfulle inngrep i oppdragelsesanstaltens drift. Her lot det videre at godkjenningskravet fra vergerådsloven ikke ble fullt godt nok opp i praksis. Grunnen til dette var at det i liten grad ble fokusert på godkjenningsprosedyrene og oppfølgende vurdering av institusjonene. Siden det meste ble styrt internt ble innholdet på institusjonene for det meste bestemt av interne styrer. De fleste ble styrt etter et strengt kristent verdigrunnlag, som nok førte til et strammere oppdragelsesmønster enn det som var normen på den tiden, selv om det var mye uro i media om oppdragelsesanstaltene og departementet flere ganger iverksatte utredningsarbeid, påvirket dette i liten grad oppdragelsesanstaltens indre liv. De innholdsmessige og lovmessige endringene som ble gjort, ble kun som en liten justering av driften. Men i det store bildet fikk oppdragelsesanstaltene drive på som de ville. I denne tidsperioden lå det en grunnleggende politisk aksept for disiplineringsformene som ble utført på oppdragelsesanstaltene. Et eksempel er at det tok 12 år fra innføringen av forbudet mot korporlig straff ble vedtatt for folkeskolene, til det ble gjeldende for oppdragelsesanstaltene. Til og med da var det ikke formulert et absolutt forbud.³⁴⁶

³⁴⁵ Benneche 1893:19

³⁴⁶ NOU 2004:23 s. 33

Kapittel 8 Begrepet

8.1 Oppdragelsesanstalt eller straffeanstalt?

Om det riktige begrepet for å karakterisere Lindøy som oppdragelsesanstalt eller straffeanstalt, kan være vanskelig å være for bastant om. Men jeg vil vise til innhold fra arkivene og annen litteratur som begrunnelse for å kunne forsvare at begrepet straffeanstalt kan brukes om Lindøy.

Jeg begynner med å se på ulike formuleringer som er blitt brukt om guttene og om oppholdet deres på Lindøy fra ulikt arkivmateriale.

I en elevmappe var et brev skrevet av Haugesund vergeråd i november 1912. Dette omhandlet en gutt som skulle til Lindøy. Grunnen til at han ble bortplassert var tyveri og innbrudd. I brevet brukte forfatteren av brevet begrepet ”holdes i forvaring.”³⁴⁷ Dette begrepet er brukt om noen som blir holdt et sted under tvang og under oppsyn. I et annet brev et par år senere skrives det om en gutt som var blitt forlatt hjemme og overlatt til en mindre kompetent omsorgsperson. I brevet opplyses det at gutten hadde tenkt å reise til Amerika men havnet i trøbbel før den tid. Det ble skrevet en anbefaling om at dommen som vergerådet ga burde bli betinget. Gutten måtte reise til faren innen en måned eller så ble han satt inn på oppdragelsesanstalt.³⁴⁸

Her er det to begreper som minner om straff mer enn omplassering av et trengende barn. Det ene er dommen, som gir et konkret inntrykk av at dette er en straffeutmåling. Begrepet betinget, som betyr at det er betingelser som må oppfylles, i dette tilfellet at gutten reiser innen en måned. Hvis ikke disse betingelsene ble oppfylt ville han bli innsatt på oppdragelsesanstalten.

Tidligere nevnte jeg departementets skriv (se s. 16) som ble sendt ut til institusjonen ved åpningen etter innføringen av vergerådsloven, hvor departementet selv hadde brukt formuleringen ”statsorganisasjonen af tvangsopdragelse”.³⁴⁹ Det er begrepet tvangsopdragelse jeg hang meg fast i her. For tvang er noe som ikke er frivillig. Det er noe som blir pålagt en annen person. Tvangsopdragelse er vel av samme betydning som straffeopdragelse. For tvang ble påført av en grunn. Oppdragelsen var ikke ment å være frivillig, siden departementet valgte å bruke dette begrepet. Det lå jo indirekte i Vergerådsloven at dette heller ikke skulle

³⁴⁷ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0003 01.11.1912

³⁴⁸ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0004 17.01.1914

³⁴⁹ NOU 2004:23 s.27

være et valgfritt tilbud, men dette begrepet viser tydelig at oppdragelsen skulle være en konsekvens av noe. Hva som førte til denne tvangsoppdragelsen har jeg allerede gjennomgått tidligere i oppgaven, men det er et viktig poeng, mener jeg, at myndighetene selv brukte dette begrepet til å beskrive intensjonen med oppdragelsesanstalter.

8.2 Veien til Lindøy

Ved å gjengi prosessen i en straffesak og sammenligne den med prosessen som gjøres av vergerådet kan man også se om det finnes likheter mellom disse to prosessene. Dette vil da kunne gi et belysende svar på om Lindøy var en straffeanstalt eller en oppdragelsesanstalt.

Hendelsesforløpet i en straffesak har jeg hentet fra Johs Andenæs bok *Norsk straffeprosess*. Første stadium i en straffesak er etterforskningen. Denne settes i gang på grunnlag av en anmeldelse eller etter politiets egen virksomhet. Etterforskningen tar først og fremst sikte på å skaffe påtalemyndigheten materiale til å avgjøre om tiltale bør reises eller ikke.³⁵⁰

Neste steg er tiltale. På grunnlag av funnene som er gjort via etterforskninger tar påtalemyndighetene et standpunkt i tiltalespørsmålet. Det tredje stadiet er forberedelsen til hovedforhandling. Her klargjøres hvem som skal vitne og hvilke bevis som skal brukes. Deretter settes rettsaken i gang, også kalt hovedforhandlingene.³⁵¹ Etter at rettsaken er over skal dommeren avsi dommen. Her har den tiltalte mulighet til å anke på ulike grunnlag, eksempelvis hvis personen er uenig i dommen eller rettsakens gang.³⁵²

Hvis et barn ble sendt bort til en oppdragelsesanstalt, er gangen i denne prosessen som følger. Anmeldelsen: Barnet ble meldt opp til vergerådet etter enten lovbrudd, uønsket oppførsel eller uønsket atferd på skolen. Etterforskningen: Vergerådet samlet da inn opplysninger om barnet, via bekjente, lærere og politiet. Hovedforhandlingene: Deretter kunne foreldrene uttale seg om barnet. Dommen: tilslutt kom vergerådet frem til en avgjørelse om barnet skulle plasseres på en oppdragelsesanstalt eller ikke. Barnet hadde ingen ankemuligheter og hadde heller ikke noen advokat til å hjelpe seg.

³⁵⁰ Andenæs 1994:13

³⁵¹ Ibid: 14

³⁵² Ibid: 15

8.3 NOU 2008:15

I 2008 ble rapporten med tittelen *Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll* utarbeidet³⁵³. Jeg vil gjengi deler av denne rapporten for å vise til funnene og meningene om straffeutmålinger mot barn. Disse gjelder fra nyere tider, men kan også vise hvilken type behandling som barn fikk i tidligere år.

Vergerådsloven nevnes i den historiske gjennomgangen i denne NOU-en og behandlingen barn fikk når de hadde utført et lovbrudd. Det skrives at vergerådet slo fast at oppdragelse, ikke straff, skulle være det prinsipale virkemiddelet overfor barn som begikk lovbrudd. Det var viktig at fremgangsmåten til et barns behandling ved lovbrudd skulle løsriives fra straffepleien. I 1947 ble det oppnevnt en barnevernkomité som skulle foreta en omfattende barnevernlovrevisjon. Her ble det gitt uttrykk for et ønske om å endre behandlingen til barn til en annen metode enn det vergerådet hadde brukt. Denne komiteen så straff av unge lovbrøyttere som en lite formålstjenlig reaksjon og ønsket grundige utredninger av barns behov før tiltak ble iverksatt. Valg av tiltak skulle knyttes til årsakene til kriminell eller asosial atferd. En ønsket altså at unge lovbrøyttere skulle skilles ut som en gruppe som behøvde en særskilt reaksjonsform. Barnevernstiltak overfor barn som begikk lovbrudd skulle først og fremst skje i form av støttetiltak overfor den siktede og dennes familie og ikke ved plassering i oppdragelsesanstalter, slik tilfellet var etter vergerådsloven. Erfaringene med institusjonsplasseringene syntes å "være at plasseringen virket demoraliserende på dem som ble plassert der". Institusjonene ble også kritisert for å ligne mer på barnefengsler enn en kombinasjon av elementer fra skole og hjem, her viser utredningen til juristen Tove Stang Dahl, sin bok fra 1992,³⁵⁴ tidligere referert til på s. 32 i denne oppgaven.

Etter lang erfaring med oppdragelsesanstalter vil altså den nye loven for barnevern gå vekk fra ordningen vergerådsloven sto for, da den mener den ikke er god nok behandling for barna. Alle endringer som ble gjort viser til at oppdragelsesanstalter ikke fungerte etter intensjonen og det krevdes endringer

I NOU-en fra 2008 skrives det at det følger av grunnloven §96 at ingen kan dømmes uten etter lov, eller straffes uten etter dom. "Bestemmelsen konstitusjonsfester legalitetsprinsippet i strafferetten." Det kreves dermed hjemmel i lov for å statuere straffeansvar og for å idømme en

³⁵³ NOU 2008:15

³⁵⁴ NOU 2008:15 S. 16

strafferettslig reaksjon. Bestemmelsen sikrer også at straffeskyld bare kan fastslås ved dom, med mindre gjerningspersonen erkjenner eller vedtar straffeskyld. I tillegg til de krav grunnloven stiller ved ileggelse av straffereaksjoner, stiller også Europa-rådets konvensjon 4. November 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (EMK) krav til rettergangen ved ileggelsen av straff.³⁵⁵

Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) sine bestemmelser ble altså til etter den tidsperioden jeg har fokuset på i denne oppgaven. Likevel er EMK nyttig for min diskusjon om hvilken type anstalt Lindøy kan defineres som. I EMK anses nemlig all reaksjon som straff. Dette vil si at den handling som blir klassifisert som behov for reaksjon, handlingens art og reaksjonens strenghet er kriterier for vurderingen av om en sanksjon er å anse som straff. Konsekvensen av at en reaksjon er å anse som straff i EMK sin forstand, er at de krav til rettergangen som følger av EMK, må ivaretas selv om reaksjonen ikke er å anse som straff i intern norsk rett.³⁵⁶

Ut fra definisjonen som blir brukt om straff påpeker NOU rapporten fra 2008 at straff er en bevisst påføring av et onde på lovovertrederen. Spørsmålene utvalget stiller er: hva vil vi oppnå med straffen? Og hvordan kan vi moralsk forsvare en slik tilføyelse av et onde.³⁵⁷

I NOU-en ble det videre stilt spørsmål ved nytteverdien av bruk av straff, om dette er noe som faktisk hindrer kriminalitet eller om man kan oppnå samme mål uten å bruke straff. Måten de søker svaret på dette spørsmålet er ved å fokusere på virkningene straffen gir, her spesielt den preventive virkningen. I NOU-en står det: ”Ved å straffe ønsker en å oppnå individualpreventive og/eller allmennpreventive virkninger. I tillegg ønsker en, som nevnt, også å forebygge sosial uro. Bruk av straff må samtidig ses i sammenheng med ønsket om å verne samfunnet, herunder individets menneskerettigheter.”³⁵⁸ Det påpekes videre at denne virkningen kan fungere på flere ulike måter. Den kan virke avskrekkende, forbedrende eller uskadeliggjørende. ”Straffen virker uskadeliggjørende ved at en lovbrøyer for en tid fysisk hindres fra å foreta nye straffbare handlinger. Dersom straffen oppleves så negativ at lovbrøyeren avstår fra fremtidige handlinger, virker straffen avskrekkende. Der lovbrøyeren tar

³⁵⁵ NOU 2008:15 s. 21

³⁵⁶ Ibid: 21

³⁵⁷ Ibid: 21

³⁵⁸ Ibid: 22

innover seg at den straffbare handlingen var gal og forstår hvorfor den er det, har straffen hatt en forbedrende virkning.”³⁵⁹

Ved at straff kan ha allmennpreventive virkninger, menes det at den virker avskrekkende ovenfor andre. Hvis en person velger å ikke begå en kriminell handling fordi hun eller han ikke ønsker å bli straffet, har straffen hatt en allmennpreventiv virkning.³⁶⁰

En annen virkning som straff kan ha, skriver utrederene, er å opprettholde sosial ro i samfunnet. Dette oppnås ved at samfunnsborgerne ser at det blir gjort noe med lovbruddene og at tiltak settes i gang for at det ikke skal gjenta seg. Dette bidrar til at befolkningen føler seg trygg og ikke forsøker å ordne opp i situasjoner selv.³⁶¹

I forhold til barn sier utvalget at barn normalt har lavere skyldevne enn voksne. På grunn av modningsgrad har ikke et barn evne til å se konsekvensene av sine handlinger på lik linje som voksne. Barn under den straffbare alder regnes som utilregnelig.³⁶² Også det onde som blir påført vil ha en større virkning på barn og virke mer tyngende. Grunnen til dette, skrives det i NOU-en fra 2008, er at barn opplever tid på en annen måte enn voksne. Utrederene poengterer at barn er også under utvikling, derfor vil det å bli revet løs fra sine vanlige lærings- og sosialiseringssammenheng ha større konsekvenser. Tidsaspektet og konsekvensene av å være ute av normale erfaringsarenaer er annerledes for barn enn for voksne.³⁶³

I NOU-en heter det:

”På bakgrunn av de særskilte problemstillingene som oppstår når barn har begått straffbare handlinger, har en på ulike vis søkt å tilpasse strafferettsinstituttet særlig til disse tilfellene. Gjennom hele forrige århundre har det vært en pågående diskusjon om barn skal møtes med straff eller med andre tiltak som opplæring og/eller behandling. De skisserte problemstillingene har følgelig også betydning for vurderingen av om barn skal møtes med reaksjoner i strafferettspleien eller behandling i barnevernet. De skisserte problemstillingene har også betydning for straffeutmålingen i den enkelte sak. Barnets begrensede

³⁵⁹ NOU 2008:15 s. 22

³⁶⁰ Ibid: 22

³⁶¹ Ibid: 22

³⁶² Ibid: 23

³⁶³ Ibid: 23

evner til å se konsekvensene av sine handlinger svekker allmennprevensjonens betydning. Samtidig har de individualpreventive hensyn tradisjonelt hatt sterkere betydning der domfelle er svært unge.”³⁶⁴

Reaksjoner og tiltak i barnevernet rettet mot barn med atferdsvansker blir gjerne omtalt som behandling. I dette ligger det at en ønsker å forbedre barnets problematferd.³⁶⁵

Det poengteres at bruk av varetekt er et inngrep i et av de mest sentrale rettighetene mennesker har, nemlig retten til frihet.³⁶⁶ Men de har problemer med å finne gode alternativer til straff, spesielt for barn, da det kan være veldig uheldig for barna å bli fengslet. Utrederene drøfter opprettelse av institusjoner som er beregnet kun for barn som har begått lovbrudd. Dette vil i praksis si å åpne opp lignende anstalter slik som Lindøy og andre oppdragelsesanstalter. Men de argumenterer at dette ville være et negativt valg, da dette kan bli misbrukt av staten og det kan ha uheldig virkning på barna. Blant annet at de da blir boende i et miljø som kan påvirke dem enda mer negativt.³⁶⁷

Kort fortalt så er meningen med straff at det skal være preventivt. Enten det er for samfunnet eller for individet. Denne hensikten var gjeldende også for guttene som ble plassert på Lindøy. For eksempel ble det den 14. juli 1928 sendt inn en forespørsel til Lindøy om plassering av to gutter. Disse guttene var brødre. De hadde en avdød far og en mor som jobbet på fabrikk. Av denne grunn måtte guttene tilbringer mye tid alene, Etter hvert begynte de å finne på tull. De hadde begått innbrudd og mindre tyverier, opplyses det i brevet. I et brev fra læreren ble det gitt et bilde av to snille og pliktoppfyllende gutter. På tross av dette skriver vergerådet at de vil ha dem på Lindøy for å endre deres vei. I et brev fra 16. August 1928 konkluderte vergerådet med at de ønsker å plassere guttene på Lindøy oppdragelsesanstalt av hensyn til deres forbedring eller for å hindre nye tyverier.³⁶⁸

I et annet brev, skrevet av vergerådet 6. November 1928, omtales en annen gutt. Han skulle bortsettes på grunn av tyveri. I brevet skrives det ” Man kan ikke karakterisere det annerledes

³⁶⁴ NOU 2008:15 s. 23

³⁶⁵ Ibid: 24

³⁶⁶ Ibid: 27

³⁶⁷ Ibid: 30-31

³⁶⁸ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0010, 1930-1934, elevmappe 309-315

end at han er sædelig fordærvet, og at det av hensyn til hans forbedring og for at hindre gjentakelse er nødvendig at bortsætte ham i et skolehjem.”³⁶⁹

8.3.2 Sammenligning med fengsel:

I boken *Menneskelaboratoriet – botsfengselets historie* er det noen konklusjoner som blir tatt som jeg vil trekke frem her. Kriminalloven av 1842 innførte prinsippet om fengsel. Her var det frihetsberøvelsen som skulle være straffen som sved.³⁷⁰ For å gjøre straffen enda hardere skulle det være hardt arbeid, isolasjon og innskrenking av kosten.³⁷¹ Dette var tanken bak straffen som skulle gis til de kriminelle. Dette viser en tydelig likhet med tanken som lå bak driften av oppdragelsesanstaltene. Ble man utplassert på en oppdragelsesanstalt, var disse som jeg har påpekt tidligere i oppgaven, plassert bort fra befolkningen. Som oftest på en øy. Ungene som bodde på disse øyene kunne ikke komme og dra som det passet dem. De skulle være på denne øyen hele tiden. Dette vil si at det var en frarøvelse av ungene sin frihet. Selv om det var under mildere former da de kunne omgås med de andre ungene på øyen, styrte de ikke selv over sin egen tid og hvor de ville være. De måtte være på øyen til det ble bestemt at de fikk dra hjem. Noen ganger fikk de likevel anledning til å være med på tur til byen en time eller to.

Det andre punktet var hardt arbeid. Schaanning skriver at for fattige ville ikke frihetsberøvelsen være nok for å virke avskrekkende for de fattige. Derfor måtte de i tillegg innføre hardt arbeid for at det skulle fungere som en straff.³⁷² Når man ser på dagene som var på Lindøy, besto alle dagene utenom søndagen av arbeid på øyen. Det skulle være en del skole i tillegg. Men hovedsakelig var arbeid den aktiviteten som guttene drev med. I tillegg ser man fra dagbøkene at det ikke ble tolerert noe klaging og sutring fra guttene og de ble som oftest betegnet som dovne og late når det var snakk om arbeid. Dermed kan man trekke konklusjonen at det arbeidet som guttene var satt til å utføre var hardt, krevende og utmattende arbeid.

Det tredje punktet som nevnes i boken er isolasjonen. Jeg har ikke funnet konkrete eksempler på at guttene ble isolert alene på Lindøy, men det er tydelig at de er blitt isolert fra sin familie, sine venner og resten av samfunnet. Selv om de ikke måtte sitte på en celle alene i flere dager,

³⁶⁹ SiS, Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0010, 309-315, 06.11.1928

³⁷⁰ Schaanning 2007:17

³⁷¹ Ibid: 18

³⁷² Ibid: 18

var isolasjonen for disse ungene guttene en faktor som preger deres opplevelse av tiden på øyen.

Det siste punktet som ble satt opp var innskrenking av kosten. Guttene på Lindøy fikk den kosten som var fastsatt at de skulle få, men den kosten de fikk var ikke nødvendigvis av den beste sorten. Det kan godt tenkes at i stramme økonomiske tider, gikk dette ut over matbudsjettet. Selv om dette punktet er det som spriker mest fra praksisen på Lindøy, er det fortsatt et punkt som det går an å trekke inn i vurderingen av hva slags sted Lindøy var.

I Espen Schaanning sin gjennomgang av Vergerådsloven, avslutter han det ved å skrive:

”man siktet seg inn mot en bestemt persongruppe, diagnostiserte og differensierte gruppens medlemmer, og opprettet særegne anstalter for dem. Her, som ved den betingede dom, var det endelige ord ikke sagt når ”dom” forelå: De innsattes videre skjebne avhang av deres oppførsel – eller for å være mer nøyaktig – av bestyrelserens tolkninger og vurderinger av deres oppførsel.”³⁷³

Hans formulering om Vergerådsloven er etter min mening en korrekt beskrivelse av hvordan det var for guttene som ble sendt til Lindøy. De visste ikke når de fikk reise hjem. Det var det kun bestyreren som kunne avgjøre.

8.4 Endringene fra vergerådsloven til barnevernsloven av 1953

I boken *Forsømte eller forbryterske?: Barnevern og kriminalitetskontroll i etterkrigstida*³⁷⁴, skriver forfatteren Kjersti Ericsson om skiftet mellom vergerådsloven og den nye barnevernsloven av 1953, som trådte i kraft 1954. Grunnen til at dette er interessant i forhold til min oppgave er at de endringene som ble gjort, viser hva politikerne og myndighetene mente var galt med Vergerådsloven. Dette viste de ved å klargjøre hvilke punkter de ønsket å komme vekk fra med den nye loven.

³⁷³ Schaanning 2007:257

³⁷⁴ Ericsson, 1986

Ericsson skriver at skillet mellom å behandle, straffe eller oppdra barn ikke alltid har vært like tydelig og at straffetankegangen er noe som har havnet inn i barnevernet flere ganger. Når Vergerådsloven skulle bli erstattet med den nye barnevernsloven av 1953, var dette noe politikerne og myndighetene hadde fokus på. De ville få vekk det straffepreget som preget vergerådsloven.³⁷⁵ Ericsson nevner blant annet et rundskriv, som var skrevet av sosialdepartementet om barnevernet, som ble sendt rundt i 1954, der det sto: ”Departementet understreker også her at barnevernsnemnda skal være et hjelpende og vernende organ, ikke en dømmende og straffende myndighet.”³⁷⁶ Videre ville de skape større skille fra praksisen som var gjort under vergerådsloven ved å endre møtested for barnevernsnemnda. Under Vergerådsloven ble de vanlige rettslokalene brukt, ofte i sammenheng med andre saker, sivile og straffesaker. Dette skulle barnevernsnemnda bryte med, da det fikk en preg av domstol.³⁷⁷

Videre går Ericsson inn på to tankemodeller som er interessante å følge i forhold til overgangen fra Vergerådsloven til barnevernsloven av 1953. De to perspektivene hun snakker om er juridisk- og psykiatrisk perspektiv.³⁷⁸ Grunnen til jeg nevner disse her, er at det er interessant å se hvilket av disse perspektivene som fulgte Vergerådsloven og om perspektivet endret seg ved den nye barnevernsloven.

I et juridisk perspektiv er det selve handlingen, altså lovbruddet, som er det sentrale. Personens liv og karakteregenskaper blir det ikke tatt hensyn til. Her blir handlingen vurdert i forhold til et sett med normer, og lovbruddet blir målt etter hvor alvorlig brudd på normene det er, og det blir idømt en straff i tråd med det.³⁷⁹ Det er også et ideal at alle skal motta lik straff for samme handling.³⁸⁰ Men Ericsson skriver i tillegg at straffesystemet som samfunnsinstitusjon har og har hatt en praksis som går på tvers av den juridiske modellen, da de også vil at den skal virke i tillegg til å være rettfærdig.³⁸¹

I et psykiatrisk perspektiv blir lovbruddet sett på som et symptom for en forstyrrelse i personen. Det er altså hele personligheten og livet som blir relevant for psykiateren og ikke bare lovbruddet.³⁸² Det blir ikke gjort noen verdivurdering av handlingen, men en forsøker å finne ut

³⁷⁵ Ericsson, 1986:13

³⁷⁶ Ibid: 13

³⁷⁷ Ibid: 13

³⁷⁸ Ibid: 16

³⁷⁹ Ibid: 16

³⁸⁰ Ibid: 17

³⁸¹ Ibid: 17

³⁸² Ibid: 17

hvordan man kan få symptomet til å forsvinne, uten å ta noe særlig hensyn til normene som er i samfunnet, men på vitenskapelig kunnskap og erfaring.³⁸³ Det tas ikke noe hensyn til at det skal være lik behandling for de som har gjort den samme handlingen, for årsaken til handlingen vil variere fra person til person, og vil derfor trenge ulik behandling.³⁸⁴

Slik jeg tolker Kjersti Ericsson så mente hun at perspektivet gikk fra å følge et juridisk perspektiv med Vergerådsloven til et psykiatrisk perspektiv med barnevernsloven. Da hun skriver at tilhengerne av den nye barnevernsloven av 1953 argumenterte for loven med at det ikke var moralen de ønsket å ta vekk fra barnevernet, men den moraliseringen og den moralske fordømmelsen som hadde vært praksis tidligere, og at begrepsbruken som er i den nye barnevernsloven representerte et perspektivskifte sammenliknet med den tidligere Vergerådsloven,³⁸⁵ der vitenskap og behandling skulle være den nye løsningen og ikke moralisering og straff.³⁸⁶

Hvis jeg selv skal gjøre en tolkning ut i fra Ericsson sine to perspektiver så ser jeg at i forhold til det juridiske perspektivet, motsier det intensjonen til Vergerådsloven ved at det kun er lovbruddet som gjaldt. Hensikten med vergerådene var at de skulle kunne gi utfyllende forklaringer på barnas omsorg og hjem, og hva som kunne være årsaken til lovbruddet eller den uakseptable oppførselen. Det var også en uoverensstemmelse med ideen om at alle skulle motta lik straff, da de barna som ble sendt til oppdragelsesanstalter kunne sendes til særlige eller vanlige oppdragelsesanstalter, som de ble kalt. Likheten ville i så tilfelle være at de ble sendt til en oppdragelsesanstalt.

Jeg ser mer likheter med den psykiatriske modellen i intensjonen bak vergerådsloven. Der handlingen var et symptom på en annen lidelse. Som jeg har skrevet om tidligere i oppgaven, var det en oppfatning at unger ble født onde. I tillegg ble oppdragelsen satt i fokus. Der ideen var at strengere oppdragelse ville fjerne symptomet, altså den uønskete oppførselen som barna viste. Det som skiller dette perspektivet fra Vergerådsloven er at de ulike barna trengte ulik behandlingen. Dette var ikke tilfellet under Vergerådsloven. Der fikk alle barna som var på oppdragelsesanstaltene den samme behandlingen og det var ikke noe individuelt system rundt hvert av de enkelte barna. Jeg har altså litt problemer med å plassere vergerådsloven under kun

³⁸³ Ericsson 1986:17

³⁸⁴ Ibid: 17

³⁸⁵ Ibid: 18

³⁸⁶ Ibid: 19

et av de to perspektivene, da praksisen til begge perspektivene vanskelig lar seg samsvare med praksisen til Vergerådsloven enkeltvis.

8.5 Sammenfatning

Ut fra måten guttene til tider blir omtalt på, viser det at oppdragelsesanstaltene var et sted man sendte disse fordervede guttene til. De ble sendt dit for å skjerme samfunnet og for å hindre gjentakelse av oppførselen. Hvis man sammenligner prosessen som skjer ved fengsling og prosessen vergerådet brukte med disse guttene, kan man nesten si at de voksne kriminelle fikk en mer rettferdig behandling enn guttene. De fikk en bedre mulighet til å forsvare seg. I tillegg hadde de en advokat på sin side som kjempet for deres sak, dette manglet guttene når deres fremtid skulle avgjøres.

Og tilslutt, hvis man ser på hva som kjennetegner straff og virkningen den skal ha, kan man tydelig se at tankene bak oppdragelsesanstaltene var helt i tråd med det som blir beskrevet som funksjonen med straff. Det kan derfor virke som at straffeanstalt er det mer dekkende begrepet for denne type anstalt, slik som Lindøy var under Vergerådsloven. Behandlingen guttene fikk under oppholdet på øyen ble nok opplevd mer som en straff enn som en hjelp til å endre retning i livet.

Kapittel 9 Fungerte oppdragelsesanstaltene?

9.1 Hvordan gikk det med guttene i ettertid?

Jeg vil altså hevde at straffeanstalt vil være et mer dekkende begrep for Lindøy under Vergerådsloven enn oppdragelsesanstalt. Men for å gjøre en siste drøfting, vil jeg se på hvordan det gikk med guttene i ettertid. Derfor vil jeg i dette siste kapitlet legge frem statistikker på hvordan det gikk med guttene etter at de ble utskrevet fra oppdragelsesanstaltene. Hvordan det gikk med guttene etter oppholdet på anstalten kan nemlig beskrive tanken bak ideen om hvordan oppdragelsesanstalter fungerte. Var dette noe som førte til at guttene kom seg inn på rett vei og levde livet videre som gode samfunnsborgere i henhold til normene i samfunnet?

I arkivmateriale skriver bestyreren om hvordan det gikk med guttene i ettertid. Han holdt oppsyn med guttene etter utskrivningen ved å lese avisene og motta rapporter fra politikammeret eller vergerådet i de tilfellene der guttene kom i kontakt med disse myndighetene. Opptil flere ganger skjedde det at gutter ble innsatt igjen på oppdragelsesanstalten etter utskrivningen. Som regel er det notiser fra guttene 2-3 år etter utskrivningen. I noen tilfeller er det nærmere 20 år i etterkant som er blitt notert, da ofte med avisutklipp. Avisutklippene som omhandler guttene viser til hvilke lovbrudd de har gjort og hvilken straff de får. En ting som jeg bet meg merke i er at det ikke var mye tanke på personvern i offentligheten på den tiden. Avisene navngav alle som hadde begått et lovbrudd slik at alle i Stavanger kunne se det og hvor omfattende straffen var. Hvis de ville ha hjelp av samfunnet til å få tak i lovbrøyteren, sendte de ofte ut personbeskrivelse i tillegg.

Ved å se på denne oversikten er det tydelig at flere av guttene ble registrert med at de hadde begått lovbrudd i ettertid, veldig ofte i form av tyveri. Men det skal også nevnes at flere av guttene klarte å holde seg vekke fra politiet og tull etter at de ble utskrevet fra oppdragelsesanstalten. Flere fikk hyre til sjøs og var der i mange år. Andre etablerte seg i byene og fikk familie og et rolig liv videre.

I boken *Hvordan går det våre vergerådsbarn*, har Signy Arctander gjennomført undersøkelse gjort hovedsakelig av Oslo-barn. Hun har også gjort sammenligninger med tidligere undersøkelser og med andre land, som Danmark. Måten undersøkelsen er gjort er å måle

prosent av utskrevne unger som havnet i fengsel i årene etterpå. I konklusjonen viser Arctander til at alder ved bortsettelsen kan ha stor betydning. Arctander mener at jo tidligere man ble bortsatt fra et uheldig miljø, jo lettere var det å endre holdningene til barna.³⁸⁷ Erfaringer viste at ettersyn, oppfølging og veiledning i ettertid hadde en positiv effekt for å hindre nye lovovertrедelser eller å havne i nye problemer.³⁸⁸

I årene mellom 1900 – 1929 ble 4733 barn bortsatt over hele landet.³⁸⁹ Bare i Oslo ble det bortsatt 3347 barn av vergerådet i årene 1900-1928.³⁹⁰ I undersøkelsene ble ikke barn som var under straffealder, døde eller utvandret tatt med. Antall gutter som var vergerådetsbarn i de årene denne undersøkelsen hadde tatt utgangspunkt fra er 1800. Av de 1800 guttene var 592 av dem i konflikt med politiet etter utskrivning.³⁹¹ Dette utgjør en 32,9 %. Av disse guttene ble videre inndelt etter hvilken type plassering de fikk av vergerådet. De ble delt inn i seks ulike grupper, gutter med stadig familiebehandling, gutter hvor alvorligere behandlingsmidler og tvangsskole var anvendt, gutter som kun var sendt til tvangsskole, gutter som ble sendt direkte til oppdragelsesanstalter, gutter som ble sendt til oppdragelsesanstalt eller opphold på tvangsskole, og gutter som ble sendt til oppdragelsesanstalt etter familiebehandling.

I følge Arctanders undersøkelse var det de guttene som ble sendt på oppdragelsesanstalt som kom dårligst ut. Av de 1800 guttene i denne undersøkelsen ble 575 gutter sendt til oppdragelsesanstalter, og av de 575 guttene ble 290 gutter straffet etter utskrivning.³⁹² Dette tilsvarer 50,4%. En grunn til dette kan være at det var de mest utfordrende guttene som ble sendt til oppdragelsesanstalt.³⁹³

Nils Christie satte i sin bok *Unge norske lovovertrедere*³⁹⁴ fokus på barn født i 1933, og antall av disse som hadde begått lovbrudd. Han tar her også for seg en analyse av barn som har vært på oppdragelsesanstalter og hvor mange av dem som hadde begått lovbrudd i ettertid.

I hans undersøkelser kommer det frem at 82 elever fra 1933 kullet hadde vært på oppdragelsesanstalter. Videre ser han på om de var blitt registrert hos politiet og om det var før,

³⁸⁷ Arctander 1932 :117

³⁸⁸ Ibid: 119

³⁸⁹ Ibid: 21

³⁹⁰ Ibid: 12

³⁹¹ Ibid: 31

³⁹² Ibid: 33

³⁹³ Ibid: 51

³⁹⁴ Christie 1960

under eller etter oppholdet. Der kommer han frem til tallene 18,3% av disse elevene var i politiets systemer før oppholdet, og etter oppholdet var det 44 % som ble registrert for lovovertrødelse.³⁹⁵

I artikkelen ”...jeg har prøvet lit av livet siden jeg var paa Lindøen” ble det den samme type kartlegging av guttene på Lindøy. I perioden 1907-1940 var det til sammen 425 gutter ved Lindøy.³⁹⁶ Fintland og Braut spør hvor mange av disse guttene som hadde et vellykket forløp videre i livet. Ved at de hadde en normal sosial tilpasning til samfunnet. Eksempelvis har de sett på om de hadde fått seg arbeid, familie og ikke var involvert med politiet. Med dette grunnlaget fant de ut at av de 425 guttene, hadde 151 av guttene ikke hatt et vellykket forløp etter utskrivningen.³⁹⁷ Dette tilsvarer 35,5 % av guttene.

9.2 Sammenfatning

Ut i fra disse undersøkelsene som er gjort kan det være rimelig å fastslå at oppdragelsesanstaltene ikke hadde god nok virkning på disse guttene, i hvert fall ikke ut i fra de målene som var satt som grunn for bortsettelse. Prosentene av de som ble involvert med politiet etter utskrivningen veksler mellom 35,5 – 50,4 %, alt etter hvilket tidsrom undersøkelsene fokuserte på, og hvilken institusjon de hadde vært på. Det viser at det er et stort antall av de guttene som ble bortplassert på disse oppdragelsesanstaltene som ikke fikk den hjelpen de trengte, eller sagt på en annen måte, virkningen av bortplasseringen gav ikke ønsket effekt.

³⁹⁵ Christie 1960:257

³⁹⁶ Fintland & Braut 2016:70

³⁹⁷ Ibid: 70

Kapittel 10 Drøftelse og konklusjon

I dette avsluttende kapitlet vil jeg oppsummere kort hva som er blitt gjennomgått i denne oppgaven for å kunne gi en best mulig klarhet til drøftelsene mine og funnene som er gjort. Deretter vil jeg avslutte med min konklusjon i forhold til problemstillingen min.

10.1 Sammendrag

Jeg startet med å gi et overblikk over de faktorene som jeg mente var viktige for å forstå rammene rundt oppholdet på Lindøy. I det historiske tilbakeblikket viste jeg fremveksten av barnevernet, hvor det i tidligere tider var mer et familie- og slektsystem. Det var slektens ansvar å ta vare på barn som ikke kunne være hos foreldrene eller hvor foreldrene var falt vekk. Etter hvert ble fokuset rettet mot oppførselen til barna. Utover 1700-tallet vokste det frem to institusjonsbevegelser, tukthusene og vaisenhusene. Disse institusjonene skulle fungere som et hjem for barn som ikke kunne bo hjemme. Samtidig var det et sterkt fokus på å lære dem orden og disiplin. Etter hvert ble tukthusene ansett som upassende for barn, da de ble mer og mer lik et fengsler.

Jeg ga en kort opprømsing av de ulike lovene om den strafferettslige lavalderen. Her nevnte jeg kriminalloven av 1842, og endringen som kom i 1874 og 1896. Lavalderen gikk da fra 10 år, til 14 år.

Videre tok jeg for meg fremveksten av redningsanstaltene, som skulle være som en redning for barn som var på feil spor i livet. Det skulle være en barneredning. Redningsanstaltene ble barneredningenes symbolinstitusjoner. Dette var en slags første utgave av det som senere ble oppdragelsesanstaltene under Vergerådsloven. Institusjonene var organisert etter to hovedmodeller: familiemodellen og kasernemodellen. Tanken bak disse institusjonene var at de skulle være en erstatning for et vanlig hjem, men ha et sterkere fokus på oppdragelse. Etter innføringen av Vergerådsloven ble oppdragelsesanstaltene videre rangert etter særlige og milde oppdragelsesanstalter. Dette var fordi det var behov for å skille de barna som hadde begått grovere forbrytelser og var spesielt forekomne, fra de barna som var der av mindre alvorlige grunner eller på grunn av omsorgssvikt. På de særlige hjemmene ble aldersgrensen for hvor lenge guttene kunne være der, hevet til 21 år, fordi myndighetene mente disse barna hadde

behov og nytte av enda lenger tid for å få den oppdragelsen de trengte. Ved en lovendring i 1915 ble denne inndelingen opphevet og det ble opprettet særavdelinger i stedet.

Oppdragelsesanstaltene hadde lov til å bruke fysiske straffemetoder. I folkeskoleloven fra 1936 ble kroppslig avstraffelse opphevet. Men siden oppdragelsesanstaltene skulle erstatte et hjem var det fortsatt lovlig å bruke fysisk avstraffelse på anstaltene. Vergerådsloven ble opphevet ved innføring av barnevernsloven, som trådte i kraft 1. juli 1954.

Et viktig poeng i dette delkapittelet var at med endringen som skjedde hvor tukthus ble ansett som upassende for barn, erstattet oppdragelsesanstaltene funksjonen til tukthusene, bare under et annet navn.

Deretter tok jeg for meg spørsmålet om hvorfor det oppsto behov for disiplin. Her viser jeg til ulike teorier. En slik teori er at når det oppstår forandringer og uro i et samfunn, så får de som har makt et behov for å få tilbake kontrollen. I Norge var det mange forandringer som skjedde som følge av den industrielle revolusjon. Som en følge av dette ble det satt mer fokus på å holde orden og kontrollere innbyggerne. Skoler ble viktigere for å kontrollere barna. Fængsler ble opprettet for å plassere vekk de som brøt loven og oppdragelsesanstalter ble opprettet for å plassere vekk de barna som ikke oppførte seg etter de normene som samfunnet ønsket. Et hovedmoment i fremstillingen er spørsmålet om oppdragelsesanstaltene ble opprettet som et vern for barna eller for samfunnet. Ut i fra teoriene som er nevnt, peker det mer mot et samfunnsvern enn et barnevern i betydningen vern for barnet.

Videre tok jeg for meg spørsmålet om hva straff er. Her har jeg brukt Ragnar Hauge sin inndeling. Hva er formålet med straff, hvorfor vi straffer og hvordan. Formålet med straff er at den skal være preventiv. Det vil si at det skal virke avskrekkende for resten av samfunnet og avskrekke individet som opplever straffen fra gjentakelse. Hvorfor vi straffer blir besvart med tre modeller. Deduksjonsmodellen går ut på at man blir straffet hvis man bryter loven. I harmoniseringsmodellen er det ønske om å skape harmoni mellom de ulike befolkningsgruppene. Den tredje var maktmodellen, der de med makt lager lover som gagnar dem selv. Hvordan vi straffer har endret seg gjennom tidene. Fra brutale kroppslige straffet til en ny metode som går på frihetsberøvelse. Som siste del av dette kapittelet har jeg en gjennomgang av vergerådsloven og hva denne konkret sier.

I kapittel tre settes fokuset over på Lindøy. Her gjennomgår jeg den historiske fremveksten av Lindøy oppdragelsesanstalt og hvorfor den ble opprettet.

Kapittel fire er et kapittel som dreier det seg om hvilke gutter som ble sendt til Lindøy. Her gir jeg en oversikt over fellestrekk mellom guttene og et fremlegg av to gutters liv som jeg har kartlagt livet til ved hjelp av arkivmaterialet i statsarkivet i Stavanger.

Flesteparten av guttene som ble sendt til Lindøy ble sendt dit som følge av tyveri. Men andre grunner, som utukt og skoleforsømmelse, forekommer også.

I kapittel fem ser jeg på hvordan dagene var ute på øyen og hvilken behandling guttene fikk. Her har jeg satt ekstra fokus på punktene isolasjonen, relasjonen, straffen og omsorgen de opplevde.

I kapittel seks gjennomgår jeg hvordan barn ble oppdratt og disiplinert i Stavanger-samfunnet. Deretter ser jeg på hvordan oppdragelsen fungerte på Lindøy og hvilke disiplineringmetoder de brukte der. Om straffene som ble utført på barn i Stavanger samfunnet var mildere enn på Lindøy. Noe de fremstår som de var.

I neste kapittel legger jeg frem ulike teorier for å bygge opp om spørsmålet til hele denne oppgaven, om Lindøy var oppdragelsesanstalt eller en straffeanstalt. Her sammenligner jeg teoriene om og tankene bak fengsling i vanlige fengsler med oppdragelsesanstaltenes praksis. I tillegg legger jeg frem hvordan guttene ble beskrevet og ulike funn fra arkivmaterialet som viser en annen side av oppholdet på oppdragelsesanstalten enn det bildet av oppholdet som ble fremstilt av ledelsen. Videre har jeg en gjennomgang av den saksprosessen guttene ble gjenstand for og sammenligner den med saksprosessen til voksne kriminelle. Deretter tar jeg for meg NOU rapporter som skriver om oppholdet på oppdragelsesanstaltene.

Tilslutt har jeg med et kapittel som setter fokus på hvordan det gikk med guttene i ettertid. Her legger jeg frem statistikker over hvordan det gikk med guttene etter at de ble utskrevet fra oppdragelsesanstaltene. Hvordan det gikk med guttene etter oppholdet på anstalten viser om tanken bak ideen om oppdragelsesanstalter fungerte. Det fremgår at den ikke gjorde det.

10.2 Funn og drøftelse

Før jeg kommer med min endelige konklusjon på min studie av om Lindøy var oppdragelsesanstalt eller straffeanstalt, vil jeg trekke frem de funnene jeg har gjort i oppgaven.

Når jeg ser på grunnen til hvorfor guttene ble sendt til Lindøy under Vergerådsloven, var det store flertallet der på grunn av tyveri. De ble meldt til vergerådet av skole, politi eller ofre for deres handlinger. De ble tatt fra foreldrene og sendt med båten ut til Lindøy. Når de ankom øyen så var livet deres et helt annet enn det de var vant til. Det var strenge rutiner for hvordan ting skulle gjøres. Dagene var allerede fullt planlagt med aktiviteter. De besto av måltider, arbeid og skole. De skulle innfinne seg i det som bestyreren beordret dem til, for det skulle lære dem hvordan de skulle fungere i samfunnet.

Arbeidet gikk ut på å holde driften på Lindøy gående. Om dette var for å gi dem en ansvarsfølelse for plassen de bodde, eller om det var kun fordi de var billig arbeidskraft er ikke lett å fastslå. Men arbeidet måtte gjøres. Guttene ble fremstilt som late og med lite arbeidslyst. Hvis man her tar et øyeblikk og tenker over hvordan det ville være å bli sendt til en øy som ble fremstilt som et sted som skulle hjelpe deg videre livet, men hvor de gir deg en spade og forventer at du skal smile. Er det ikke så rart at guttene motsatte seg dette. Arkivmaterialet viser at de fleste likevel gjorde som de fikk beskjed om. De ble beskrevet som rolige, villige og viste som regel en positiv utvikling i bestyrerens øyne.

Men øyen skulle først og fremst fungere som et hjem for disse guttene. Det skulle være et bedre hjem enn det de kom fra, slik at de kunne utvikle seg og bli gode borgere. For at dette skulle fungere som et hjem og guttene skulle glemme livet hjemme, ble de isolert fra omverdenen, familie og venner. De kunne ikke klage hjem om hvor vondt de hadde det eller om det var noe de savnet. De fikk kun skrive at de hadde det bra og hvor fint det var der. Foreldrene klaget sin nød og ville ha barna sine hjem igjen, men vergerådsloven fastslo at oppholdet uansett skulle være i minst et år.

Brevene som bestyrer fikk i ettertid viser ingen varme minner fra oppholdet. Det var noen høflighetsfraser, men bare fordi guttene trengte noe til gjengjeld. For hovedmetoden for å komme seg vekk fra Lindøy var å bli konfirmert. Klarte guttene dette, tok det som regel ikke mange dagene før de ble sendt på båten hjem igjen. Selv om konfirmasjonen ikke hadde den

vekten som den hadde i tidligere tider, var dette en viktig ting. Attesten på at de var konfirmert var det guttene ville ha tilsendt hvis de kontaktet bestyreren etter at de var reist derfra.

Jeg fant et par eksempler på usensurerte brev som viste en annen side av oppholdet enn de brevene guttene sendte hjem via bestyreren. I disse brevene viser guttene en følelse av håpløshet og desperasjon etter å komme vekk fra øyen. Også alle rømningsforsøkene som ble gjort viser at guttene ikke følte at oppholdet på øyen gav dem det de trengte. Hvis disse guttene trengte hjelp, var det tydelig at det ikke var den type hjelp som ble gitt på øyen.

Men rømningsforsøkene ble som regel mislykket og livet fortsatte på Lindøy. Guttene som bodde der måtte forholde seg til hverandre enten de ville eller ikke

Ut fra arkivmaterialene så er det klart at det var de store guttene som styrte på øyen og at de små hadde det nok tøffere enn de eldre.

Miljøet som var på skolen var tøft for guttene. Det var grupperinger, mobbing og store gutter som truet mindre gutter. I tillegg manglet lojaliteten mellom dem til tider. De brukte hverandre for å komme på god fot med bestyreren. Grunnen til at dette var viktig var straffene som ble gitt. Straffemetodene som ble brukt var ulike, alt fra tap av fritid til ris. Hvis guttene var eldre var muligens det å bli utestengt fra konfirmasjonsgruppen det verste. At en stod konfirmasjon førte som oftest til en utskrivelse fra oppdragelsesanstalten. Det fremstår som mønsteret jeg finner i arkivet. Hvis de ble utestengt visste de nok at det førte til lenger oppholdstid på anstalten.

Straffene som ble utdelt hadde ikke et konkret mønster. Guttene visste ikke at en spesifikk handling, ga en spesifikk straff. Dette varierte mellom hvilken gutt som gjorde handlingen og hvem som ga straffen. Hovedsakelig så var det bestyreren som gav straffen, så da gikk det nok mer på hvem av guttene han likte og hvem han ikke likte.

Men det som gav den strengeste straffen var helt klart rømningsforsøk. Etter dette var det handlinger som viste mangel på respekt overfor reglene på anstalten og motsetninger mot anstalten.

Oppdragelsen som guttene fikk i form av hardt arbeid, disiplinering og en begrenset form for omsorg må sammenlignes med den oppdragelsen andre barn fikk. Guttene i samfunnet ble

oppfordret til å bli sterke, selvstendige og selvbeherskede gutter. Fysisk straff var en vanlig del av oppdragelsen selv om det begynte å komme frem flere meninger.

I mellomkrigsårene ble det generelt mer fokus på den mentale helsen. Dette skiftet i oppdragelsen finner ikke sted ute på Lindøy. Jeg finner ingen spor av en ny interesse for guttenes psyke.

Hvis man ser på fremveksten av Vergerådsloven og oppdragelsesanstaltene generelt, kan man se at disse kan sies å fylle en annen intensjon enn det anstaltene ble fremstilt som. Mens tukthusene ble oppfattet som upassende for barn oppsto det et behov for et annet alternativ som ikke ble kalt et fengsel men som oppfylte de samme målene. Oppdragelsesanstaltene kan sies å bli erstatningen for fengsel for barn. Grunnen til at det ble satt så stort fokus på disiplineringen av barn var at samfunnet følte de mistet kontrollen over barna. Mens barna hadde utført arbeid i tidligere tider, kan man si at industrisamfunnet gjorde dem overflødige. Derfor oppsto behovet for folkeskolen. Dette ble et sted der barna kunne være om dagene når foreldrene var på jobb, uten at de drev dank i gatene.

Men som på alle skoler, i alle tider, er det noen som skaper uro i timene. Lærerne følte seg hjelpeløse og hadde behov for å skille ut dem som fungerte som uromomenter i klassen og dermed påvirket de andre elevene. Dette behovet ble dekket av oppdragelsesanstaltene. I tillegg var det de småkriminelle som måtte plasseres et sted og ikke minst de som muligens kunne bli kriminelle en gang i fremtiden. Disiplineringsbehovet som oppsto i Norge, kan ut fra teoriene om disiplineringssbehovet sies komme av de store endringene i samfunnet. Disiplineringen ble ikke et mål for å rette opp guttene på oppdragelsesanstalten, det var for å forme dem slik at de skulle passe inn i det samfunnet. Det trengtes mer forutsigbare og trygge innbyggere. I tillegg ville det styrke nasjonen. Vergerådsloven kom inn som et redskap for å kunne gjøre nettopp dette.

Vergerådsloven skulle ta hånd om de barna som trengte hjelp og som jeg har vist i oppgaven så ble de bortsatt av veldig forskjellige grunner. Men et poeng vergerådsloven gjentok flere ganger var at det ikke skulle være noen straff. Selv ikke for de småkriminelle, skulkere eller de som var inne på feil spor i livet. Men når man ser på definisjonen av straff og hva det er, kan man heller ikke si dette helt sikkert. Målet med straff er at det skal virke forebyggende og avskrekkende, både for individer og for resten av samfunnet. Målet med straffer er å opprettholde et normsystem, holde orden. Oppdragelsesanstalter oppfyller alle kriteriene til

dette. Barna ble sendt vekk for å holde orden i folkeskolene og i gatene. Vergerådet var de som tok avgjørelsen og bestemte hva som skulle skje med barna. Vergerådslovens hovedfunksjon var å gagne og beskytte samfunnet. Barnas velferd kom i annen rekke.

Hvordan straffer samfunnet? Mine undersøkelser viser at den mest brukte straffen er frihetsberøvelser. Også dette har jeg argumentert for som hovedtanken med plasseringen på oppdragelsesanstaltene. Barna ble plassert på øyer for å hindre dem i å flykte, samtidig som å skjermesamfunnet og hindre innsyn. Brev ble sensurert og all kontakt med omverden ble nøye overvåket.

Formålet med Lindøy var å gjøre guttene til nyttige medlemmer av samfunnet gjennom undervisning, arbeid og disiplin og det skulle gjøres i en kristen ånd. Det var dette Lindøy oppdragelsesanstalt hadde som mål med sitt virke. De 425 guttene som ble sendt til Lindøy i tidsrommet 1907-1940 har et minne fra oppholdet sitt der. Det er ikke lett å finne deres egne stemmer som forteller om oppholdet, men jeg mener jeg har klart å få frem en god del om oppholdet deres likevel.

Politikerne og samfunnet begynte etter hvert å vise motstand mot oppdragelsesanstaltene. Men lite ble gjort. De kunne tatt et mye sterkere grep hvis de virkelig mente at dette var en forkastelig plass for unger. De viste en politisk tilbakeholdenhet i forhold til oppdragelsesanstaltene og det førte til at bestyrerne fikk drive anstalten sin slik som de ville, uten noe spesielt tilsyn eller oppfølging.

Definisjonen på straff er som nevnt «et onde som staten påfører en lovovertreder på grunn av lovovertrædelsen i den hensikt at det skal føles som et onde»³⁹⁸ Her er jo selve drøftelsen som er avgjørende for konklusjonen på denne oppgaven. Påførte staten et onde i den hensikt at det skulle føles som et onde? Hensikt blir jo nøkkelordet i den setningen. For de guttene som ble sendt til Lindøy fremstår det som at de opplevde oppholdet som et onde. Selve bortsettelse oppleves som et onde i seg selv. Da de ble fjernet fra familie, venner og kjente omgivelser. Flesteparten av guttene ble plassert på oppdragelsesanstalten for en lovovertrædelse. Men hensikten til vergerådsloven blir oppgitt å være å hjelpe barna, ikke straffe dem. Den har til hensikt å hjelpe dem inn på rett vei. Det er det loven sier. Men blir lover alltid slik de er skrevet? Eller får de noen ganger andre virkninger og hensikter enn det som først var tenkt?

³⁹⁸ NOU 2008:15 s. 21

Som flere andre historikere har poengtert, kan det diskuteres om vergerådsloven var for å beskytte barna eller for å beskytte samfunnet. Samfunnet trengte å få disse barna inn på rekke igjen. Oppdragelsesanstaltene var den strengeste straffen et barn kunne få. Det skulle virke avskrekkende og hindre gjentakelse av hendelsen. Jeg tør påstå at myndighetene visste at de påførte disse guttene et onde, og at det var med hensikt at det skulle føles som et onde.

Før jeg nå kommer med min endelige konklusjon vil jeg igjen nevne hvordan det gikk med guttene i ettertid. Man kan ikke forvente at alle skulle lykkes og bli godt tilpassede medborgere. Det kan man aldri forvente i et samfunn med mange mennesker og mange ulike bakgrunner. Men det er påfallende at en anstalt som skulle fungere som et hjem, gi barna alt det de manglet og bygge dem opp til at de kunne lykkes i livet og tilpasse seg samfunnets normer, har et så stort antall ”mislykkede” saker. Når vi har fått et overblikk over grunner til at gutter ble bortsatt og man kan argumentere at flere av de grunnene ikke var gyldige til bortsettelse er nok et visst antall av de ”vellykkede” sakene ikke anstaltenes fortjeneste, men heller at de ville ha klart seg i livet uansett. De klarte det til tross for at de ble plassert på en slik plass. I tillegg ville det vært interessant å fått det reelle antallet av guttene frem, altså de som ikke lot seg undersøke videre på grunn av dødsfall eller utvandring. Dette kunne ha endret tallene enda mer.

10.3 Konklusjon

Problemstillingen til min oppgave er om det tungtveiende begrepet for Lindøy under Vergerådsloven er oppdragelsesanstalt eller straffeanstalt. Tidsperioden for denne undersøkelsen er satt fra 1907-1940. I min gjennomgang av vergerådsloven er det tydelig at intensjonen med denne loven var å gjøre livet lettere for barn som hadde det vanskelig og manglet omsorg. Altså var intensjonen med loven at disse skulle få den nødvendige omsorg og støtte under Vergerådsloven. Men dette fungerte bare for dem som var blitt utsatt for omsorgssvikt og ikke hadde havnet i trøbbel eller begått ulovligheter, de som etter hvert tilpasset seg samfunnsnormene.

Intensjonen med oppdragelsesanstalter kan tenkes å være en annen. Mens samfunnet var i endring og styresmaktene hadde behov for kontroll trengtes det et sted for de umoralske og fordervede guttene. De småkriminelle som var på feil spor i livet og som sannsynligvis ble vurdert at ville bli en byrde for samfunnet resten av livet, skulle vekk fra samfunnet og disiplineres inn på rett spor igjen. Dette står i loven, bare med et annet ordvalg. Sannsynligvis

var intensjonen for disse barna at det skulle bli et alternativ hjem hvor de kunne forbedre sin oppførsel gjennom disiplin, skoling og omsorg. Det er også stor sannsynlighet for at de som skapte loven ikke mente at det skulle bli en straffeanstalt, men utfallet ble et annet.

Behandlingen guttene fikk, straffene og isolasjonen de opplevde samt sensuren fra bestyreren, var ikke positiv for noen av dem. Det kan i hvert fall ikke minne om et trygt og stabilt hjem for noen som skulle motiveres til å bli bedre mennesker.

I min sammenligning med fengselssystemet og straff i samfunnet ellers, målt opp mot Lindøy er det så store likheter i hvordan driften i fengsel foregikk og hvordan praksisen på øyen var, at det vanskelig kunne kalles en oppdragelsesanstalt. Likhetene med en straffeanstalt derimot er påfallende. Hovedpoenget med en straff er at det skal føles som et onde. Etter en gjennomgang av arkivmateriale, kan det være vanskelig å påstå at flertallet av de guttene som bodde på Lindøy under Vergerådsloven ikke følte at dette var et onde som ble påført dem. Det fremstår som at oppholdet var en straff for at de ikke oppførte seg slik som ble forventet av dem. Jeg mener også at jeg har dokumentert at dette var gjort bevisst. Jeg mener det kommer klart fram at med den strenge disiplinen, straffene og det harde arbeidet var intensjonen at det skulle føles som et onde.

Etter undersøkelsen min om Lindøy sitter jeg igjen med et bilde som er klarere enn det jeg hadde da jeg startet med oppgaven, men likevel et ganske dystert bilde. Derfor har jeg etter denne gjennomgangen konkludert at det rette begrepet for Lindøy under vergerådsloven og muligens andre lignende anstalter rundt om i Norge i den samme tidsperioden, antagelig vil være en straffeanstalt.

10.4 Veien videre

Underveis i denne oppgaven har det dukket opp flere elementer som ville vært interessant å undersøkt nærmere, men som ikke lot seg gjøre i denne oppgaven. De elementene som fanget min interesse for en mulig vei videre var å se nærmere på om det var noen forskjell på behandlingen barn fra ulike klasser fikk, om barn fra fattige kår mottok samme behandling fra vergerådet som de som var fra mer privilegerte familier. Videre ville det vært interessant å satt Lindøy i en større kontekst ved å sammenligne praksisen og driften der med andre lignende anstalter i Norge, i Skandinavia og i resten av Europa.

Kilder:

Statsarkivet i Stavanger (forkortelse SiS):

- Brevjournal : SAST/A 102055/c/L0001 – L0004
- Dagbok: SAST/A 102055/[F](#)/Fd/Fda/ L0001 – L0003
- Dagbok: SAST/A 102055/[F](#)/Fd/Fdb/ L0001 – L0004
- Div. ang. Elever: SAST/A 102055/[F](#)/Fg/L0001 – L0005
- Elevmapper: SAST/A 102055/f/Fa/L0001 - L0014
- Elevprotokoller: SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001 – L0004
- Karakterprotokoll oppførsel: SAST/A 102055/[F](#)/Fc/Fca/ L0001, L0004, L0005
- Saksdokumenter og korrespondanse: SAST/A 102055/d/L0001 – L0010
- Straffeprotokoll: SAST/A 102055/[F](#)/Ff/L0001 – L0002

Rapporter

NOU, Norges offentlige utredning 2004:23 *Barnehjem og spesialskoler under lupen, nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980*. Statens forvaltningstjeneste, Oslo

NOU, Norges offentlige utredning 2008:15 *Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll*, Statens forvaltningstjeneste, Oslo

Rapport fra Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Rogaland. Rapport fra utvalg oppnevnt av Fylkesmannen i Rogaland 27. Januar 2005. Rapport avgitt 30. JUNI 2006

Stortingstiende 1908, del 7a stortingsforhandlinger. 57, *Indstilling fra sosialkomiteen ang. Bevilgning til oppdragelsesanstalt for forsømte børn*. Forhandlinger 8. og 9. Mai 1908

Litteratur:

Andenæs, Johs (1994), *Norsk straffeprosess. B. 1* (2.utg.) Oslo

Andresen, Astri (2006), *Hender små – bortsetting av barn i Norge 1900-1950*, Bergen

Arctander, Signy (1932), *Hvordan går det våre vergerådsbarn?*, Oslo

Arkivverket, Konfirmasjon, fra barn til voksen, publisert 29.04.2011(lokalisert 30.09.16)
<http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-arkivet/Nettutstillinger/Konfirmasjon/Fra-barn-til-voksen> (publi 29.04.2011)

Arkivverket, Konfirmasjon, publisert 29.04.2011(lokalisert 30.09.16)
<http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-arkivet/Nettutstillinger/Konfirmasjon>

Arkivverket, Konfirmasjon, fra barn til voksen, publisert 29.04.2011(lokalisert 30.09.16)
<http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-arkivet/Nettutstillinger/Konfirmasjon/Fra-barn-til-voksen>

Arkivverket, Konfirmasjon, i pietismens aand, publisert 29.04.2011(lokalisert 30.09.16)
<http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-arkivet/Nettutstillinger/Konfirmasjon/I-pietismens-aand>(publisert

Arkivverket, *Lindøy skole, tilsrom: 1897-1995, historikk*, utgitt ikke oppgitt.(Lokalisert 01.10.16) <http://www.arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-06000000138504>

Aukrust, Magnar, fengsel – fengselsstaffen. Utgitt 14.02.2009 (lokalisert 22.10.16)
<https://snl.no/fengsel%2Ffengselsstraffen>

Benneche, Gerd (1983), *Barnevernet i Norge*, Drammen

Blom, Ida (1994), *Det er forskjell på folk – nå som før: om kjønn og andre kriterier for sosial differensiering*, Oslo

Christie, Nils (1960), *Unge norske lovovertredere*, Oslo

Dahl, Tove Stang (1992), *Barnevern og samfunnsvern*, Oslo

Ericsson, Kjersti (1986) *Forsømte eller forbryterske?: barnevern og kriminalitetskontroll i etterkrigstida*, Oslo

Fintland, Ine & Braut, Geir Sverre (2016) ”...jeg har prøvet lit av livet siden jeg var paa Lindøen - fortellinger fra et oppdragelsesanstalt”, *Socialmedicinsk tidsskrift* 2/2016, s. 67-73

- Foucault, Michel (1977) *Det moderne fengsels historie*, Oslo. Boken er en oversettelse av *Surveiller et punir: Naissance de la prison* (Paris 1975)
- Gjerseth, Kjell (2005), *Hvis du ikke er snill, historier om Lindøy*, Stavanger
- Haaland, Anders (2012), *Stavangers byhistorie bind 3. Industribyen 1890-1965*, Stavanger
- Hagen, Gerd (2001), *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. Århundret*, Skien
- Hagen, Jacob, Christian (1914), *Norges oppdragelsesanstalt: deres oprindelse og utvikling: en kortfattet utsigt*, Kristiania
- Hauge, Ragnar (1996), *Straffens begrunnelser*, Oslo
- Jensen, Erling, *Bethina Waisenhus*, (lokalisert 28.06.2016)
<http://erlingjensen.net/Historie/waisenhuset.htm>
- Myhre, Reidar (1994), *Oppdragelse i helhetspedagogisk perspektiv*, Oslo
- Ness, Einar (1989), *Det var en gang: norsk skole gjennom tidene*, Oslo
- Norges domstoler, Straffereaksjoner. Sist redigert 23.11.2016.
<https://www.domstol.no/no/Straffesak/Straffereaksjoner/> (Lokalisert 23.01.2017)
- Regjeringen Stoltenberg II (...) NOU-ar, (lokalisert 16.12.2016)
<https://www.regjeringen.no/no/dokument/nou-ar/id1767/>
- Rothman, David, J. (1971), *The Discovery of the Asylum. Social Order and Disorder in the New Republic*, Boston
- Rudberg, Monica (1983), *Dydige, sterke, lykkelige barn. Ideer om oppdragelse i borgerlige tradisjoner*, Oslo
- Rødder, Karsten (1936/1998), *Knus ikke en elendig i porten*, Stavanger
- Sandmo, Erling (2015), *Tid for historie; en bok om historiske spørsmål*, Oslo
- Sandmo, Erling (1994), *Maktens beroligende blick. Historiske teorier om sivilisering og disiplinering*, Scandia Tidsskrift for historiske forskning Vol 60, Nr 1
s. 25- 44
- Schaanning, Espen (2007), *Menneskelaboratoriet – botfengselets historie*, Norge
- Schrumpf, Ellen (2013), *Barndomshistorie*, Oslo
- Seip, Anne Lise (1994), *Sosialhjelpen blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*, Oslo
- SNL, Konfirmasjon – religion, publisert 14.02.2009 (lokalisert 30.09.16)
<https://snl.no/konfirmasjon%2Freligion>

Sorkmo, Jørgen (1993), *Beretning om Buskerud skolehjem og skolehjemstradisjonen*, Skotselv

Stolpe, Mikael (Bjørn Evje) (1907), *Under loven*, Kristiania

Hodne, Bjarne & Sogner, Sølvi (1985), *Barn av sin tid: fra norsk barns historier*, Oslo

Theiste, J. Schaan (1935), *Lov om forsømte barn, av 6. Juni 1896 med senere tilleggslover*, Oslo

Tjelflaat, Torill, "Barn i barneinstitusjoner, rettigheter og omsorg. Et tilbakeblikk i historien." Utgitt april 2015. (Lokalisert 28.06.2016)

<https://www.ntnu.no/documents/10293/1263899358/1-2015+Barn+i+barneinst+-+Tjelflaat.pdf/855ad301-bb23-4de1-ada3-acc0e616bc60>

Ulvund, Frode (2002), "Byens utskudd? Ein studie av karrierar som innsett i tvangsarbeid og straffeanstalter i bergen ca. 1850 – 1875", Bergen

Ustvedt, Yngvar (2000), *Djeveløya i Oslofjorden, Historien om Bastøy og andre straffeanstalter for slemme gutter*, Gjøvik

Bilde:

Rogaland fylkeskommune (2013), *Lindøy*. (Lokalisert 22.02.2017)

<http://www.mollehagen.no/Opplaeringstilbud/SMIavdelingene2/Grunnskoleavdelingen/Lindoe y>

Vedlegg

Søknad om innsyn til forskningsformål

Mitt navn er Anette Ask. Jeg studerer historie didaktikk masterstudie på universitetet i Stavanger, og skal nå sette i gang med masteroppgaven.

Min problemstilling er å finne ut om livet på Lindøy under vergerådsloven. Jeg vil se hvordan det var for guttene å bo på øyen, og hvordan dagene foregikk. Jeg vil også undersøke hva som gjorde at ungene ble sendt dit, og om alt foregikk slik som vergerådsloven fastslo. For å kunne skrive en god oppgave om dette, så hadde jeg trengt innsyn på arkivmaterialet om Lindøy fra år 1888 til 1952.

Oppgaven skal være på 40 000 ord, og skal leveres i mai 2017.

Min metode til denne oppgaven vil være å se gjennom brev og notater fra denne tiden, og prøve å kartlegge hvordan det var å bo på Lindøy i disse årene. Jeg vil supplere med annen litteratur jeg finner om Lindøy og barnevernets historie.

Jeg skal ikke skrive navnet til noen av de tidlige beboerne, og jeg vil skrive oppgaven slik at det ikke vil bli gjenkjennelig hvem som har bodd der.

Jeg kommer til å skrive en felles historie med de ulike versjonene som jeg muligens finner i arkivet, der alt smelter sammen til en versjon.

Jeg skal ikke foreta noen intervju i denne undersøkelsen, jeg vil kun basere meg på de skriftlige kildene. Jeg skal heller ikke ta kontakt med noen for å finne ut hvordan det har gått med de ulike vedkommende i ettertid.

Oppgaven vil ble levert inn til UIS og vil bli tilgjengelig på søkerbasen for masteroppgaven på bibsys.no

Jeg ønsker tilgang til innhold i :

- SAST/A 102055/b

- SAST/A 102055/c/L0001 – L0004
- SAST/A 102055/d/L0001 – L0010
- SAST/A 102055/f/Fa/L0001 - L0014
- SAST/A 102055/F/Fb/Fba/L0001 – L0004
- SAST/A 102055/[F/Fb/Fbb](#)/L0001 – L0002
- SAST/A 102055/[F/Fc/Fca](#)/ L0001, L0004, L0005
- SAST/A 102055/[F/Fc/Fcb](#)/ L0001
- SAST/A 102055/[F/Fd/Fda](#)/ L0001 – L0003
- SAST/A 102055/[F/Fd/Fdb](#)/ L0001 – L0010
- SAST/A 102055/[F/Ff](#)/L0001 – L0002
- SAST/A 102055/[F/Fg](#)/L0001 – L0005

Disse arkivfilene er innenfor den tidsperioden jeg ønsker å forske på, og er relevant for min problemstilling.

Jeg legger ved en attest fra min veileder på UIS som bekrefter at han er min veileder.

Kontaktinformasjon:

Navn: Anette Ask

Adresse: Kviebakken 109 b 4034 Stavanger

E.mail: anette.ask@stavanger.kommune.no

Tlf: 95080082

Til den det måtte vedkomme,

Jeg bekrefter at jeg er veileder for Anette Ask i forbindelse med hennes mastergradsstudier i historiedidaktikk ved Universitetet i Stavanger. Ask arbeider med å skrive en masteroppgave om Lindøy «Redningshjem og Oppdragelsesanstalt» i en periode før 1940; den nøyaktige tidsavgrensningen vil bli foretatt til høsten. Jeg kan nås på tlf. 4701 1589 for ytterligere opplysninger.

Med beste hilsen
Roald Berg

Roald Berg
Professor
Universitetet i Stavanger
4036 Stavanger

<http://www.uis.no/om-uis/kontakt-oss/finn-ansatt/berg-roald-article73544-11198.html>

<http://www.arkivportalen.no/side/arkiv/detaljer?arkivId=no-a1450-06000000138550>